

5405

1921

059

0-83

0196 - 3/51138

2001

2010

599
 59-08

ԲԸԸ
20-ԲԸ

529
59-ՉՏ

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

059
0-83

ԵՐԳԻՇՄԱԿԱՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑ

© 1921 ©

120
8

1002
3448

Ա. ՏԱՐԿ

6877
587

ՏՊԱԳՐ. Մ. ՏԷՐ ՍՈՂՈՎԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1920

1920 ՏԱՐԻՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԱՌՋԵՒ

(ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ)

1920 տարին, իր նախորդներուն պէս, կարծառու կեանք մը ունեցաւ և հազիւ տասներկու ամիսներ ապրելէ ետքը, զեկտեմբեր 31, կէսդիշերին իր մահկանացուն կնքեց և զրնայ թաղուիլ իր ընտանեկան դամբարանը:

Պէտք է խոստովանել որ 1920 տարին, հակառակ իր փոքր հատակին, բաւական մեծ փորձանքներ բերաւ մեր գլխին:

Իր լիակատար և մանրամասն կենսագրութիւնը թողլով Պ. Արշակ Այգօյանի որդան ձեռնհաս նոյնքան անձեռնմըխելի մասնագիտութեան, մենք կը բաւականանանք մէկ քանի հակիրճ նօթեր տալով իր մասին և թողլով որ պատմութիւնը, որուն անաչառութեան վրայ մեծ փոտահութիւն մը չունինք, իր վերջնական զննոր արձակէ անոր մասին, մեր վկայութիւնը լսելէ ետքը:

Ուրեմն հետեւինք իրեն օրօրոցէն մինչեւ զերեզման և տասներկու ամսուան արարքները զատ զատ աչքէ անցընենք:

ՅՈՒՆՎԱՐԻ ՄԷՁ

1ին. — Նորածին տարւոյն առաջին խաղը եղաւ սին յոյսեր ներշնչել մեզի: Այսպէս Գր. Անգութ յունվար մէկին կը գրէր. «Մենք կը թեւակոխենք 1920 տարւոյն մէջ ամենա մեծ երկիւղածութիւնով, որուն ընթացքին պիտի իրականանայ մեր դարերու երազը: Ուրեմն, ողջոյն մեծ թուականին՝ 1920ին:» Բոլոր հայ թերթերն ալ միաձայն միամոր-

46985-ահ

9-32003-64

տալիմեանք այսպիսի յուսակեց սղջոյններ կ'ուղղէին այս «մեծ թուականին» որ ի վերջոյ պարզապէս մեծ խաբերաց մը եղաւ :

Հազիւ քանի մը օրուան նորածին՝ սկսաւ մեզ խորխորել մեծ միջիններով, չքեզ ընդունելութիւններով, հրաշունչ ճառերով :

— Նիւ Նորքի մէջ հայանպառտ հսկայ միջինի մը տեղի ունեցեր է, կը ճուար այդ խեղկատակ նորածինը, չքեզ ընդունելութիւն ի պատիւ զօրավար Անդրանիկի. Մ. Ճէրար ճառ խօսեր է :

— Զաւէն պատրիարքը Բաբելոն կ'երթայ կ'որ ազգին պահանջները ներկայացնելու համար, աչքերնիդ լոյս, գոչեց քանի մը օր հաքք :

Եւ նոյն օրը Յ. Ասպիտ կը մարգարէանայ.

«Այս տարի մեզ համար բերկրալի ծնունդը պիտի նայնանայ իրստ մօտալուտ Հրաշալի Յարութեան հետ :»

Հաւատանք խոստովանինք, սպասենք և յուսանք :

— Զօրավար Կուբո կ'ողջունէ հայ լեզունականները, կ'ուշեւտէ նորածին քանի մը օր հաքք : Հայաստան զաչնակեց ներսն անյողզող զինակիցն է, գրած է Թան :

Այ տակաւին ինչ կ'ուղէք, կը հարցնէ 1920 մեր երեսին խնդրով :

— Ամերիկայի մէջ համակրական ցոյցեր Հայաստանի մասին, Անգլիոյ մէջ համակրական ցոյցեր, Իտալիոյ մէջ համակրական ցոյցեր, Զուլիցերիոյ մէջ համակրական ցոյցեր, Սպանիոյ մէջ համակրական ցոյցեր, Յունաստանի մէջ համակրական ցոյցեր, հիւսիսէն համակրական ցոյց, հարաւէն համակրական ցոյց, Փօրեազէն ալ փչող հովր համակրական է Լոսօսէն ալ, Արեւելքէն ալ, Արեւմուտքէն ալ :

Համակրական ցոյցերու մէջ մազ մնաց պիտի խեղզուէինք յաւնվար ամսուն :

Բայց փոխանակ խեղզուելու համակրական ցոյցերէ, միլիոններէ կը սկսինք ջարդուիլ ո՛չ-համակրական կերպով :

— Պէտք է կազմուի Մեծ Հայաստանը, կը վճռեն յուն վարի վերջերը Կիւսթավ Հեովէ, Լոյս ճօրճ և վէնիզելու. Եկուք տէ՛ մի՛ խմեր, ինչպէս կ'ըսէ Լեւոն Շաթրեան :

Զ Մ Ր Ա Ն Ե Ղ Ա Ն Ա Կ Ի Ն

— Ելէ՛ք, ցատկեցէ՛ք ու պարեցէ՛ք, կը պոռայ Նոր Տարին, Գերազոյն ժողովը սրտեց ճանչնալ, իրականին մէջ, Հայաստանի անկախութիւնը:

Ս. Պատրիարքը կ'այցելէ Պ. Թայթահեանի. զոհարանա- կան աղօթք և միթիւնկ,

Պօղոս Նուպար և Ահարոնեան հետապրով կ'աւետեն մեծ լուրը:

Համակրական հրատարակութիւններ փրանսական և յու- նական թերթերուն մէջ:

Եւ այդ միջոցին, ճիշտ այդ միջոցին, Թուրքերը և Թա- թարները կը ջարդեն Ազուլիոյ Հայերը... փառաբանելու համար այս ճանաչումը:

ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ ՄԷՁ

1920-ը կը մտնէ իր երկրորդ ամիսը և հետզհետէ խոն- զաւառութիւնը կ'աւելնայ:

— Հայաստանի անկախութիւնը էապէս, իրապէս, ստու- դապէս, իրաւապէս ճանչցուած է, կը գոչէ՛նոր տարին, բայց տոբիկա բաւական չէ, մեզի դուռ պէտք է, պատուհան պէտք է... ծինելոյս պէտք է, Սեւ ծովէն դուռ մը ուղեցէ՛ք լող- նալու համար, Կիլիկիայէն պատուհան մը պահանջեցէ՛ք արեւմտեան հով ծծելու համար... Ելէ՛ք, միթիւնկ ըրէ՛ք, քողոքեցէ՛ք... մի՛ վախճաք, ես կեցեմ եմ:

— Բայց դեռ մեր սահմանները չեն դժուած...

— Ի՛նչ կ'ըսէք, կը գծուին կոր, գծուելու վրայ են, տե- սէ՛ք Ահարոնեանը ի՛նչ ըսեր է իր ճառին մէջ. «Այժմ գալիս եմ ֆրանսական ժողովից և մենք գծում էինք Հայաստանի սահմանները»:

— Իրա՞ւ է...

— Զարմանալի՛ հարցում, եթէ իրաւ չըլլար Արեւելեան հայերէնով չէր ըսեր այս խօսքերը... գալիս եմ, գծում էինք կ'ըսէ կոր մարդը... ասոր մէջ սուտ կամ սխալ կը սեղմի:

Եւ մինչ այս շահեկան դժապրութիւնը տեղի կ'աւանդուի, անդին Ատրպէյճանի մէջ, հայերը կը կոտորուին...

1920 տարին հազիւ իր երկրորդ ամիսը թեւակոխած, մինչ մէկ կողմէ լաւատես յոյսերով մեզ կ'օրորէ, միւս կող- մէ կը սրէ իր մահուան մանգաղը և գործի կը սկսի: Այս- պէս, Փետրուարի վերջերը փառաւոր թաղումով մը հողին կը յանձնենք տաղանդաւոր դերասանապետ Մարտիրոս Մնակ- եանը, որ աւելի երջանիկ ու բախտաւոր քան միլիոնատէր Մարութէ Իբրանոսեանը, ո՛չ չոգեկաւորի արկածի մը զոհ կ'երթայ և ո՛չ ալ յուղարկաւորութեան պահուն խաղք կ'ըլլայ:

Փետրուարի վերջերն ենք Զաւէն Պատրիարք Լոնտոն կ'երթայ և կը ներկայանայ Անգլիոյ վիճափառ թագաւորին, ի՛նչ պատիւ, ի՛նչ փառք, ի՛նչ երջանկութիւն:

Բայց մեր խանդավառութիւնը երկար չտեւեր: Լուր կը հասնի թէ Մարաշի մէջ 20000 հայեր ջարդուած են Միլլի- ճի չէթէներուն կողմէ:

Ազգային պաշտօնական ուղղ:

ՄԱՐՏԻ ՄԷՁ

Նստածեայ մանուկը տեսնելով մեր սուգն ու տխրու- թիւնը, կ'աւզէ մխիթարել մեզ և ա՛նա՛ մարտ ամսուն մէջ Պոլիսը կը զրաւուի պաշտօնապէս համաձայնական պետու- թիւններու կողմէ:

Ուրախութիւն, ցնծութիւն, նոր երազներ, նոր յոյսեր:

Բայց 1920 կոչուած չար մանուկը թող չի տար որ մեր ցնծութիւնը երկար տեւէ: Անատուլէն [տխուր դոյժեր կը հասնին: Քէմալականները Պոլսոյ զրաւումին վրէժը կը լու- ծեն տեղահան ընելով քրիստոնեայ բնակչութիւնը:

Նոր որբեր, նոր տարադիրներ, նոր թշուառներ կը հա- նին Պոլիս ու մօտակայ քաղաքները:

Օգնելու նիւթական միջոց չի կայ: Հայրենիքի տուրքը մեծ արգելք է չի տար, սեւ ցանկը որ և է ազդեցութիւն չրներ մեր անխիղճ հարուստներուն վրայ որ կը շարունակեն պինդ գոցել իրենց զրամակները և ծիծաղելի դումարներով ճամ- բել տուրք հաւաքողները:

Եսա մը հարուստներ քանի մը հազար ոսկի հայրենիքի տուրք չի տալու համար ընտանիքով կը փախչին Եւրոպա և քանի մը տասնեակ հազար ոսկի կը ծախան։

— Ազգին սրբերուն կերցնելու՝ իմ աղա փաշա քէյֆա կ'ընեմ, տրամաբանելով։

Եւ 1920 տարին կը շարունակէ իր պաղ կատակները, ջուրս հովեր, անձրեւներ կը զրկէ մեզի և միւս կողմէ կը սղցնէ փայտին ու ամուխին զինք։

Տունելու վարձքը կը բարձրացնէ, վարձակալները իրենց բնակարաններէն դուրս կը նետէ, ուտեստեղէններուն և հաշուառեղէններուն զինք կ'աւելցնէ ու անսրտախօսքէն մեր քիթին կը խնդայ։

Ա Պ Ր Ի Լ Ի Մ Է Ջ

Սալիս փաշայի գահլիճը կը հրաժարի։ Իրեն կը յաջորդէ Փէրիա փաշայի գահլիճը։ Ասոր համար ո՛չ գործերը ուեղի աղէկ կ'ընթանան և ո՛չ ալ աւելի դէշ։

Հայաստանի սահմանները դժելու կը ձեռնարկուի և այս առթիւ մեր յոյսերուն վրայ բաւական պաղ ջուր կը լեցնեն։

« Հայաժողովը կը կտրատեն կոր, կը բողբոխեմ այդ կրտստուժին դէմ » կը պտտայ Ամերիկա, բայց դժբախտաբար Ամերիկա շատ հեռու է և ձայնը մինչեւ Եւրոպա չհասնիր։

Հակառակ այս յուսախաբանութիւններուն՝ Զատիկը որդուսմ օրը վրայ կը հասնի, իր հետ բերելով կարմիր հաւկիթրն ու չէօրէկը, ինչպէս նաեւ փախադարձ աջելութիւնները։

Ու աջելուները իրենց խօսքի տապալկը կը բանան ու մէկիկ մէկիկ դուրս կը հանեն իրենց ապրանքները։

Զատկական բարեմաղթութիւններ,

Օգին վիճակը,

Հայաստանի սահմանները,

Ուտեստեղէնի սղութիւնը,

Տուն գտնելու դժուարութիւնները,

Փաւառներու անտանելի կացութիւնը,

Գ Ս Ր Ն Ա Ն Ե Ղ Ա Ն Ա Կ Ի Ն

Տրամաթիքի ներկայացումներուն անշաղկապութիւնը,

Օթմապիկի արկածները,

Ոճիրի, արկածք և զոգութիւնք,

Հայ կիներու Լիկային տենդայոզ գործունէութիւնը,

Հայրենիքի Տուրքին միջադէպները, տակաւին տուրք
չտուողներուն անուններու յիշատակութիւնը:

Վերջապէս իրենց ասպրակին մէջ ամէն տեսակ խօսքի
նիւթեր կան:

1920 տարին սակայն Չատիկի անակնկալ հաւկիթ մը
պատրաստած է մեղի, այն է եկեղեցիներու փակումը:

Հաւատացեալները կը մնան առանց հոգեւոր մխիթարու-
թեան և քահանաները առանց նիւթական մխիթարութեան:

Նոր դպիւծը Միլլիճիներուն զէմ պայքարը կը շարու-
նակէ կատաղի կերպով ու ֆէթվաներ կը պայթեցնէ անոնց
դիմին որոնք սակայն խոլորովին անխառն կը մնան:

Բարիքի մէջ Պօղոս Նուպար, Ահարոնեան և սրբազան
Պատրիարք հայրը կը շարունակեն ճառել:

Սան Ռէմոյի մէջ մեր ճակատագիրը կը շարունակուի ծե-
ծուիլ:

Հեռագիրը կ'աւելտէ թէ Վեհաժողովին մէջ որոշուած է թէ՛
Հայաստան մը պիտի կազմուի իրրեւ անկախ պետութիւն:

— Այս քանի՜ երրորդ անկախ Հայաստանն է որ կը կազ-
մուի, կը հարցնեն թերահաւատները:

Քանի մը օր ետքը նոր հեռագիրներ Սան Ռէմոյէն.

«Ժողովը լուծեց հայկական պետութեան խնդիրը»

— Բնչպէս...

— Ո՛չ ոք գիտէ... նոյնիսկ Վեհաժողովը չգիտեր թէ ի՛նչ-
պէս լուծած է այս խնդիրը:

Բայց քարենիշ մը պէտք է տանք 1920 ի տարիլ ամսուն
համար, որովհետեւ այդ ամսուան մէջ կը սկսին յաւնական
զրուումները:

Մ Ա Յ Ի Ս Ի Մ Է Ջ

Հայաստանի համար Պալֆուր և ձէքորտ կը վիճարանին...

Աստուած իմ, մինչեւ ե՞րբ:

Վրդովեցուցիչ լուրեր Հայաստանէն:

— Երեւանի հանրապետութիւնը պօշէվիք եղած է, կը-
սեն թերթերը:

— Սուա է, կը պտան Դաշնակցականները:

— Իրա՛ւ է, կը պնդեն Ռամկավարները:

Սան Ռէմոյի գաշնագիրը կը յանձնուի Թուրքիոյ ներկա-
յացուցիչներուն:

Պայմանները չառ ծանր են:

Լայ և կըճառմն ատամանց:

Մեծ կորուստ մը հայ բեմին համար: Մնակեանէն ետքը,
ահա՛ Սեւեւմեան որ կը փակէ աչքերը երկար հիւանդութե-
նէ մը ետքը:

Փառաւոր թագուծ:

Մայիս 28 ին տարեդարձ Հայաստանի անկախութեան:
Բա՛մ Փորոտան, կեցցէնե՛ր, ճառեր ու ճառեր և դարձեալ
ճառեր, պաշտօնական ընդունիլութիւն, զոհարանական ա-
րարողութիւն:

Հայ տրամաթիքական ընկերութիւնը տրամաթիքական
րոպէներ կ'աւարի: Պարապ ակտներուն առջեւ ամառնային
ներկայացումներ կը սարքուին «ի պատիւ» այս կամ՝ այն
դերասանին, որոնց արդիւնքը միշտ ժխտական կ'ըլլայ:

Չափաւոր, յաւատարմ, քամիսիծեմութեան կը սկսի,
ճիշտ այն միջոցին երբ առեւտրական հրապարակը տաքնապի
մառնուած է:

Մէկ քանի դերասաններ Բարիք կ'երթան ծամադահու-
թեան մէջ կատարելագործուելու համար:

ՅՈՒՆԻՍԻ ՄԷՋ

1920 տարին իր վեցամսեայ հասակը կը թեւակոխէ, առ-
քերը կը սկսին նեղացողիչ ըլլալ և թերթերն ալ ճանճա-
ցողիչ:

Ընթերցողները ստիպուած են միշտ միեւնոյն կերակուր-
ները ուտել:

Հայաստանի սահմանները, հաշուածեան գաշնապէրը, օ-
թօնօպիլի արկածները, նախագահ Ուիլսոնի անողջական վի-
ճակը, սլաւոստեղէնի սղութիւնը, ընտկարանի վարձքերուն
յաւելումը, Միլլիթիներուն վայրագութիւնները, Կիլիկիայ
կացութիւնը:

Լօյս ձօրձ կը շարունակէ իր ճառերը և ճամբորդու-
թիւնները:

Մարկոս Նաթանեան կը շարունակէ իր պատմաքաղաքա-
կան տեսութիւնները Վերջին Լուրի մէջ:

Ամերիկա կը շարունակէ մերժել Հայաստանի հոգառա-
րութիւնը:

Պ. Վէնիզելոս կը շարունակէ իր հայրենիքին մեծութեան
աշխատի:

Հայ հարուստները կը շարունակեն իրենց անատրեւրու-
թիւնը ազգին պէտքերուն հանդէպ:

Ազգային ժողովը կը շարունակէ ազգը փրկել ամուլ նիւ-
տեր գումարելով:

Վերջապէս ամէն ինչ կը շարունակուի յաւատահասողիչ
միօրինակութեամբ:

Միակ նորութիւնը այս ամսուան մէջ, հէլլենական բա-
նակին յատմաքաղաքութիւնն է Բէյմալականներուն դէմ:

Յունիսի վերջը Պ. Ա. Սաթիսեան Պոլիս կը համար Ան-
կախութեան փոխառութիւնը յաջողցնելու համար:

Հայ հարուստները կ'որոշեն այս ամիսը քառասուն օր
սուգ պահել:

Մէկ քանիներ Եւրոպա կը փախչին, ուրիշներ անկողին
կը մտնեն ու հիւանդ կը ձեւանան, մէկ քանիներ ալ պէիս
և մօրուք կ'ածիլեն անձանաչելի դառնալու համար:

Ես արդէն հայ չեմ, կը սնդէ հարուստ մը, իմ մեծ
հայրս ծագումով Ասորի էր:

— Ես զրամ կուտայի բայց վատահումիւն չունիմ հայ-
կական կառավարութեան վրայ, կ'առարկէ ուրիշ մը, եթէ
իմ ուղած մարդիկս կառավարութեան զուխը բերեն, եթէ
Անգղիա, Յոնաս և Ամերիկա երաշխաւորեն 20 միլիոն
տոլարի փոխառութիւնը, եթէ Հայաստանի սահմանները ու-
րոշուին, գոնէ 500. քիլոմէթր երկաթուղի շինուի, հանքե-
րու շահագործումը սկսի, երկրագործութիւնը ստաջ երթայ,
արտադրութիւնը առատ ըլլայ, երկրին վարկը բարձրանայ,
պետական պիւտձէն աւելի հասոյթ ունենայ քան ծախք,
այն ատեն ես ալ իմ խոնարհ չափովս կը մասնակցիմ փո-
խառութեան. բայց ստանց այս պայմաններուն տառը փարա
չեմ տար:

ՅՈՒՆԻՍԻ ՄԷՋ

Ա. Սաթիսեան, թեւերը սօթթած, գործի կը սկսի, մէկ
օրուան մէջ երեք ճառ կը խօսի:

Կեցցէներ, համակրական ցոյցեր, խանդավառութիւն Բե-
րայի Հայ Ակումբին մէջ, ազգային ժողովին մէջ, Բրթի Շա-
նի թատրոնին մէջ:

Հաճի Մարութ Իրբանոսեանի կ'առաջարկուի սահման-
յու փոխառութեան Յանձնաժողովին նախագահութիւնը:
Հաճի աղան սիրով կ'ընդունի և կը խոստանայ կարելին ընել
այս գործը յաջողցնելու համար:

Սիլվոգոսի սրահին մէջ նոր բանախօսութիւն Սաթիսեանի
կողմէ: Այս անգամ հրաւեր բանախօսին կողմէ հայ կիսե-
րուն՝ որ իրենց սակեղէն ու զոհարեղէն զարդերէն մեծ մաս
մը արամադրեն հայրենիքին:

Ծափահարութիւններ, խորին յուզում, անսովոր խա-
ղափառութիւն, աննախընթաց պեւորութիւն: Տիկիները կը
մարին, տօքթորները կուլան, օրիորդները կ'երգեն, պարոն-
ները կը խնդան, մանուկները կը պարեն, և տնա՝ խանդա-
վառ ինքնամոռացման մը մէջ մասնիկներ, ժամացոյցներ,
գոհարեղէններ կը տեղան Պ. Սաթիսեանի զխարկին մէջ:

Բայց, ախա՛ս, հետեւեալ օր յուզումը կը հանդարտի և նուիրատուները բանաւցումեան կը սկսին իրենց նուէրները հտ առնելու համար:

Եւ Խատիսեան իր գործը այսպէս աւարտելով, ճամբայ կ'ելլէ դէպի Իզմիր իր ատաքելութիւնը շարունակելու համար:

*
* *

Մայրաքաղաքին մէջ ապահովութիւնը կատարեալ է, այն ատիժեան օր չէթէներ Պէյքօղ կուգան, գիւղացիներ կը կողոպտեն ու կը վերադառնան իրենց տեղը:

Յետոյ կրկին կը վերադառնան Պէյքօղ, կը գրաւեն որչափ ալիւր օր կը գտնեն, փոսպաններուն կը հրամայեն հաց եփել և ժողովուրդին ծախել օխան 10 դրուշէն: Ողբերգութեան կատակերգական կողմն է այս:

Բնակիչներուն մէկ մասը բնականաբար գոհ կը մնայ այս հացի գինին անկումէն և կը սկսին աղաղակել.

— Շատ ապրի Մուսթաֆա Քէմալը:

Բայց գիւղացիներուն մեծամասնութիւնը այնչափ սարսափած է Քէմալական այս յարձակումէն որ հետեւեալ օրն իսկ ամէնքը կը փութան նաւերը մտնել և ասիական եղիւրքէն անցնել Եւրոպական եղիւրքը, ուր իբր թէ աւելի անվտանգութիւն կը տիրէ:

*
* *

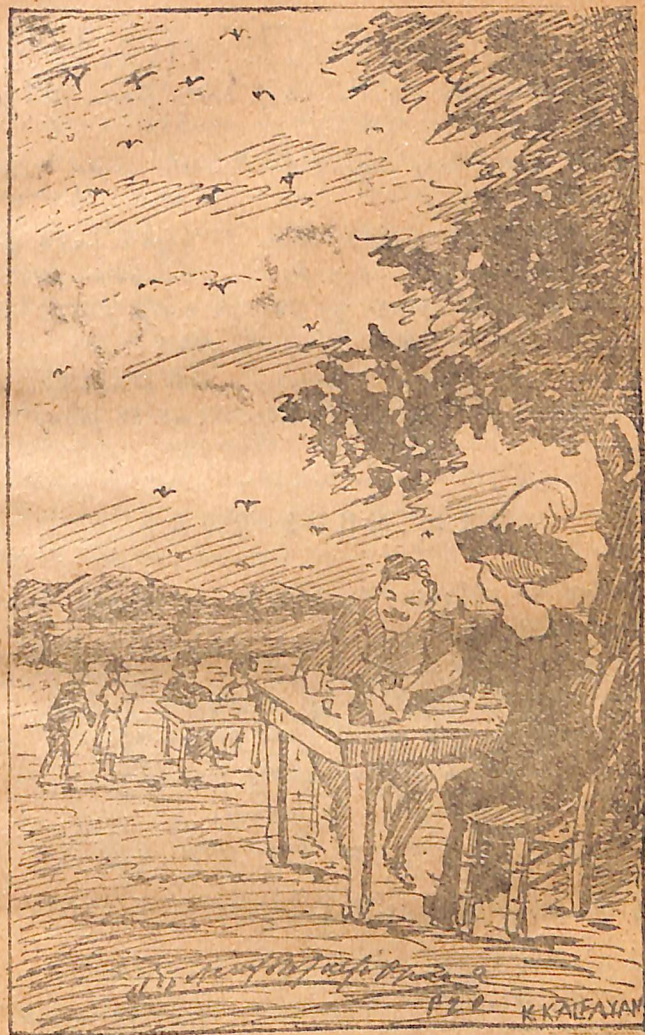
Մեծ իրարանցում լրագրական շրջանակներու մէջ: Բարսեղ էֆ. Հալաճեանի յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի և թերթերը երկարատաւում նկարագրականներ կը հրատարակեն:

— Միւ եթէ ամէն օր առանկ թաղումներ ըլլային, կը հառաջեն թերթի արտօնատէրները:

*
* *

Քէմալական հերոս Ճաֆէր Թաչեար այս ամսուան վերջերը խայտառակաբար գերի կ'իյնայ և Հիլլէները գրեթէ առանց կռիւի կը գրաւեն Էտիրնէն:

*
* *

ԱՄԱՌՈՒԱՅ ԵՂԱՆԱԿԻՆ

Լայուկոն թուրք մամուլին մէջ

— Այսօր մեզի համար անմոռանալի սուգի օր մըն է:

— Եօթը դարու փառք մը առ յաւէտ կը թաղենք այսօր:

— Այսօր հրաժեշտ կուտայ մեզի եօթը դարու մեծ կայսրութիւն մը:

— Այսօր մեզի մնաք բարով կ'ըսէ եօթը դարու ջարդ ու կոտորուածք:

— Այսօր մեզի մնաջիւր բարեաւ կը զոչեն եօթը դարու հարստահարութիւն, բնակալութիւն, անարդարութիւն:

— Այսօր անգառնալիօրէն կը մեկնին եօթը դարու մոլե-
ռանդութիւն, աղիտութիւն, վայրագութիւն...

— Այսօր եօթը դարու արցունք պիտի թափենք...

Վերջապէս յուսահատութեան մասնուած են բոլոր Իսլի-
աղաները:

Օ Գ Ո Ս Տ Ո Ս Ի Մ Է Ջ

Այս ամսուան սկիզբը Թուրքիա կը ստորագրէ հաշտու-
թեան դաշնագիրը:

Նոր ողբ ու կոծեր թերթերու մէջ

Բեյեաւ-Սապահ անէժքներ կը տեղայ աջ ու ձախ:

Տէր Սաւաշք գլուխը պատէ պատ կը դարնէ:

Այեմսար յուսահատ վաշխասուններ կ'արձակէ:

Վազրք «հապը կլկեցինք» կը պօռայ:

Իգսաւ, «աս ի՞նչ փորձանք եկաւ մեր գլխուն», կ'ա-
ղաղակէ:

Կալկանութեան ցուցահանդէս մը:

Սուրէն Պարթեւեան «Տրիքուն»ը Պոլիս կը հասնի Իզ-
միրէն:

Շոգենաւին մէջէն ձառ կ'ուզղէ Պոսեցիներուն:

— Ահազանգը հնչեց, կը զոչէ, հոգեխառնութիւնք մեր մեռ-
եալներուն հետ, ճգնաժամային կեցուածքով մը պատնեհա-
նանք, ոգեկոչներ անմոռանալիօրէն ինքնամատուց թափով

մը, անսահման բարձրութիւնները: Եղեցադրուժ գոմեւորում-
ներու անդահական բեղմնաւորումները ստեղծագործներ: Քը-
մաջքոտ երազանքներու հրաշալիօրէն սահմակեցուցիչ հեւա-
պառ սրտահամեմեմներուն մեհնակաւ թափալը պարպենք...

Բարաթին վրայ խոնուած ժողովուրդը խանդավառու-
թեամբ կը ծափահարէ արիւնքը որ կառք կը նստի ու
կ'ուղղուի դէպի Բերա:

Հախառամարտի խմբադրատան առջեւ, կառքին մէջէն
նոր ձառ մը կը խօսի, յետոյ կ'երթայ Բրթի Շանի թատրոնը
ուր կրկին կը ձառէ:

Հեռեւեալ օրը՝ ձառ Վերջին Լուրի խմբադրատունը, յի-
տոյ Յիբւտար, Բանկալթի, Սամաթիա, Հայ Կղզի, Գառ
գիւղ, Գում Գարու, Շահգառէ պաշի, Պէշիկթաշ, Թրթա-
քէօյ, Գուռու չէշմէ, Ասնափուա քէօյ, Պէպէք... ամէն տեղ
նոր ձառ, նոր սգեւորութիւն, նոր ծափահարութիւն:

Հայկական փոխառութեան խանդավառութիւնները կը
սկսին: Միթինի, հաւաքում, ամէն թաղերու մէջ, ֆան-
ֆանները կը մամնակցին, սոյ սքառութիւնները կը մամնակցին,
կըլ սքառութիւնները կը մամնակցին, գաշնակցական, ուսմկա-
վար, հնչակեան, աղատական գործիչներ և բեմադրողներ,
պահ մը մոռցած իրենց վեճերը, ձեռք ձեռքի, բեմ կը բար-
ձրանան ֆուսկու, հայկական եռագոյնը կը ծածանի, յուզում
ողեւորութիւն... բայց նիւթական արդիւնք ոչինչ կա՞մ
գրեթէ ոչինչ:

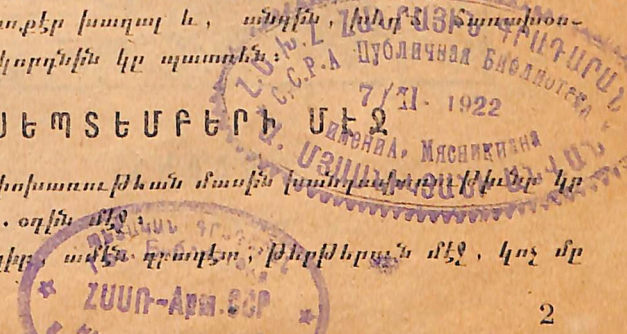
Հարուստները, անտարբեր, կը շարունակեն իրենց սա-
լօններուն մէջ բոքեր խաղալ և, անդին, խաղալ շարունակու-
ները ի զուրկ կոկորդիլին կը պատեն:

Ս Ե Պ Տ Ե Մ Ե Դ Ի Մ Է Ջ

Հայկական փոխառութեան մասին խանդավառութիւնը կը
շարունակուի... օղին մէջ

Ամէն խմբագիր, ամէն գրող, թերթերուն մէջ, կոչ մը

32003-64 | 9448

Ա Շ Ո Ւ Ն

կ'ուզէ ժողովուրդին, կը քննադատէ հարուստներուն անտարբերութիւնը, կը բացատրէ մեր սրբազան պարտականութիւնը, երբեմն կը շոյէ հարուստները, երբեմն կը խաբազանէ, բայց անոնք, կատարեալ լիստոսում տայնապանք կը շարունակեն իրենց բոքերը:

Պատիսեան կը վերադառնայ Պոլիս, դարձեալ կը խօսի փոխառութեան անհրաժեշտութեան մասին, դարձեալ կը ծափաբերէ զինքը:

Հարուստները ի պատիւ իրեն Բերայի Հայ Ակումբին մէջ թէյասեղան մը կուտան ու ճամբու կը դնեն զինքը գէպի Պուլկարիս և Ռուսմանիս:

* *

Հաճի Մարութի Իբրանսեան, չոգեկաւքով Պոլիս վերադարձած ատեն, կառախումբի արկածի մը զոհ կ'երթայ:

Եւ ահա՝ խնդիր մըն է կը ծագի այս եղերական մահուան շուրջը:

— Դեռ իր մահը ստուգուած չէ, գիտե՛լ կուտան իր ծառանգորդներն ու պաշտօնեաները:

— Ես աչքովս տեսայ իր գիակը և ձեռքովս թաղեցի, կը հաստատէ տիկին Արապեան որ արկածեալ կառախումբին մէջ կը գանուէր և քանի մը օր ետքը Պոլիս կը հասնէր:

— Կնո՞ջ մը վկայութիւնը բաւական չէ, կ'առաջեն Հաճի Աղային սոջ բլլալուն կուտակիցները:

— Երկաթուղիի ընկերութեան հետագիր եկած է մեռած բլլալուն մասին, կը պատասխանեն Հաճի Աղային մեռած բլլալուն կուտակիցները:

— Պերլին կը գանուէր եղեր այս միջոցիս:

— Դեռ կը վաղը Պոլիս կը հասնի:

— Պարսպ խօսք, Պերլինէն Խապիս գացեր է:

— Մարմինը Երրորդութեան եկեղեցին փոխադրուած է:

Եւ այսպէս անեղծուածային հանգամանք մը կ'առնէ Հաճի Աղային մեռած կամ ողջ բլլալը:

Իրազեկներ կը հաւատեն թէ այդ մարդը յաճախ կ'ընէ եղեր իր քովիներուն:

— Ես խօսայ խօսայ հոգը չեմ մտնար...

Արդարեւ ճիշտ գուշակութիւն:

Հ Ո Կ Տ Ե Մ Բ Ե Ր Ի Մ Է Ձ

Տրիրունը, այլ անուամբ Սուրեն Պարթևեան, ամասու անաջին օրը կը մեկնէ Իզմիր, քիչ օրէն վերադառնալու խոստումով:

Նոյն օրը Կովկասէն Պոլիս կը հասնի Էլեն Բաշպեան, մեր սիրուած ու տաղանդաւոր գրագէտը, տասը տարւան բացակայութենէ մը ետքը:

* *

Այս ամսուան մեծագոյն գէպքն է Մուսթաֆա Բէմալու կաններուն յարձակումը Հայաստանի վրայ:

Ընդհանուր ոգեւորութիւն: Թուրք թերթերը Իլերիի առաջնորդութեամբ յառաջ կը քալեն և կը գրաւեն Կարսը, Երեւանը, Էջմիածինը: Կաթողիկոսը գերի կը բռնեն, հայ նախարարները կը կախն, հայկական հանրապետութիւնը կը ջնջեն...

Բայց այդ յաղթութիւնները երկար չեն տևեր և տխուր իրականութիւնը կուգայ թուրք թերթերուն խանդավառութեան վրայ պաղ ջուր լեցնել:

* *

Վերջապէս հաճի Մարութէ Իբրանսուտի խնդիրը լուծուած է:

Մահը կը հաստատուի և մահադգը կ'երեւայ թերթերուն մէջ:

Հոկտեմբեր 24 կիրակի օր թաղումը պիտի կատարուի Երրորդութեան եկեղեցիին մէջ:

Թանկարժէք դադարը դրուած է եկեղեցիին մէջտեղ, ծաղկեպսակներու տակ ծածկուած: Բոլոր մոմերը և կանթիկները վառուած են: Եկեղեցի, գաւթի, վերնատուն լեցուած են երկսեռ և յոգնատուն բազմութեամբ: Հայ և օտարազգի յուզարկաւորներ, ամէնքն ալ ծանօթ առեւտրականներ, հեռագհտէ կուգան, կը բազմին իրենց յատկացուած աթոռները:

Վերը, ազգ, Մատենադարանի սրահին մէջ հաւաքուած են բոլոր եկեղեցականները պատրիարքին հետ:

Եւ ահա՛ բակը խռնուած ժողովուրդին մէջ խլրտումը կը սկսի:

— Ազգը կը պահանջէ որ, կը գոչէ մէկը, նախ մէկ միլիոն ոսկի տան ժառանգորդները և յետոյ թաղումը կատարուի:

Ազգին այս պահանջը հազիւ լսուած, միւս կողմէն ուրիշ ազգ մըն ալ կ'ելլայ:

— Երկու միլիոն ոսկի պէտք է տան, ազգը այսպէս կը պահանջէ, կը պոսպ:

— Մէկ միլիոն հարիւր հազար ոսկի կը պահանջէ, կը ղեղձէ երրորդ ազգ մը:

— Երեք միլիոն ոսկի, կը բարձրացնէ չորրորդ ազգ մը:

— Երկուքուկէս միլիոն, կ'ըջեցնէ հինգերորդ ազգ մը:

Եւ ահա՛ ազմուկ ու ժիտը երթալով կը մեծնան: Միլիոններու անունները երեւակայութիւնները կ'ոգեւորէ, ախորժակները կը զրգսէ:

— Մէկ միլիոն քիչ է...

— Երկու միլիոնն ալ քիչ է:

— Երեք միլիոնն ալ քիչ է:

— Չորս միլիոնն ալ քիչ է:

— Բաւական է, բաւական է:

— Միլիոն մըն ալ կ'ուզէ ազգը:

— Ազգը աւելի կը պահանջէ:

Կոխ, աղմուկ, պոռչաւոր նոյնիսկ ստոխանական միջամտութիւն և թաղումը կը յետաձգուի, դադարը հոգնատան մէջ կ'արգելափակուի և ազգը կը մեկնի եկեղեցիէն գոհ տալաւորութեան ներքեւ:

* *

Այս ամսու մէջ տենդայոյզ զօրծունէութիւն Գրիգոր Անգաթի:

— Ճակատը պողպատենք, կը գոչէ ու հրապարակ կ'ըջնէ ու կը պահանջէ որ ամէն հայ իր մէկ օրուան չա՛նքնուրէ հայ բանակին:

Վերջին Լուրի խմբագրութիւնն ու պաշտօնէութիւնը, սարսափահար իրենց օրականները անմիջապէս կը հանեն կուտան:

— Ամէն մարդ պէտք է տայ, կը պոռայ Գր. Անգուլթ, ու փողոցէ փողոց, թաղէ թաղ, դպրոցէ դպրոց կը սկսի ծուռ գալ յորդորելով, սպառնալով, խրախուսելով, պահանջելով, խնդրելով, գաւազան բարձրացնելով, զլսարկ հանելով, խնդալով ու սլոտալով:

Եւ ահա՛ ամէն մարդ իր օրականները կը տեղացնէ Վերջին Լուրի խմբագրատունը որ այս առթիւ խոշոր գրամատան մը կերպարանքը կ'առնէ:

Գր. Անգուլթ կը յաղթանակէ այսպէս, հայկական ձակաին վրայ, առանց մինչև Օլթի կամ Սարիղամիշ երթալու:

Ն Ո Յ Ե Մ Բ Ե Ր Ի Մ Է Ջ

Յուրտերը կը սկսին, ձեռքերը կը մօխն, անձրևները կը տեղան ու կը տեղան:

Հաճի աղայի գիւղերը կը շարունակէ անթաղ մնալ և բառակցութիւնները կը շարունակուին ժառանգորդներուն հետ:

* *

Այս ամսուան մէջ կ'ամուսնանայ Վերջին Լուրի խմբագրատը, Յակոբ Տէր Յակոբեան, բարի օրինակ ըլլալու համար թերթին բոլոր խմբագիրներուն: Փառաւոր հարսնիք ազգային Մատենադարանի սրահը, ուր ներկայ են բոլոր խմբագիրները և գրագէտները:

Կնքահայրն է Հրաչեայ Տէր Ներսէսեան, որ այս առթիւ հանդիսաւորապէս կ'ուխտէ հետեւիլ Յակոբ Տէր Յակոբեանի գծած շաւղին:

Նոյն ուխտը կ'ընեն նաև Եր. Օտեան, Յ. Ասպետ, Լեւոն Շաթրեան, Շաւարշ Մխաթեան, Գուրգէն Մխիթարեան, Արմենակ Տէր Յակոբեան, Երուանդ Թօլայեան, Աշոտ Քէշեան, Յ. Օշական, Լեւոն Էսաճանեան, Ենովք Արմէն, Յովսէփ Արմանեան, վերջապէս բոլոր ամուրի խմբագիրներն ու գրագէտները:

— ձակաւոր պողպատեղու մէկ տարրեր ձեռն է այս, կը վճռէ Գր. Անգուլթ:

Դ Ե Կ Տ Ե Մ Բ Ե Ր Ի Մ Է Ջ

Տարին կը թեւակոխէ իր գառամութեան հասակը:

Տարեցոյցներու տարափ մը կը սկսի տեղալ հրապարակին վրայ:

Ամէնքը իրենց տարեցոյցը ունին:

Երգիծական տարեցոյց, Ամէնուն տարեցոյց, Կալրաշի տարեցոյց, Կապրաշի տարեցոյց, Սիրահարներու տարեցոյց, Մանուկներու տարեցոյց, Աղջիկներու տարեցոյց, Խաչագողներու տարեցոյց, Քարափէն ուղղակի Նիւ Եւրօ գացողներու տարեցոյց, Ամերիկա երթալու համար ձամբայ ելլող և Փաթրաս մնացողներու տարեցոյց...:

Եւ բոլոր այդ տարեցոյցներուն ներքև 1920 տարին իր հողին կ'աւանդէ չարաշուք յիշատակ մը ձգելով մեզի:

Ու կ'ողջունենք իրեն յաջորդը նորածին 1921ը, մաղթելով որ իր նախորդին չմանի... կամ գոնէ անկէ աւելի գէշ չըլլայ:

ԱՆԵՔՍԱՆԴՐ ԽԱՏԻՍԵԱՆ

ԱՆԵՔՍԱՆԴՐ ԽԱՏԻՍԵԱՆ

Հայկական փոխառութեան առաքելը :

— Ես խօսում, գուք ցնծացե՛ք, քսաւ Խատիսեան և Երեւանէն ճամբայ ելելով աչցելէջ Թիֆլիս, Պաթում, Պոլիս, Իզմիր, Եդիստոս, Եւրոպա, Ռումանիա, Պուլկարիա :

Եւ Խատիսեան խօսեցաւ Հայաստանի տարածութեան վերայ, հանքային հարստութեան վերայ, հողային արտադրութիւններուն վերայ, օդին վերայ, ջուրին վերայ, հանքածուխի հանքերուն վերայ, հայ բանակին վերայ... :

Եւ մեր հարուստները յուզուած, — յուզուած իրենց տալիք գրամներուն համար, — մտիկ բրին այս պերճախօս դանձանակ պատշնդր :

— Ա՛խ պարտն Խատիսեան որքան լաւ կը խօսիս, գոչեցին և Եւ իրարու հետ խորհրդակցեցան :

— Ի՞նչ կ'ըսէք, չնորհօք մարդ մը կ'երեւայ կտր... :

— Միմաներուն չամանիք :

— Վրան չուք մը կայ... դիւանագետ մէկն է :

— Վատահումիւն կը ներշնչէ կտր :

Եթէ այսպիսի մարդիկ գործի դուրս գանուին՝ բոկիք չիկայ :

— Շատ լաւ տպաւորութիւն գործեց իմ վրաս :

— Ի՞մ վրաս ալ նմանապէս :

— Ի՞նչ կրնաք բնել մեր համակրութիւնը յայտնելու համար. ուղած գումարը արձանագրուի՞նք :

— Հիմաիւ հիմայ թէյասեղան մը տանք ալ, դրամք մասին ետքը կը խօսինք :

Թէյասեղանը արուեցաւ, ալ Խատիսեան կրկին ճառեց :

Եւ ամէնքը խանդավառուեցան, յուզուեցան, արցունք թափեցին, ծափահարեցին, բայց երբ փոխառութեան արձանագրուելու մամը հասաւ, ամէնքը խուլ, կտր ու համր ձեւացան և Խատիսեան, իր գանձանակը շաղկաւ վերադարձու երեւան :

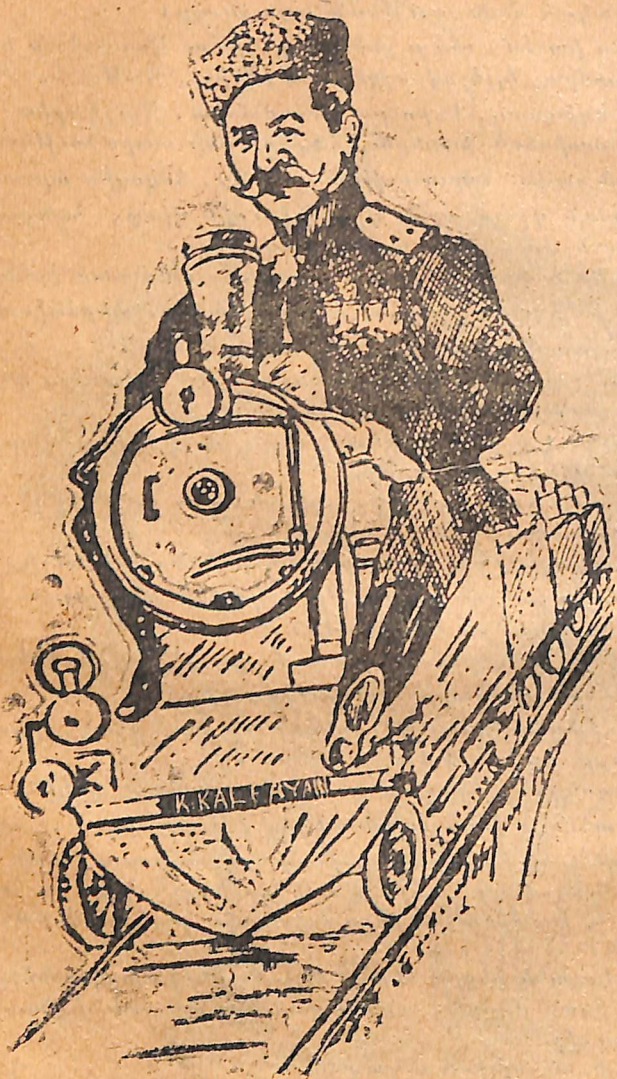
— Որչա՞ք բերիք հետդ հարցուցին նախարարները :

— Քսան միլիոն, պատասխանեց Հայաստանի խաղօր ներկայացուցիչը :

— Քսան միլիոն տղա՞ր... :

— Ո՛չ, քսան միլիոն ծափահարութիւն :

Եւ վախճամ որ այսպէս վերջանայ Անկախութեան Փոխառութիւն :

ԶՕՐԱՎԱՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿ

Ահա՛ անխոնջ ուխտաւոր մըն ալ, Պ. Խառիսեանի պէս:

«Մօտ է գարունը, շուտով կը հասնի»... և արգարե Անդրանիկի Հայաստանէն Պոլիս հասաւ, Պոլիսէն Բարիդ դնաց, Բարիդէն Լոնտոն, յետոյ Ամերիկա, յետոյ կրկին Եւրոպա, Աթէնք, Իզմիր և ի վերջոյ Եգիպտոս:

«Յանկամ տկանիկ դիմ կիլիկիա», կ'երգէր Անդրանիկ իր վերադարձին գէպի Իզմիր:

Բայց, ափսո՛ս, թող հառւին որ իր ցանկութեան հասնի և փոխանակ կիւսնոսը ողջունելու՝ ստիպուեցաւ դո՛հանալ Նեղոսով:

Մեր պատկերը կը ներկայացնէ աղգային հերոսը որ իր աննպատակ թափառումներէն ծանծրացած, կը վերադառնայ Կովկաս ու շողեկառք մտնելով կ'ուղղուի գէպի Հայաստան իր սուրբ սպաս դնելու վտանգուած հայրենիքին:

Զէ՛ մի որ երգը կ'ըսէ.

«Հայրենիքի աէր ու պառչպան Անդրանիկ»:

Հայ ազգը կը սպասէ տկանիկ մեր քաջ Անդրանիկը (խօսողը Գրիգոր Անգուլթն է) Երասխի և Եփրատի ափերում և ո՛չ թէ Սէնի, Թամիզի կամ Նեղոսի եզերքները:

Զօրավար Անդրանիկի բեկումնի մարդ չէ: Ընդհակառակը միշտ խոյս տուած է ցոյցերէ, ցուցադրութիւններէ և այս պատճառաւ զինքը մօտէն ճանչցողներուն համար քիչ մը տարօրինակ թուեցաւ վերջին tournee-ն:

Բայց պէտք է գիտնալ որ այդ բնդարձակ ուղեւորութիւնը փառասիրական զգացումներու դո՛հացում տալու համար կազմուած պտոյտ մը չէր, այլ արտասահմանի հայութիւնը ցնցելու և զայն գէպի մայր հայրենիքը մագնիսելու ճիգ մը:

Եւ Անդրանիկ յաջողեցաւ այս ձեռնարկին մէջ, իր անցած բոլոր քաղաքներուն մէջ մեծ խանդավառութիւն յառաջ բերաւ ու հեռաւոր հայութիւնը մօտեցուց մայր Հայաստանի:

Հիմա որ իր փափաքը իրականացաւ, անշուշտ պիտի փութայ իր սիրելի կոռույ դաշտերը ուր տակաւին աչքաւն դործեր կան ընելիք:

ՊԱՐՈՆԵԱՆ ԱՆՏԻՊ

Բարեբախտութիւնը ունեցաւ ձեռք ձգելու քանկազին զրուրթիւն մը զոր կը ներկայացնենք ընթերցողներուն: Այս գրութիւնն է մեր երգիծական մեծ վարպետին, Յ. Յ. Պարոնեանի մտածումները եւ գաւեշասկան մեկնաբանութիւնները:

Այս գրութեան մեկ փոքրիկ մասը յոյս տեսած է նանգուցեալ երգիծարանին գանազան գիրքերուն մէջ, բայց մեծագոյն մասը մնացած է անկիւղ եւ խնամով պահուած իր գաւիթէ մօտ, որ քառնամարտիւնը ունեցաւ զայն մեզի տրամադրելու:

Բարեկամներս կենց մը հետ վարուելու համար հարկ է՝ չորքորթիկ զայն ինչպէս որ հին գինի խմելու համար պէտք է քիչ մը ջուր խառնել անոր մէջ:

Մարմին.— Բժիշկներու կալուածքը:

Աղջկան մը սէր յայտնելու համար ծովու բազմեք մանողներէն օրինակ առնելու է. մէկէն ի մէկ նետուելու է:

Ձգես.— Ածական մը որ մարդուն որպիսութիւնը ցոյց կուտայ:

Այն կիներն որ գեղեցիկ են այլ հրապուրելէ չեն, կը նրմանին այն ձեռագիրներուն որոնց տառերը գեղեցիկ են այլ նիւթն անհամ:

Չմոռս.— Նիւթական չորքորթութիւն:

Կիներէ ոմանք մեղք գործելէն առաջ մեղայ կ'ըսեն ու յետոյ մեղք կը գործեն. ուստի կը հետեւի թէ առնաք ներութիւն կը խնդրեն ոչ թէ այն մեղքերուն համար զորս գործած են այլ այն մեղքերուն համար զորս առաջադրած են գործել:

Դերասան.— Անունին փոխանորդը:

Կանանց յարուցած փոթորիկներու դէմ ապահովութեան քնկերութեան մը չգոյութիւնը զարմանք կը պատճառէ ինձ:

Շնական.— Առաքինութիւնը խնդեցած:

Գեղեցկութիւնը կուր մըն է, որուն ժողովուրդն է երկաթաարգութիւնը եւ զոնն է քսակը:

Հանգանակութիւն.— Մութացկանութեան աղնուականութիւնը:

Ազաւշ երկաթաարգի մը գեղեցիկ աղջիկ տալը զգմանիկ վրայ վարդ պատուաստել ուղելու կը նմանի:

Շուկայ.— Սուտերու գործարան:

Մեր կիները սիրոյ դիւանագիտութեան մէջ պաշտօնէ դադարած նախարարներ են:

Յոյս.— Եւ որովհետեւ ուրիշները խաբէր դժուար է, մարդս որոշած է ինքզինքը խաբելու:

Մեր մարդոց սէրը ձմրան եղանակին կրակի զօրութեամբ հասունցած ծագիկն կը նմանի, ամառուանին ոչ հոսն ունի, ոչ զօրութիւնն եւ ոչ կեանքը:

Յանգ.— Ամենայնի վախճանն է գովելի:

Արաջարութիւնը տօնավաճառ մըն է որ երկաթաարգութեան եղանակին մէջ կը բացուի եւ ծերութեան եղանակին մէջ կը փակուի:

Գինովութիւն.— Առ ժամանակեայ չեմարութիւն:

Են կանայք որ եղիծի կը նմանին եւ խեղճ ամուսինները զանոնք բռնելու կերպը չգիտնալով կը խաղթուին:

Գաւազ.— Մարդու համապատասխանութիւն:

Գեղեցկութեան աւերակներու վրայ ոչինչ կարելի է կատարել:

Քառասուն. — Մեռելոց փառներինս :

Պարկեշտութիւնը միշտ բերնէն կը փախչի, կանայք բաց ձգելու չեն իրենց բերանը :

Տուգանք. — Յանցանքը գրամով վաճառել :

Ակոյ. — Մարմնոյն աղօթին :

Գեղեցկութիւնը պտուղ մըն է զոր պէտք չէ չափ հաւանցնել :

Ահեհա. — Փոխ-մայր :

Կարգուած կին մը գործով չգրադելու է այնքան որքան որ պէտք է սիրոյ վրայ խորհելու ժամանակ չգտնելու համար :

Հաւատարմութիւն. — Համազման գաղթականութիւն :

Շարունակ պատահանի առջեւ նստող աղջիկը ինքզինքը ցոյց տալու նպատակն ունի քան թէ ուրիշները տեսնելու :

Բարիք. — Մայր ապերախտութեան :

Համբոյրները սիրոյ քերականութեան միջակէտներն են :

Շատեալ. — Աւելին վայելելու յոյսը կարելի :

Սէրը Բաղաձայն է, ինքնիրմէ՝ ձայն չհաներ եթէ քովը չգրութնախանձը :

Խնամութիւն. — Գրաւ մը որուն մէջ ընդհանրապէս աղջիկ տուողն է որ ետէն կըսէ :

Իր աղջկան համար մի միայն ստակ ունեցող մարդ փնտռողը մարդ չունեցող գրամի հետ կ'ամուսնացնէ աղջիկը :

Որոշում. — Նաւահանդիսա՝ ուր խարխալ կը նետէ միտքը :

Պարը պաշտօնական գրկախառնութիւն է :

Գրկախառնութիւն. — Բարդ բառ մը :

Կնոջ մը մարդահաճութիւնն այնքան չարիք կը հասցնէ իրեն որքան վիրաբուծի մը փափուկ սիրտը վիրաւորեալին :

Քաղաքապետութիւն. — 7-8 չողորթութիւն :

Գեղեցկութեան մնացորդները հասունեալէն ետքը փառաւ ծառէն թափուած պտուղներու պէս են աղքատները կը ժողկեն :

Ծերութիւն. — Կանանց սնանկութիւնը :

Ամուսնութեան մէջ անսրբեկչաւ կնոջ մը տէր բային է իրին է. յատկացուցիւր գրացին :

Եթէ կայ կլիմայ մը որուն տակ առաքինութիւնը դժուարութեամբ ապրի՝ այն ալ գեղեցկութիւնն է :

Էջ. — Գործիք խոնարհութեան :

Երկրորդ անգամ կարգուող կինն առաջին անգամ ամուսնացող կնոջմէ աւելի արժանաւոր և պատուաւոր պէտք է համարուի, որովհետեւ զրքի մը երկրորդ ապագրութիւնն կ'ապացուցանէ թէ անոր առաջին տալգրութեանը լուր ընդունելութիւն գտած է :

Բնւո. — Շէնքերու շաղկապը :

«Առանց փուշի վարդ չլլար» բնւով կանայք չափ անգամ առանց վարդի փուշ կը կլկցեն երխտատարաց :

Այցեւոր. — Տոմսերու այցելութիւն :

Էրիկ մարդերէն ոմանք իրենց խարուած ըլլալը ուրիշներէն ծածկելու համար թոյլ կընեն իրենց կանանց որ ամէն հարք զործածեն գեղեցիկ երեւեալու համար :

Առանձին. — Երբ տգէտի քով գտնուի մէկը :

Կանանց պնճառիքութեան պատճառն էրիկ մարդիկն են որ կնոջ բարի յատկութիւններէն անկի անոր գեղեցկութիւնը կը սիրեն. որով իրաւունք կուտան կանանց աշխատիլ աւելի դժգոյց գեղեցիկ ըլլալու քան թէ հոգւով :

Ծածուկ. — Գաղտնի ծանուցում:

Կիներէ ոմանց քով համեստութիւնը սնդիկի կը նմանի. քաղցելուդ պէս կը փախչի:

Ասիւն. — Կեանքի աղբիւր:

Այն կիներն որ պարկեշտ ճանչցուած են բայց սիրելու հարկը կզգան՝ կը նմանին այն մարդոց որ, թէև աղքատ, այլ երբեմն հարուստ ճանչցուած ըլլալով կ'ամչնան մութալու:

Մուրացիան. — Պարկեշտ հասարակորդ:

Մաղկի հիւանդութիւնը գեղեցկութեան ժանտախտն է:

Նպասակ. — Միշտ ուրիշներն են որ կը հասնին մեր նրպատակին:

Այն էրիկ մարդիկ որ ծեր են ու սիրուիլ կուզեն մեան կուտեան պատճառաւ իրենց դործերը գաղբեցնելու ստիպուած վաճառականաց պէս մեծ զոհողութիւններ կ'ընեն:

Պատմաբիւան. — Ետեւդ 'նայէ' որ անջեւդ տեսնես:

Աղջիկները պատկի արարողութեան այնպէս կը նային ինչպէս պզտիկ տղայք շաքարեղէնի խանութին:

Խնկախան. — Տեսակ մը լրագիր:

Կանայք ոմանք գեղեցկութիւնն իրրե տաղանդ կըմբռնեն, կը խոտովանին թէ բան չեն գիտեր բայց չեն խոտովանիր թէ իրենց չըթուենքը քիչ մը հաստ և քիչ մ'ալ մեծ են:

Իրաւագիտ. — Իրաւանց որսորդ:

Անբարոյական կանանց ամուսնութեանց մէջ էրկիրանուն չ'ըլլաց և սիրականը դերանուն:

Խանձարու. — Պատանքին թուր:

Գիտովութիւնը յուսահատ սիրահարներու վերջին ապաստանարանն է:

ՀԱՃԻ ՄԱՐՈՒՔԷ ԻՐԱՆՈՍԵԱՆ

Տենդայոյզ գործունէութեան մարմնացումը եղած է Ամասիացի այս վաճառականը:

Իր կեանքն ալ տենդայոյզ վախճան մը ունեցաւ:

Օր մը լսեցինք թէ Հաճի Աղան Եւրոպա դայեր է: Չաբաժնոնք ըսին:

— Դիտամք ձեզից դեպք որպէս զի Անկախութեան փոխտութեան չմասնակցի:

Ասիկա ճշմարիտ չէր, բայց շատեր հաստատեցին, որովհետեւ Հաճի Աղան իր առատաձեռնութեան մասին լաւ համբաւ մը չէր չինած:

Եւ ահա՛ ուրիշ օր մըն ալ լսեցինք որ Հաճի Աղան զոհ գացած էր երկաթմուղիի արկածի մը:

Ի՞նչ էր այդ արկածը, կատախուժներու ընդհանրած թէ պայթում: Ասիկա՞ գաղտնիք մը մնաց, բայց ինչ որ տալիք էր սա էր թէ Իրանաստան զոհ գացած էր արկածին:

Պէտք է ընդունիլ որ այս առեւտրականը հասարակ մարդ մը չէր և իր ցեղին մէջ հուժկու արտայայտութիւնն էր:

Իր մասին քակախ կարծիքները շատ անհամաձայն են:

— Հաճի Աղան առեւտրական հանձար մըն է, կը յայտարարեն իր վրա հիացողները:

— Հասարակ վաճառական մըն է որ բախտին ու գիպուածին շնորհիւ հարստացած է, կ'ըսեն ուրիշներ:

— Հակաց վաճառականական տուն մը հիմնեց:

— Որ սակախ չկրցաւ հաստատ հիմնուել վրայ դնել:

— Իր հարստութիւնէն օգուտ մը չի կար ազգին համար:

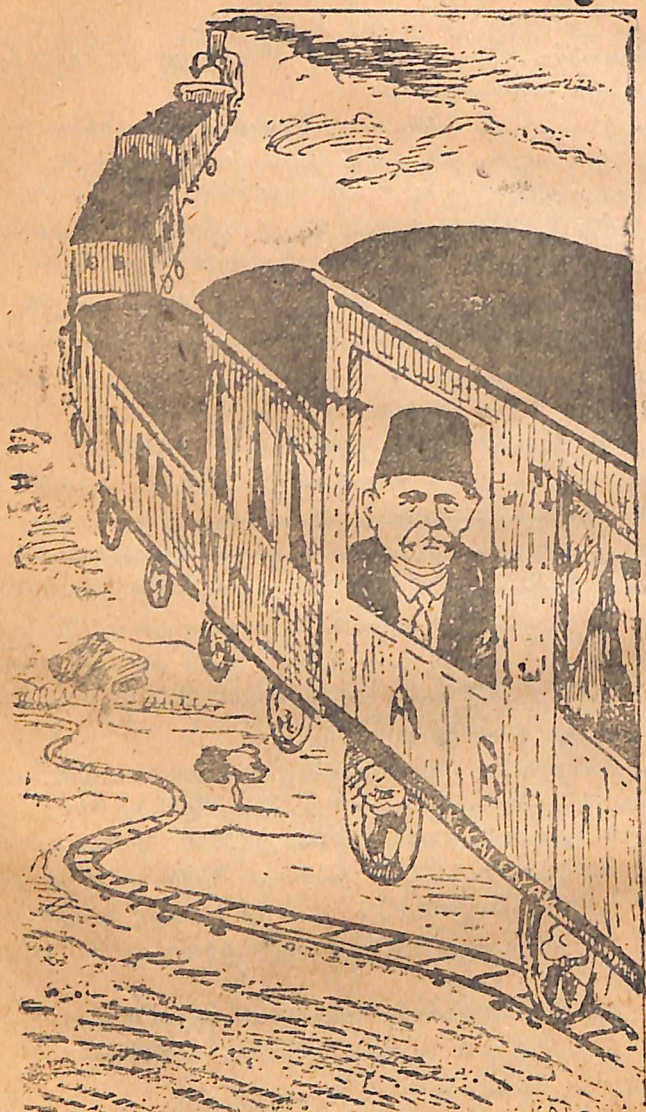
— Ընդհակառակը միշտ ձեռքէն եկած օգնութիւնը ըրած է ազգին:

— Իր պաշտօնեաները միշտ շահագործած է:

— Կարողները և արժանաւորները պաշտպանած, վարձարած ու տուջ քշած է:

Այսպէս թեր ու ղէ՞մ կարծիքներ գիրար կը խաչածուեն:

Իր հարստութեան մասին ալ նոյն անհամաձայնութիւնը:

ՀԱՃԻ ՄԱՐՈՒՔԷ ԻՐԱՆՈՍԵԱՆ

Իրազեկ համարում անձեր մինչև երեսուն միլիոնի բարձրացուցին իր ոսկեներուն թիւը :

Ուրիշ ո՛չ նուազ իրազեկներ զայն իջեցուցին մէկ միլիոնի :

Իր մահուընէն ի վեր իր հարստութեան քանակութիւնը վիճարանութեան նիւթ է : Որչափ, ճիշտ է թէ՛ հարուստին դրամը աղքատին ծնօտը կը յոգնեցնէ :

Կ'ըսուի նաև թէ Հաճի Աղայի ազգին համար մեծ ծրագիրներ ունէր որոնք իր յանկարծաճառ մահուամբը չկրցաւ զարձագրել :

Ասոր շատ հաւատք չենք քննայիր : Ո՛վ որ բան մը բնիկ կ'ուզէ իր վերջին օրերուն չի սպասիր :

Մահը մեր ետեւէն կը հասնի նոյնիսկ երբ ճեպընթաց երկաթուղիով կ'երթանք :

* *

Գալով իր թաղումին՝ անխկա տխուր յիշատակ մը պիտի թողու հարուստներու մարքն մէջ :

Ընդհանրապէս պարսնանդէսներու, դաշտահանդէսներու, և թաղորնի ծանուցումներու մէջ վարժուած ենք «աննախընթաց» անախանք տեսելու, թէև այդ պարի, դաշտի կամ թաղորնի հանդէսներուն ո՛չ մէկը կ'արդարացնէ այդ որակականը : Իսկ Հաճի Աղայի թաղումը իրաւցնէ՝ աննախընթաց էր : Այն նախապատմական օրերէն ի վեր ուր մեռելները թաղելու սովորութիւն եղած է, այս տեսակ թաղում տեղի ունեցած չէ :

Սրտատուփոր մահ և արտատուփոր թաղում, ահա՛ Հաճի Աղային կեանքին ցայտուն մասը :

Արդարացի՞ էր Երրորդութեան եկեղեցիին մէջ եղած իր արտանցումը :

— Եթէ միմիայն Իզրանստեան բնտանիքին դէմ ուղղուած էր, արդարացի չէր անշուշտ : Իսկ եթէ բոլոր հարուստներուն դէմ ցոյց մըն էր, այն առնն ժողովուրդը իր իրաւունքին մէջն էր :

Դատ մը պէտք էր տալ և ասկէ աւելի լաւագոյն առիթ մը կարելի չէր երեւակայել այդ դասին համար :

Միայն թէ օգուտ մը պիտի բնէ՞ այդ դասը :

Շատ կատկածելի է առիթկա : Մեր հարուստները գիւրաւ կարգի գալիք մարդիկ չեն :

ՀԱՅ ՏՐԱՄԱԹԻՔԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ տրամաթիքական ընկերությունն սիւները հետզհետեւ պակսեցան և չէնքը կը սպառնար փլչելու և իր փլատակնէն ընենք և ծածկելու Պ. Պողոտը և Պ. Աշոտ Մատաթիքանցը, երբ փերձին ժամուն երկու սիւներ, երկու Կովկասէն բերուած սիւներ, Վահրամ Փափաղեան և Արէլեան, չէնքը ամրացուցին և հզօր ճիւղերով զայն բարձրացուցին:

Մեր ծաղրանկարը կը ներկայացնէ հայ թատրոնը ճիշտ բարձրացումի շրջանին մէջ:

Միայն թէ, աւա՛ղ, հազիւ չէնքը ամբանալ սկսած էր, յանկարծ լուր մը տարածուեցաւ:

— Վահրամ Փափաղեանը մէջտեղ չի կայ:

— Ինչպէ՛ս մէջտեղ չի կայ, հետաքրքրուեցան թատրոնի սիրահարները:

— Վահրամ Փափաղեանն ո՛չ իր սենեակն է, ո՛չ Թօքաթլըի սրճարանը, ո՛չ Իրթի Շանի թատրոնը... աներեւոյթ եղած է:

— Արդեօք փախցուցին զինքը:

— Արդեօք անձնատապա՞ն եղաւ:

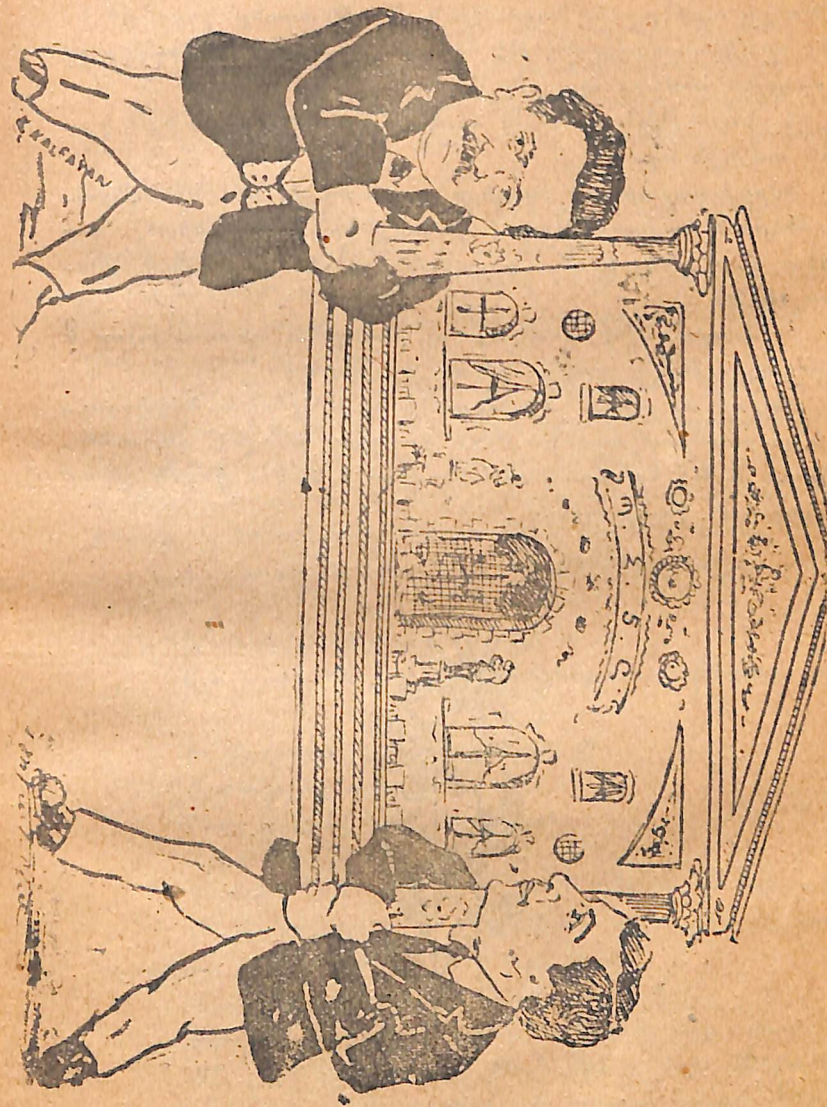
Ենթադրութիւնները իրար խաչանձեւեցին օրերով: Եւ վերջապէս հաստատուեցաւ որ Փափաղեան կառայ մը կծիկը դրած էր և Պարսէն հեռացած:

Եւ այսպէս, Արէլեան ստիպուեցաւ հայ թատրոնը առանձին կրել իր ուսերուն վրայ:

Պիտի կրնա՞յ այդ բնոր տանիլ: Ինչո՞ւ չէ, քանի որ Պ. Նշանեանն ալ փութացած էր իրեն օգնութեան:

Հայ տրամաթիքը, հակառակ իր զայթ ի զայթ գնացքին, իր մէջ ունի բնական ուժեր որոնք Արէլեանի մը ղեկավարութեան ներքեւ կրնան մեծ արդիւնքներ տալ:

Միայն թէ թատերասէրները նորութեան պատալը ունին և ա՛լ քիչ մը ձանձրացած կ'երեւան հին խաղերէն որոնք միշտ կը տեսնուին ազդարարութիւններուն վրայ:

ՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԸ

Ամէն անգամ որ նորութիւն մը ներկայացուցած է, անշուշտ արժէքաւոր նորութիւն մը, թատրոնը լիցուած է: Ինչ որ կ'ապացուցանէ թէ հասարակութիւնը անտարրեր չէ թատրոնի համար, այլ քիչ մը պահանջկոտ:

— Նորութիւն մը թո՛ղ ներկայացնեն եւ երթանք, կ'ըսեն ամէնքն ալ:

Գծախտաբար նոր խաղերը յոգնեցուցիչ են մեր դերասաններուն համար: Պէտք է զանոնք կտրուալ, սիրտել, գոց ընել, փորձ ընել և մեր դերասանները չեն վարժուած յոգնութեան:

— Հապա եթէ յոգինք ու թատրոնը պարապ ըլլայ և մեր յոգնութիւնը վրայ երթայ, կը խորհին:

Ինչ որ ալ ըլլայ, կը յուսանք որ Արեւմտի ներկայութիւնը բարեբար ազդեցութիւն մը պիտի ընէ թէ՛ դերասաններուն և թէ՛ հասարակութեան վրայ և երկու կողմէ՛ զերար . 7

ՏԻԿԻՆ ՀԱՅԿԱՆՈՅՇ ՄԱՌԻ

Տաղանդաւոր գրագիտուհին միշտ բարձր կը բռնէ Հայ Կիներու Լիկային և «Հայ Կին»-ը հանդէսին գրօշակները:

Մեր Տարեցոյցին ընթերցողներուն համար ուղեցի մասնաւոր տեղեկութիւններ քաղել իրմէ այդ երկու հիմնական հատատութիւններուն մասին:

— Տարւոյս ընթացքին մէջ ինչ եղաւ Հայ Կիներու Լիկային գործունէութիւնը, հարցուցինք:

— Ապշեցուցիչ, պատմութեանց տի՛լին Հայկանայ Մառք:

— Ինչ կ'ըսէք... ուրիշներ գիտողութիւն կ'ընեն թէ քան մը ըրած չունիք:

— Որովհետեւ մեր ըրածները տանիքներու վրայ պոռալու սովորութիւնը չունինք: Բայց որպէս զի պապանձեցնենք մեր քննադատները որոշած ենք ալիւս խղել մեր խոհեմ լըռութիւնը և պատկերազարդ բազմաշատոր հրատարակութեամբ մը ծանօթացնել մեր ըրածները բովանդակ հայութեան: Այս աշխատութեան պիտի մասնակցին Լիկայի բոլոր անդամները:

— Ահաւասիկ զեղեցիկ գաղափար մը:

— Այն ատեն մեզի քննադատողները ամօթահար պիտի լսեն:

— Եւ խայտառակութիւն, տւեցուցի:

— Արժանի են այդպէս ըլլալու:

— Իսկ «Հայ Կին»-ը, հարցուցի:

— Միշտ պատնէշին վրայ:

— Կարծեմ հիմա Հայ Կինի տուն մըն ալ շինեցիք:

— Բնականաբար այս ոգութեան միջոցին զեղեցիկ և օգտակար ձեռնարկ մըն է ձեր այդ ըրածը:

— Գեոտոփ զեղեցիկութեան ձեռնարկ մը:

— Արդեօք սենեակ մը կրնա՞մ վարձել այդ տան մէջ:

— Չէ՛, կիներու յատուկ տուն մըն է ուր միմիայն կիները իրաւունք ունին բազմելու և իրարու հարցումներ ուղղելու և պատասխաններ ստանալու:

Տ Ի Կ Ի Ն Շ Ա Յ Կ Ա Ն Ո Յ Շ Մ Ա Ռ Բ

— Եւ երբեմն ալ թերեւս իրարու մօտ փնտռելու :

— Այդ ալ կրնայ պատահիլ, բայց ինչ որ ալ ըլլայ գրեմն էրիկ մարդ չենք կրնար ընդունիլ :

— Գալով զեռասի գեղեցիկութիւններուն որոշ նմոշները ամէն անգամ բախտը կ'ունենանք տեսնելու « Հայ Կին » ին էջերուն մէջ, կը ներէ՞ք որ հարցում մը րենմ :

— Անշուշտ :

— Այդ գեղեցիկութիւնները գո՛ւր կ'ընտրէք :

— Ո՛չ, մենք պարզապէս կը հրատարակենք մեզի դըր-կուած լուսանկարները :

— Նայեալ կըրնանք զեռասի ազնուութիւնն ըլլան :

— Բանի որ իրենց ծնողքները իրիւս գեղեցիկութեան տխար կը նկատեն զանանք, մենք չենք կրնար ու եւ է դի-տողութիւն ընել, որովհետեւ կը յարգենք կարծիքի ազա-տութիւնը և յետոյ, գեղեցիկութիւնը ճաշակի խնդիր է : Ինչ որ զուր ազնու կը համարէք ուրիշ մը գեղեցիկ կը գտնէ զայն :

— Եւ պէտք չէ մօռնալ որ ամէն տղայ գեղեցիկ է իր ծնողքին համար :

— Բնականաբար, պատասխանեց տիկինը :

— Այդ պարագային զեռասի գեղեցիկութեան տխարները անվերջանալի չարք մը պիտի կազմեն ձեր հանդէսին էջե-րուն մէջ :

— Թո՛ղ կազմեն :

— Բայց լուսագոյն չէ՞ որ միանգամ ընդ միշտ յայտարա-րէք թէ՛ ըստ հայ աղջիկները զեռասի գեղեցիկութեան տի-պարներ են ու այս կերպով փակուի այդ հրատարականքի :

— Արդէն այդ բանը ազատուցանելու համար է որ այս մրցումը հաստատում ենք :

— Ինչո՞ւ միեւնոյն ատեն ամենական գեղեցիկութեան մր-ցում մը չէք հաստատուի :

— Որովհետեւ հայ էրիկմարդոց գեղեցիկութիւնը վեր է ամէն կատակամտութիւնէ . . . :

Մեր հասցէին ուղղուած այս փաղաքական վճիռով վեր-ջացաւ մեր տեսակցութիւնը :

Եւ տիկինէն հրաժեշտ առի փայփայուած տապալու-թեան մը ներքեւ :

ԱՌԱՋԻՆ ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆԱ...

(ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՍԻՐԱՎԷՊ)

Անճելյոն ինչ հաղիւ երկու կամ երկուքուկէս տարու աւելի մեծ էր. գիւղը ճանչցած էի զինքը. ամէն իրիկուն, մօտակայ դաշտերուն մէջ, իրարու հետ կը խաղայինք:

Իտալացիի մը տղան էր Անճելյո, որուն մայրը կ'ըսուէր թէ հայ էր: Հաղիւ 9 տարեկան սեւ աղւոր աչքերով, կայտառ ու ժիր, կարմրուկ աշտերով, մտացի քիթով, միշտ մաքուր ու կօկիկ հագուած, սիրուն պուպրիկի պէս տղայ մըն էր: Երբ ան իր լեցուն սրունքները առոյգ զինուորականի մը պէս համաչափ կը շարժէր մինչեւ ծունկերը լընող հագուստին տակէն, մեր ամենուս ալ ուշադրութեան և հիացումին առարկան կ'ըլլար: Ան ալ մեզի պէս հայերէն կը խօսէր, թէեւ մենեւ աղէկ գիտեր ֆրանսերէն և իտալերէն լեզուները:

Ամէն իրիկուն, գլորոցէն, կամ աւելի ճիշտը վարպետ տուտուէն փերադարձիս, չերտ մը հաց կ'առնէի տունէն ու ահա՛ փողոցն էի, իմ հասակակիցներուս մօտ:

Այդպէս էր եղիւ այդ իրիկունն ալ: Օրունս խաղը քարէ գնդակով «մայրաքաղաք» խաղալ էր: Հսկառակ բաղմաթիւ փոքրիկներ ըլլալնուս՝ ամենուս ալ փափաքն ու փառասիրութիւնը Անճելյոյին հետ ընկերովի խաղալն էր: Բայց և ոչ մէկերնիս կրնայինք այդ մասին կարգադրութիւն մը բնել, սրովհետեւ, ինչպէս միշտ, մանչերն էին կացութեան տէրը և անոնց տրուած էր իրենց ընկերը բնտրելու իրաւունքը: Եւ մենք, փոքրիկ աղջիկներս, խաղէն դուրս չմտալու վախով, հլու կը հպատակէինք:

Ու եթէ երբեմն աղջիկներուն կողմէ գիտողութեան ձայներ բարձրանար,

— Ես քեզի հետ չեմ խաղար, դուն կոռաղան ես:

— Դուն ինձի երէկ զարկիր... Եւն. կ'ըսէինք

Անմիջապէս իրարու երես կը նայէինք, զիրար ի կարգ հրաւիրելու համար: Այդ նայուածքը տեսակ մը բամբասանք էր: Այդ տարիքէն իսկ կէնը կարծես կազմուած էր մերներսի գլխին:

Այդ օրը, ինչ բախտ, Անճելյո գիտ բնտրած էր խաղի բնկեր: Պէտք է ըսել որ ես ալ լաւ նշան առնող և խաղացող մըն էի: Ուրախութիւնս չափ չունէր, զոհունակ և հպարտ ակնարկներ կ'ուղղէի ընկերուհիներուս և կարծես բոլոր կ'ուղէի անոնց:

— Տեսա՞ք, ես ձեր ամէնուրեք հաւանածին հետ եմ:

Ու բոլոր վարպետութեանս կոչում կ'ընէի խաղը շահելու համար, որովհետեւ այդ պարագային միայն պիտի կրնայի իմ ընկերութիւնս փնտռել տալ Անճելյոյին: Ինձի այնպէս կը թուէր որ ընկերուհիներս կ'աղօթէին որպէսզի ես կորսնցնեմ, բայց այդպէս չեղաւ և խաղը մենք շահեցանք:

Սակայն մութի պատեր էր ու առանց մտաք բարով բռնու սկսեր էի վաղել գէպի տուն:

Յանկարծ մէկը ուսիս դաւաւ: Ետիս նայեցայ... Անճելյոն ր:

— Քանի որ այդչա՛փ կ'աճապարես, ես ալ ուշ մնացի, միասին վաղնք, որպէսզի աւելի շուտ հասնինք:

Ձեռք ձեռքի, միւսներէն աւելի առաջ անցած էինք, երբ չնչապառ՝ քիչ մը կեցանք:

— Դուք պարտեղ ունի՞ք, հարցուց Անճելյո:

— Ունինք, պատասխանեցի:

— Ուրեմն վաղը իրիկուն հո՞ն մի դար, ես քեզի կու գամ ու առանձին կը խաղանք, չըլլա՞ր:

Այս առաջարկը անշուշտ հաճելի էր ինձի, մանաւանդ այս կերպով Անճելյոն պիտի գտաւ ընկերուհիներէ... միս միանակս պիտի վայելէի:

*
*
*

— Քեզի այս գիշեր ճաշ չի կայ որպէսզի հասկնաս թէ ինչ կը նշանակէ մինչեւ այս ժամանակները փողոցները թափախելը, բաւ մայրիկս երբ ներս մտայ:

Չափն չի հանեցի, բան մը կար ներսս որ նոյն խոկ անօթի մնացած պարագային, կուշտ պիտի պահէր ինձի, բայց որով կրնայի խօսիլ այդ մասին: Չի կար բարեկամ մէկը որուն կարենայի վստահել զազաններս: Միայն ինչ մէկ տարեկան մեծ քոյրս կար, բա՛լլ ինքն ալ այդ գիշերը հնդկահաւի պէս ուռած՝ կարծես զո՛ն էր մամային ինձի յանդիմանելը տեսնելով, երբեք վրաս չէր նայեր, ինչպէս մարդ չուզեր երես տալ դատապարտուած ոճրագործի մը: Բայց ես կը փնտռէի իր աչքերը և քիթով բերնով նշաններ բնեղ կը փորձէի իր հետաքրքրութիւնը շարժելու և քովս բերել տալու համար զայն:

Ա՛հ, եթէ իր քով երթայի և՛ բռնի թէ՛ վաղը Անճէլօն մեղի պիտի գար, գիտէի թէ խենթի պէս պիտի ուրախանար, որովհետեւ ամէնուն պէս ինքն ալ համակրած էր անոր և պիտի զղջար իր կերակուրէն ինձի բամբին մը հանած չրլալուն...:

Հասցա եթէ չարանա՛ր և՛ երթար մայրիկին լուր տալու թէ իմ ուշ մնալուս պատճառը ան է:

Անկեա խորհած ատենս քոյրիկս ալ թշնամի կի՛րեւոր աչքիս, ուստի առանց ուրիշներուն զթուլեան գիմելու, ուղղակի անկողինս դացի մատց, ուր առամբաս թէեւ անօթի, բայց հազիւ կուշտ ու կուռ երանութեան մէջ քնացաւ մինչեւ առտու:

Առտուն կանուխ արթնցայ, վարպետ առաւունին դացի, մինչեւ իրիկուն այնչա՛փ բարի նաակը էի որ վարժուէին զիս հիւանդ կարծեց, թէեւ արիւնս երակներուն մէջ աջնպէս կ'եռար որ ամէն բան տակնուվրայ բնելու կարող էի:

Բայց բան մը ունէի... մամագրութիւնս:

Անոր սպասելու անհամբերութիւնը զիս փոխեր էր:

*
* *

Նեղ բաղձոցին վրայ պատշգամբն քովիկը նստած՝ անհամբեր կոչնակին կը սպասէի որ արձակուրդի զանգը պիտի հնչեցնէր և որ կ'ուշանար կարծես զիս այդ զպրոցական կտպանքին մէջ քիչ մը աւելի պահելու համար:

Ընկերուհիներս պիտի սպասէին այդ իրիկունը ինձի, բայց իմինէս աւելի Անճէլօյին բացակայութիւնը պիտի տխրեցնէր զիրենք, զիտէի՝...

Ա՛հ, ո՛ւր էր թէ անոնցմէ մին տեսնէի և ըսէի,

— Մի՛ սպասէք, այս իրիկուն անիկա պիտի չի գայ...:

Կոչնակը զարկեր էր. խենթի պէս տուն եկայ, գոցնոցս նետեցի վրայէս, ինչու որ անոր երբեք հասկցուցած չէի թէ ես վարպետ առաւուն կ'երթայի, վախճալով որ մի գուցէ իր աչքին ծիծաղելի կ'ըլլամ: Մազերուն՝ կարողութեանս և ճաշակիս չափով յարգարանք մը տալու համար երբ հայեկին տաջեւ անցայ, յանկարծ դուռը զարնուեցաւ:

Վաղեցի:

Փայտ մը կար դրանը կտին զոր քաշելով կրնայի զայն քանալ:

Այսպէս դուռը բացի: Անճէլօն էր...

Մայրս վերն էր. իսկ մեղի օգնող աղջիկը, հազիւ 18 տարեկան գեղեցիկ աղջիկ մը, խոհանոցին վարագոյրին ետեւէն ուշադիր կը նայէր:

Ես առանց կարեւորութիւն տալու, իր նշանածին սպասող հատուն աղջկան մը պէս, փաքիկ բարեկամիս թեւը մատց և զայն պարտէզ առաջնորդեցի...

Ի՛նչ անոյշ յիշատակ:

ՄԱՏԷՆ ԵՍՎԷՐ

ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻ ՍԹԱՄՊՈԼԵԱՆ

ՏԻԿԻՆ ՄԱՐԻ ՍԹԱՄՊՈԼԵԱՆ

Ամէնէն գործունեայ հայ կինը :

Ամէն տեղ է ու ամէն բանի կը հասնի :

Ձինքը կարելի չէ երբեք տունը գտնել ուստի ստիպուեցայ փողոցը սպասել հետը տեսնուելու համար :

Եւ արդարեւ տեսայ որ հեռուէն կուգար, արագ արագ գալերով : Իսկոյն դիմաւորեցի զինքը :

— Կ'աղաչեմ, տիկին, վայրկեան մը եթէ կը բարեհաճե՞ք :

— Կը ներե՞ք, շատ զբաղած եմ, ժամանակ չունիմ, պատասխանեց :

— Կարճ պիտի խօսիմ :

— Ձեմ կարող կենալ :

— Քալենք և խօսինք միանգամայն :

— Այդ կ'ըլլայ :

Եւ ես ալ քայլերս յարմարցնելով իր քայլերուն համարձիս շարունակեցինք :

— Ուստի կուգար, տիկին, հարցուցի :

— Երբեք հայ Կարմիր կաշի Մասնաձեռնակին դադար էի ինչ ինչ կարգադրութիւններու համար, պատասխանեց, յետոյ այցելութիւն մը տուի չեզոք տունին... շատ բան կայ ընկելք այդ չեզոք տան մէջ, բայց ժամանակ չեմ կրնար կոր գտնել :

— Հիմա ո՞ւր կ'երթար :

— Հիմա Բերաշի արհեստանոցը պիտի հանդիպեմ... ինչո՞ւ որ մը չէք դար այցելելու :

— Օր մը կը հանդիպեմ :

— Տեսնէք ինչե՛ր բրած ենք, ի՞նչ յառաջդիմութիւն... բայց ի փոխարէն ի՞նչ աշխատութիւն, ի՞նչ յոգնութիւն, ամէն օր մէկ քանի ժամ ստիպուած եմ զոհել արհեստանոցին :

— Յետոյ ո՞ւր պիտի երթար :

— Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան ժողովը կայ, ստիպուած եմ ներկայ գտնուելու : Խիստ կարեւոր խնդիրներ ունինք կարգադրելիք :

— Անկէ ե՞տք...

— Անկէ Լաքը պիտի վերադառնամ Բերա, Միջազգային Կարմիր Խաչի կեդրոնը ուր ընդհանուր ժողովը պիտի գումարուի, անկէ պիտի երթամ Հայ կիներու Լիկայի ժողովին...

— Միջազգային Կարմիր Խաչին ալ կ'անդամակցի՞ր:

— Բնականաբար, այդ կերպով օգտակար ըլլալու համար Հայ Կարմիր Խաչին:

— Կը տեսնեմ որ իրաւոյնէ այսօր ձեր գրադումները չափազանց շատ են: Վաղը գոնէ պիտի հանգստանա՞ր...

— Վաղը ա՛յ տւելի գրադած եմ, պատասխանեց տիկին Սթամպոլեան: Բայց արհեստանոցէն ու Կարմիր Խաչէն, որոնք ամենօրեայ գրադումներ են, վաղը ստիպուած եմ նաեւ քարեփրական ձեռնարկութեան մը խնդրատ արուած ներկայացումը մը համար տոմսակներ տեղաւորել, յետոյ այցելել Գուլէլիի Որբանոցը, յետոյ երթալ Դպրոցատէր Տիկնանց խորհրդակցական մէկ ժողովին:

— Իսկ հետեւեալ օր...

— Հետեւեալ օր ա՛յ տւելի ծանր դործեր ունիմ: Ամերիկեան Դպրատանատուոց ընկերութեան մօտ գիւմուսներ պիտի կառարեմ, յետոյ Ազգ. Հիւանդանոց պիտի երթամ և բոլոր յարկաբաժնիները տէրէ անցընեմ, յետոյ պիտի երթամ Գալֆաեան Որբանոցը...

— Կը տեսնեմ, տիկին, որ հանգչելու համար միայն կիրակի օրերը ունիք:

— Կիրակիները ամենէն տւելի գրադած եմ:

— Բայց իրաւոյնէ պատրիարք ըլլալէք կին մըն էք:

— Այդ պաշտօնը առաջարկեցին կնձի, բայց մերժեցի:

— Ինչո՞ւ համար:

— Որովհետեւ պատրիարքարանը շատ փոքր է իմ գործունէութեան համար և յետոյ, ո՛չ Կարմիր Խաչը կրնամ թողուլ, ո՛չ Արհեստանոցը, ո՛չ հիւանդանոցը, ո՛չ Գուլէլիի որբանոցը, ո՛չ Դպրոցատէրը, ո՛չ Միջազգային Կարմիր Խաչը, ո՛չ Հայ կիներու Լիկան և ո՛չ ալ միւս քարեդորձական հաստատութիւնները որոնք իրենց բոլոր յոյսը իմ վրաս դրած են: Ուրեմն ցտեսութիւն:

Եւ տիկին Սթամպոլեան հետացաւ փութկոտ քայլերով:

ԳՐԻԳՈՐ ԱՆԳՈՒԹ

ԳՐԻԳՈՐ ԱՆԳՈՒԹ

Մեր բարեկամը իր ծաղրանկարին մէջ կ'երեւայ ձեռքերը և վիզը չղթայուած վիճակի մէջ:

Ի՞նչ կը նշանակէ կալանաւորի այս դերձը:

— Պարզապէս սա թէ՛ Գրիգոր Անգութ այս տարի ամուսնացաւ և այս կերպով ինքզինք չղթայեց:

Հակառակ այդ չղթաներուն՝ Անգութ չհրաժարեցաւ իր հանրային գործունէութենէն:

Խօսքով ու գրչով ան կը շարունակէ պայքարել:

— Անգութ, ուրկէ՞ կուգաս:

— Պատրիարքին քովէն, դացի իրեն ըսի թէ ազգը կը պահանջէ որ...

— Անգութ, ո՞ւր կ'երթաս...

— Ղալաթիոյ խորհրդարանը... վարչութիւնը ժողով ունի եղեր, երթամ անդամները տեսնեմ և պիտի ըսեմ որ ազգը կը բողոքէ և կ'ուզէ որ...

Ու այսպէս Գրիգոր Անգութ, առուրնէ մինչեւ իրիկուն կ'երթայ, կուգայ ուր որ ժողով մը կայ, գումարում մը կայ, խորհուրդ մը կայ և միշտ բողոք մը ունի ընելիք:

Յաւիտեանական բողոք մըն է կարծես:

Երբ խմբագրատունէ մը ներս մտնէ, խմբագիրները կը հարցնեն.

— Նորէն բողոքելու եկա՞ր...

— Ես չէ, այլ ազգը, կը պատասխանէ Անգութ.

Որովհետեւ Անգութ միշտ յանուն ազգին կը բողոքէ և այս կերպով գրեթէ նոյնացած է ազգին հետ, այնպէս որ երբ «Ազգը կուգայ կոր» ըսեն, կը հասկնանք թէ եկողը Անգութն է:

Գրիգոր Անգութ համարկիրներու շքախումբ մը ունի իր շուրջը: Քանի՞ հոգի են անոնք.

— 500, կը հաւաստէ ինք:

Այս թիւը թերեւ չափազանցուած և պէտք է զրօ մը զեղչել. — Ի՞նչ նշանակութիւն ունի զրօ մը աւելի կամ պակաս. — Բայց իրա՛ւ է որ, քանակութիւնը անորոշ, այդ համակիրները գոյութիւն ունին, և ինչ որ ամէնէն աւելի

նշանակալից է, գեղեցիկ սեռն ալ իր ներկայացուցիչները ունի այդ շքախումբին մէջ:

Այս համակիրներու գլխաւոր պաշտօնն է Գրիգոր Անգութի յօդուածները կարդալ և զայն շնորհաւորել:

Եթէ պատահի որ այդ համակիրներէն ոմանք դիպուածով, չկրնան կարդալ իր յօդուածը, Գրիգոր մէկ կամ երկու օր ետքը, երբ դիպուածով հանդիպի անոնց եւ «հարցումին ժխտական պատասխան մը ստանայ, իսկոյն գրպանէն կը հանէ յօդուածը պարունակող թերթը և դաժան մէղքով մը կը գոչէ.

— Կարգա՛...:

Եւ ո՞ր համակիրն է որ պիտի համարձակի այդ հրամանը չգործադրել:

Այս տարուան Գր. Անգութի ազգային տենդայոյզ գործունէութեան առաջինն է իր ամուսնութիւնը. երկրորդը Համ Ս. Պալային դադարը գրաւի տակ առնելը, իսկ երրորդը՝ ձապի պողպատումը:

Եթէ այս երեք աւագ գործողութիւններն ալ զինքը չկրնան բերայէն երեսփոխան ընտրել տալ, պէտք է ընդունիլ թէ՛ հայ ժողովուրդը չգիտէ գնահատել հայ ազգը:

Գր. Անգութ պէ՛տք է բազմի Ս. Պալային ժողովին մէջ:

Հրամայական պահանջ է ասիկա:

— Ես թո՛ղ երեսփոխան ընտրուիմ և այն ատեն կը տեսնաք, կ'ըսէ յաճախ Անգութ:

— Ի՞նչ պիտի ընես եթէ ազգային երեսփոխան ըլլաս.

— Պիտի բողոքեմ...

— Ի՞նչ բանի դէմ:

— Այդ խնդիր չէ... հարկաւ բողոքելիք բան մը կ'ըլլայ: Խնդիրը այն է որ բողոքող ոյժ կը պակսի ազգային ժողովին մէջ. հարկ է միշտ բողոքող ոյժ մը գտնուի հո՛ն և այդ ոյժը ես միայն կրնամ ըլլալ:

Այսպիսի տրամադրութեամբ օժտուած մէկը երեսփոխան ընտրել՝ պարզապէս անքաւելի ոճի մըն է:

Եւ այդ ոճի գործեցին, վերջին անգամ, Բերայի ընտրողները որոնք միայն յիսուսումէկ քուէ տուին Անգութին: Ամօթ...:

ՍՈՒՐԷՆ ՊԱՐԹԵՒԵԱՆ

ՍՈՒՐԷՆ ՊԱՐԹԵՒԵԱՆ

Հայ գրականութեան և պերճախօսութեան Ուղեւոր — վաճառորդը (commis-voyageur):

Պայուսակին մէջ նոր գիրք մը կամ թատերախաղ մը, մտքին մէջ քանի մը ճառ, մեր բարեկամը օր մըն ալ կը հասնի Պոլիս, Իզմիր, Եգիպտոս, կամ Ամերիկա:

Պարթեւեան չառ լաւ գիտէ թէ ե՞րբ այսինչ քաղաքը երթալու է, որչա՞փ մնալու է և ե՞րբ մեկնելու է հոնկէ:

— Ա՛լ սնտուկս կապելու ժամանակը եկած է. կ'ըսէ օր մըն ալ ինքնիրեն և կ'առնէ կը քալէ, առանց իմաց տալու, ինչպէս իմաստ տուած չէր զալուստը:

Այս գերազանցօրէն գրագէտ խառնուածքը գիտէ իր գրիչով զիւթել ընթերցողը և իր լեզուով զիւթել ունկնդիրը:

Բասն տարիէ ի վեր անիկա կը թափառի Ամերիկայէն Եւրոպա, Եւրոպայէն Եգիպտոս, Եգիպտոսէն Պոլիս ու Իզմիր և միշտ կը գտնէ բարեկամներ որոնք զինքը թեւաբաց կ'ընդունին և հակառակորդներ որոնք իրեն դէմ ակոյս կը կըրծրտեն:

Յաճախ կը պատահի որ երէկուան բարեկամը այսօր հակառակորդի կը փոխուի:

Ասոր պատճառը ի՞նքն է թէ ուրիշները: Դժնգակ առեղծուած:

Իր մասնագիտութիւններէն մէկն է Տարեցոյցի պատրաստութիւնը ամէն դէմքի ու ճաշակի համար: Գիտէ թէ ինչ որ Ամերիկահայը անյազ ակործով մը կը լափէ, Իզմիրցին զայն քթին չտանիր, Եգիպտահայը տարբեր ակործակներ ունի Պոլսահայը տարբեր: Պարթեւեան գիտէ ամէնքն ալ գոհացնել և երբեմն ամէնքն ալ դժգոհ թողուլ: Բայց երբ զուտ գրական բան մը կ'արտագրէ, ամէնքն ալ հիացումով կը կարգան և նոյնիսկ իր կատաղի թշնամիները կ'ընդունին որ կատարեալ գրագէտ մըն է ինք:

Մեր ծաղրանկարը զինքը կը ներկայացնէ տրիրուների կեցուածքին մէջ:

Պարթեւեան կը խօսի ո՛ւր որ ըլլայ, եկեղեցին, թատրոնը, լսարանը, սրահի մը մէջ կամ բացօդեայ: Իրեն համար բեմը կարեւորութիւն չունի. եթէ բեմ չգտնուի, սեղանով մը գոհ կ'ըլլայ, եթէ սեղան ալ չըլլայ աթոռի մը վրայ կ'ըլլայ, եթէ աթոռ չգտնէ կազի թիթեղ մը բաւ է իրեն համար:

Բայց ի՞նչ տեսակ բեմի վրայ ալ բարձրացած ըլլայ, Պարթեւեան կարող է խանդավառել ներկաները և տրիրուների մը համար ա՛յս է էականը:

Երբ Պոլիս եկաւ, թերթերէն ոմանք զինքը «ծանօթ հեռոր» յորջորջեցին: Այս բանը չափազանց դժգոհ թողուց զինքը:

— Ես հեռոր չեմ, կը կրկնէր խմբագիրներուն, զիս հեռատոր մի կոչէք:

— Ի՞նչ կոչենք ուրեմն:

— Տրիրուն:

Փափկաճաշակ և անձնգիր, կեանքի հեշտութիւններուն սիրահար, Պարթեւեան սահմանուած էր հարուստ կալուածատէրի մը մօրթին մէջ ապրելու, բայց, ափսո՛ս, բախտը տարբեր կերպով տնօրինած է:

Ամէնէն առաջնակարգ ճաշարանները զինքը չեն կրնար գոհացնել, բայց ասիկա արգելք մը չէ որ ի հարկին անկիւնի աճիով գոհանայ:

Զինքը փոխադրող կառքը երբեք իր երազած հանգստաւէտութիւնը չունի:

Իր բնակած սենեակը զուրկ է մաքրութեան և պերճանքի կատարելութենէն:

Գարեջուրը այն տեսակէն չէ զոր ինք կը նախընտրէր ըմպել:

Սիկատէթը կա՛մ շատ թույլ է և կա՛մ շատ սեղմ:

Գաւաթ մը ջուր կ'ուզէ Պարթեւեան ու կը բերեն.

կամ գաւաթը մաքուր չէ և կամ ջուրը լաւ չէ:

Եւ ասոր համար Պարթեւեան յաւիտենական դժգոհ մըն է:

Իրա՛ւ է որ իր բարեկամներն ալ պէտք եղած եռանդն ու հոգածութիւնը ցոյց չեն տար իր հանգստաւէտութեան համար:

ԱՄԵՐԻԿԱ ՀԱՐՍ ԳԱՅՈՂԻ ՄԸ

Ո Դ Ի Ս Ա Կ Ա Ն Ը

Ա.

— Քա Աննիկ, նայէ՛ որ աս բախտը ձեռքէ չփախցնես:

— Աղէկ առնա, Սուրբիկ տուտու, նայինք մարդը ինտո՞ր մարդ է:

— Ճանրմ, ես հարցուցի փնտեցի, շատ շնորհքով մարդ է եղեր, ի՞նչ ալ հարուստ, գործը կարգին... ես քեզի սիրելուս համար կ'ըսեմ կոր, աս քու վարած կեանքդ կեանք չէ աս տունին մէջ... հիմա որո՞ւ հետ ետ:

— Շնորհքով, տարիքը առած մարդ մը, Սեղբոս էֆէնտի կ'ըսեն, վաճառական է եղեր:

— Նոր հարուստներէ՞ն է:

— Հին հարուստ է նոր հարուստ է չեմ գիտեր, միայն աս գիտեմ որ սենեակիս վարձքը կուտայ կոր, ամսական ալ 150 ոսկի կապած է, վրաս գլուխս ալ զատ:

— Արամը ի՞նչ ըրիր:

— Երբեմն կուգայ... նորէն բարեկամ ենք, բայց խեղճը այս միջոցիս գործ չունի, պարապ կը պտտի կոր... ինծի նայելու կարողութիւն չունի:

— Ֆրանսացի զինուորական մըն ալ ունէիր:

— Անիկա երեք շաբաթ է մեկնեցաւ, ինծի հետը տանիլ ուզեց, չի գացի:

— Շատ աղէկ ըրիր... պիտի տանէր նէ՛ թող կարգուէր հետդ ու այնպէս տանէր:

— Ես ալ անտիկ ըսի, բայց չուզեց, հոն կ'երթանք կը կարգուինք, ըսաւ:

— Պարզապէս քեզ խաբելու համար, էրիկ մարդ չե՞ն

մի, Աստուած ամենուն ալ պիտի տայ... սոխին անուշը չըլար:

— Անանկ է նէ ինչո՞ւ ինծի կարգել կ'ուզես կոր ատ Ամբրիկացի մարդուն հետ:

— Ասիկա ուրիշ, ասիկա լուրջ բան մըն է, մարդը չէնք չնորհք պիտի ամուսնանայ, ընտանիք պիտի կազմէ, դուն ալ անկանոն կեանքէն պիտի ազատիս... դուն զեռ շատ երիտասարդ ես, խելքդ չհասնիր, աս քու բռնած ճամբադ չըլլար, եկուր խօսքս մտիկ ըրէ՛, հաւանութիւնդ տո՛ւր, պատկերդ զրկենք, հաւնի նէ՛ գործը լմնցնենք: Դուն իր պատկերը տեսար...

— Մայմուն կը նմանէր կոր:

— Պետք մօրուքը ածիլած է՝ անոր համար... Ամբրիկայի մէջ սովորութիւնը այսպէս է եղեր, ես չէ նէ՛ քիթը բերանը տեղը երիտասարդ մըն է:

— Նայինք իրաւցնէ հարո՞ւստ է:

— Հարուստ չըլլայ նէ՛ կը գրէ՞ ֆի աղջկան հաւնիմ նէ՛ հազար ոսկի կը զրկեմ ճամբու ծախքի համար:

— Ըսել է քու խելքիդ յամար կը տեսնաս կոր Ամբրիկա հարս երթալս:

— Ճանրմ, հարկաւ յարմար կը տեսնամ, քեզի համար այս վիճակէդ ազատելու մէկ հատիկ միջոցը այդ է: Խօսքը մէջերնիս, քեզի Պոլսոյ մէջ առնող չըլլար ասկէ ետքը:

— Այդ իրա՛ւ է:

— Անանկ է նէ՛ ձի մի մտածեր, պատկերդ տո՛ւր զըրկենք, ես ալ պարե յայեցիք քանի մը փարա առնեմ:

— Քովս պատկեր չունիմ, հատ մը կայ, բայց աղէկ չէ, նոր մը քաշել տալու է:

— Է՛յ, քաշել տո՛ւր, սուղ բան մը չէ ես՝:

Կարծեմ պէտք չմտաց ներկայացնելու երկու խօսակիցները: Միայն սա չափը ըսեմ որ Աննիկ հագիւ 23 տարեկան, նրբահասակ սիրուն աղջիկ մըն էր, թաղային վարժարանէ մը չըջանաւարտ, որ 18 տարեկան հասակին որբ մնացած էր և նիւթական աննպաստ պայմաններու մէջ մոլորած

էր ուղիղ ճամբէն, չափաւորութեան սահմանին մէջ սակայն:

Իսկ Սուրբիկ տուտու Աննիկի մօր բարեկամութիւն էր և քիչ մըն ալ հեռաւոր ազգակա՛նը: Ընդհանրապէս ամուսնութեան միջնորդութեամբ կը զբաղէր և ներողամիտ փիլիսոփայութեամբ կը նայէր կեանքի իրադարձութիւններուն: Աննիկը, որ իր ձեռքը մեծցած էր, աղջկանը պէս կը սիրէր և սրտանց կը ցաւէր որ իր բարեկամութիւն աղջիկը առաքինութեան ճամբաներէն չէր ընթանար, բայց կը չքմեղացնէր զայն, մօտէն ծանօթ ըլլալով անոր սայթաքումին պատճառներուն:

Աննիկ իրաւցնէ համոզուած էր Սուրբիկ տուտուի խօսքերուն և հետեւեալ օրն իսկ իր լուսանկարը քաշել տուաւ և չարաթ մը ետքը յանձնեց միջնորդ կնոջ:

Ամիսուկէս ետքը Սուրբիկ տուտու, ճառագայթադէմ, եկաւ գտաւ Աննիկը:

— Աչքդ լոյս, գոչեց զայն տեսնելուն պէս:

— Ի՞նչ կայ, հարցուց աղջիկը:

— Նամակ եկաւ Ամբրիկայէն:

— Է՛յ, ի՞նչ կը գրէ կոր:

— Պատկերիդ քիֆ հաւնե՛ր է, հազար ոսկին զրկե որ անմիջապէս պէտքերդ հոգաս ճամբայ ելլես:

— Դրամները որո՞ւ քոյն են:

— Հոս ազգական մը ունի, անոր զրկեր է... ազգականը եկաւ ինծի գտաւ, ըսաւ որ քեզ իրեն տանիմ, միապէս երթանք, պէտքերդ առնէք, անցազիրդ հանէք ու ճամբայ ելլես:

— Անմիջապէ՛ս...

— Հարկաւ անմիջապէս, մարդը անանկ զրեր է:

— Աղէկ բայց ես իր ազգականին պէտք չունիմ... ինքնիրենս կրնամ հարկ եղածը հոգալ, ինք թո՛ղ միայն զրամը վճարէ:

— Ճանրմ, եկուր մէյ մը երթանք ազգականը տեսնա՛ք Տե անոր հետը գործը ուղածիդ պէս կը կարգադրես:

Աննիկ հաւանեցաւ և երկուքը միասին ուղղուեցան Պոլ-

սոյ կողմը խանութ մը ուր Ամերիկացի փեսացուին ազգականը նպարավաճառութիւն կ'ընէր :

Այս վերջինը 40 տարեկանի մօտ, թաւ պիւերով, հաստ յոնքերով, գիրուկ ու բարեմիտ անձ մըն էր և թոմաս աղա կը կոչուէր :

Սուրբիկ տուտու ներկայացումը կատարեց :

Թոմաս աղա ուշադիր դիտեց աղջիկը և ըսաւ .

— Աղջիկս, կարծեմ հայրդ մայրդ մեռած են :

— Այո՛, պատասխանեց Աննիկ, հօրս մեռնելը տասը տարի է, իսկ մայրս հինգ տարիէ ի վեր մեռած է :

— Ա՛խ, վառվառ հանրմը, միջամտեց Սուրբիկ տուտը, լուսերու մէջ պառկի, ան ի՛նչ անլման կնիկ էր... տեսնալու էիք թոմաս աղա, ի՛նչ պարկեշտ, ի՛նչ պատուաւոր, ի՛նչ աշխատասէր, ձեռքէն ալ ամէն բան կուգար, կար մը կը կաթէր կերակուր մը կ'եփէր որ... տեսնալիք բան էր :

— Է՛յ մօրդ մեռնելէն ետքը դուն որո՞ւ քով մնացիր :

— Մօրաքրոջս քովը, պատասխանեց Աննիկ :

— Մինչեւ հիմա հոն է, ընդմիջեց Սուրբիկ տուտու, Փէմպէ հանրմ կ'ըսեն, քրոջմէն վար չմնար, թի՛ք շնորհքով կնիկ է... էրիկն ալ շատ աղա մարդ է, Մարտիրոս աղա պիլի կը ճանչնաս, Գուժ Գաբու խառն խահուէճի է...

— Չեմ լսած, պատասխանեց թոմաս Եփէնտի :

— Գուժ Գաբուի մէջ ամէն մարդ կը ճանչնայ :

— Հայրդ մայրդ քեզի բան մը թողուցի՞ն, հարցուց նպարավաճառը խօսքը Աննիկին ուղղելով :

— Քիչ մը դրամ, բաւական ալ կարասի թողուցին, անով ապրեցայ մինչեւ հիմա :

— Անա հիմա ամէն բան հատած է, բան մը չէ մընացած, միջամտեց Սուրբիկ տուտու, ողջ ըլլայ Մարտիրոս աղան ու Փէմպէ հանրմը, իրենց աղջկան պէս կը հոգան... արդէն Աննիկը իրենց աղջիկը կը սեպուի :

Իրողութիւնը այն էր որ Փէմպէ և Մարտիրոս բացարձակապէս երես դարձուցած էին Աննիկէն, այն օրէն ի վեժ ուր այս վերջինը ապրելակերպ մը ընտրած էր որ չէր հա-

մապատասխաներ իրենց բարոյականի մասին ունեցած ըմբռնումներուն :

Թոմաս աղայի ուշադրութիւնը դրաւած էր Աննիկի սուղնոց և քիչ մը պոռոտ արդուգարդը, գլխարկը և մանաւանդ օղերն ու մատանիները :

— Կը տեսնամ որ, ըսաւ, մօրաքոյրդ քեզ շատ լաւ կը հագուեցնէ կոր... նոյնիսկ օղ ու մատնի ալ առեր է :

— Անոնք մօրմէն մնացած են, բացառեց Սուրբիկ տուտու որ բնաւ ախորժ չէր զգար նպարավաճառին այդ մանրակրկիտ դիտողութիւններէն :

— Է՛յ, հիմա ի՛նչ բանի պէտք ունիս տես հոնք, հարցուց թոմաս աղա :

— Նախ ճամբու հագուստ մը կ'ուզեմ, յետոյ վերարկու մը, յետոյ գլխարկ, կօշիկ, ճերմակեղէն, սնուկ, պաշուակ, ևն... :

— Բայց աղջիկս, եթէ այդ ամէնքը առնելու ելլենք, վախճամ ճամբու համար դրամ պիտի չմնայ : Ատ ըսածներդ քանի՞ ոսկիով կ'ըլլան :

— Կարծեմ 3—400 ոսկին կը բաւէ, պատասխանեց Աննիկ :

— Ինչ է նե՛ղ դրամը քեզի համար դրկուած է քեզի համար պիտի ծախսենք, միայն թէ այդ բաները որո՞ւ հետ պիտի առնուին :

— Դուք դրամը կուտաք, ես կ'առնեմ, պատասխանեց Աննիկ :

— Ատանկ չըլլար, աղջիկս, ես ստիպուած եմ մանրամասն հաշիւ աւալ պարոն Արմենակին :

Արմենակ այն անձն էր որուն հարս պիտի երթար Աննիկ : — Ես մէկիկ մէկիկ ըրած ծախքերս կը նշանակեմ և հաշիւը ձեզի կը բերեմ, դիտել տուաւ աղջիկը :

— Աս ալ չըլլար :

— Ուրեմն ինչպէ՞ս պիտի ընենք :

— Վաղը առտու դարձեւ սլ հոս կուգաս և տիկին Անթառամին հետ կ'երթաք պէտք եղածները կ'առնէք :

— Տիկին Անթառամը ո՞վ է :

— Իմ տիկինս է, պատասխանեց նպարավաճառը հպարտ շեշտով մը :

— Ինչո՞ւ համար ձեր տիկինը անհանգիստ ըլլայ :

— Անհանգստութեան բան չի կայ, ինքն ալ ժամանակ կ'անցընէ :

— Լաւ, թո՛ղ այդպէս ըլլայ, պատասխանեց Աննիկ դժգոհ դէմքով մը :

Եւ քիչ մըն ալ մնալէ ետքը նպարավաճառին խանութը Սուրբիկ և Աննիկ մենեցան :

— Աս մարդը փեխ մամածակ մէկը կ'երեւայ կոր, ըսաւ Սուրբիկ տուտու :

— Ինծի ալ անանկ երեւաց, պատասխանեց Աննիկ :

— Կը վախնամ որ կ'ելլայ քու մասիդ տեղեկութիւն կը հարցնէ :

— Վախնալիք ի՞նչ կայ...

— Հապա եթէ իմանայ թէ ի՞նչպէս ապրած ես մինչեւ այսօր :

— Ատ ալ հոգդ չըլլայ :

— Բայց դործը ջուրը կ'իյնայ :

— Ի՞նչ ընենք... արդէն այդ դործը շատ սրտովս չէ :

— Աննիկ, աղջիկս, սխալ կը մտածես կոր, բնորոշ կառակը այդ դործը ձեռքէ փախցնելու չի գար, ասանկ բախտ միշտ չի պատահիր :

— Է՛յ, ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ :

— Ինծի մնայ նէ՛ այսօրուրնէ ատ քու Սեդրոս էֆէնտիիդ հետ կը կտրուես, կ'երթաս մօրաքրոջդ տունը կը նըստիս մինչեւ ճամբայ ելլելու օրդ :

— Մօրաքոյրս ղիս տունը կ'ընդունի՞ :

— Ինչո՞ւ պիտի չընդունի. հիմա որ ալ օրինաւորապէս պիտի ամուսնանաս... ես կ'երթամ այսօր զինքը կը տեսնամ և ամէն բան տեղն ի տեղօք կը պատմեմ ու զինքը կը համոզեմ : Դուն նայէ՛ որ սա քու մարդոցդ հետ կտրուես :

— Ատիկա զիւրին է :

— Ես ալ կ'երթամ մօրաքոյրդ կը տեսնամ, խնդիրը կը կարգադրեմ :

Սուրբիկ տուտու բաժնուհեցաւ Աննիկէն հետեւեալ օրը գալու խոստումով : Մանկամարդ աղջիկը ճամբան շարունակեց և եկաւ Բերա : Այս անակնկալ ամուսնական ծրագիրը զինքը բաւական չփոթած էր, այսուհանդերձ շատ դժգոհ չէր Ամերիկա երթալու հեռապատկերէն :

Յանկարծ, Բերայի Շիտակին վրայ իր դէմը ելաւ Արամը :

— Վա՛յ, Աննիկ, ուրկէ՞ կուգաս ըսաւ երիտասարդը իրեն մօտենալով :

Ինչպէս ըսինք, Արամ Աննիկի քարեկամն էր ու քիչ մըն ալ աւելի :

— Պոլիս գացած էի, ըսաւ աղջիկը :

— Ի՞նչ գործի վրայ ես :

— Մեծամեծ գործերու վրայ... սանկ տեղ մը երթանք նստինք ու պատմեմ :

Երկուքը միասին մօտան գարեջրատուն մը : Արամ երկու գաւաթ գարեջուր ապսպրեց :

— Կը կարգուիմ կոր, ըսաւ Աննիկ երիտասարդին :

— Ատիկա նոր բան չէ քեզի համար, պատասխանեց Արամ խնդալով :

— Այս անգամ լըջօրէն :

— Ո՞ր խենթն է որ քեզի հետ լըջօրէն կ'ամուսնանայ կոր :

— Չեմ ճանչնար տակաւին, միայն լուսանկարը տեսած եմ :

— Իսկ ինք քեզի տեսած է :

— Ինքն ալ միայն լուսանկարս տեսած է :

— Հասկցայ, գոչեց Արամ, Ամերիկայէն մէկն է :

— Ճիշտ գուշակեցիր :

— Կ'ուզե՞ս որ իբրեւ բարեկամ քեզի խորհուրդ մը տամ անկեղծօրէն :

— Տո՛ւր տեսնենք :

— Վազ անցիր այդ ամուսնութենէն :

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց Աննիկ զարմացած :

— Որովհետեւ չես կրնար երջանիկ ըլլալ այդ մար-
դուն հետ :

— Բայց դուն մարդը ուրիշ՞ կը ճանչնաս :

— Պէտք էր կայ յատկապէս զինքը ճանչնալու Ամերի-
կացի հայերը, ամէնքն ալ, միեւնոյն կաղապարին վրայ շին-
ուած մարդիկ են, եթէ մէկ քանի հատը ճանչցած ես բաւա-
կան է ամէնքն ալ ճանչցած ըլլալու համար :

— Բայց իմ առեւտրիս պատկերին վրայէն շնորհով
մէկը կ'երեւայ կոր :

— Ամերիկայէն եկած լուսանկարներուն ընա՛ւ հա-
ւատք մի՛ ընծայիր : Շատ անգամ կը պատահի որ փոխանակ
բո՛ւն իրենց լուսանկարը զրկելու, ուրիշ աւելի երիտասարդ
եւ գեղեցիկ բարեկամի մը կամ նոյնիով օտարի մը պատկե-
րը կը զրկեն... աւելին կայ, գիտե՞ս վերջերս ի՞նչ պատա-
հեցաւ :

— Ի՞նչ, հարցուց Աննիկ :

— Ամերիկացի հայ մը, անցած տարի, իր պատկերը
զրկած և ամուսնանալու համար աղջիկ մը ուզած էր : Պատ-
կերին մէջ ոտքի վրայ կեցած էր, մէկ ձեռքը գաւազան բռն-
ած, իսկ միւս ձեռքը, զէպի իրեն կոնակը տարած :

— Ատկէ ի՞նչ կ'ըլլայ, հարցուց Աննիկ :

— Սպասէ՛ և մտիկ ըրէ՛ : Իմ ազգականներէս մէկուն
կը բերեն ցոյց կուտան և կ'առաջարկեն որ այդ երիտա-
սարդին հետ ամուսնանայ : Աղջիկը կը հաւանի, բանակցու-
թիւններ կ'ըլլան, ճամբու ծախքը կուգայ...

— Որչա՞փ, ընդմիջեց Աննիկ :

— Կարծեմ հինգ հարիւր ոսկի :

— Իմ մարդս հազար ոսկի զրկած է :

— Խնդիրը ատոր վրայ չէ, ինծի մտիկ ըրէ՛ : Ազգա-
կաննիս ճամբայ կ'ելլայ, կ'երթայ Ամերիկա ուր փեսացուն
կուգայ զինքը զիմաւորելու նախապէս փոխանակուած լու-
սանկարներուն շնորհիւ, իրար կը ճանչնան, իրարու կը մո-
տենան և աղջիկը ի՞նչ տեսնալ աղէկ...

— Ի՞նչ, հարցուց Աննիկ :

— Փեսացուն մէկ թեւը կտրուած էր :

— Թեւը կտրուած, գոչեց Աննիկ զարմացած :

— Այո՛, այն թեւը որ լուսանկարին մէջ իբր թէ ետին
տարած էր, բնաւ գոյութիւն չունէր :

— Է՛յ, աղջիկը ի՞նչ կ'ընէ երբ ատիկա կը տեսնայ :

— Բացարձակապէս կը մերժէ հետը ամուսնանալ :

— Ու կը վերադառնայ Պոլի՞ս :

— Ո՛չ, ուրիշ երիտասարդ մը կը գտնէ ու անոր հետ
կ'ամուսնանայ :

— Ահա՛ զուարճալի պատմութիւնը... գտնէ անոր հետ
երջանի՞կ է հիմա :

— Կուր չունիմ :

— Իմ նշանածուիս թեւերուն մասին վախ չունիմ, ը-
սաւ Աննիկ, երկու թեւերն ալ կ'երեւան կոր պատկերին
մէջ, միայն թէ ոտքերը չեն երեւար :

— Քուկինդ ալ ուրեմն կրնայ առանց ոտքի մէկը ըլլալ :

— Խենթ խօսքեր մի՛ ընէր :

— Ամէն բան կրնայ պատահիլ աշխարհի մէջ... մա-
նաւանդ Ամերիկայի մէջ :

— Եթէ ատանկ բան մը ըլլայ ես ալ քու ազգականիդ
պէս կ'ընեմ, ուրիշ մէկու մը հետ կ'ամուսնանամ :

— Եթէ անոր պէս բախտ ունենաս մէկը գտնելու :

— Ամերիկայի մէջ մա՞րդ կը պակսի, չե՞ս տեսնար,
հոսկէ ամէն չոգեհաւով 8—10 աղջիկ կ'երթան կոր կար-
գրելու համար :

Երկու երիտասարդները շարունակեցին իրենց խօսակ-
ցութիւնը : Արամ ի զո՛ւր փորձեց համոզել իր բարեկամու-
հին որ հրաժարի Ամերիկա երթալու խորհուրդէն :

— Որոշումս տրուած է, պատասխանեց Աննիկ վճռա-
բար :

Աննիկ իրիկունը երբ իր տարէց սիրահարին Սեղբոս է-
ֆէնտիի հետ առանձնացած էր իր սենեակը, դարձեալ անոր
հետ ալ խօսք բացաւ իր մեկնումին մասին :

- Գիտե՞ս, ութը տասը օրէն կ'երթամ կոր, ըսաւ։
- Ո՛ւր, հարցուց Սեդրոս էֆէնտի։
- Ամերիկա...
- Ամերիկա ինչո՞ւ կ'երթաս կոր։
- Ամերիկա ինչո՞ւ կ'երթան, ամուսնանալու համար։
- Կատա՞կ կ'ընես։
- Ընդհակառակը շատ լրջօրէն կը խօսիմ... ամէն բան եղած լմնցած է, նոյնիսկ ճամբու ծախքս եկած է...
- Բայց մինչեւ այսօր բնաւ բան մը չըսիր։
- Սպասեցի որ ամէն բան կարգադրուի ու այնպէս գործը մէջտեղ հանեմ. բայց այսօր ստիպուած եմ իմաց տալու, որովհետեւ թերեւս այս վերջին գիշերն է որ միասին պիտի անցընենք։
- Ինչո՞ւ համար... քանի որ դեռ 8—10 օր հոս ես։
- Հաւանական է որ մօրաքրոջս տունը երթամ և հոն մնամ մինչեւ մեկնած օրս։
- Շէնք չնորհք հոս նստեր էիր, պատիւովդ կ'աղբէիր կոր, այդ Ամերիկան ուրկէ՞ հանեցիր։
- Բախտ մըն էր որ ներկայացաւ չուղեցի ձեռքէ փախցնել։
- Տեսնենք իրաւցնէ բա՛խտ է թէ անբախտութիւն։
- Սեդրոս էֆէնտին ալ ջանաց համոզել Աննիկը այդ ամուսնութենէն հրաժարելու, բայց աղջիկը նոյն պատասխանը տուաւ.
- Որոշումս տրուած է։
- Այդ որոշումը վեր ի վայր կը շրջէր Սեդրոս էֆէնտիի հանգստաւէտ կեանքը որ հազիւ յաջողած էր ստեղծել։
- Աննիկ նշմարեց իր բարեկամին տխրութիւնը և ուզեց ամօքել զայն։
- Տեսնենք դեռ ինչ կ'ըլլայ, ըսաւ. թերեւս վերջին վայրկեանին միտքս կը փոխեմ ու կը մնամ... միայն թէ գէշը այն է որ իմ ճամբու ծախքերուս և ուրիշ պէտքերուս համար դրկած հազար ոսկիէն երկու հարիւր ոսկին արդէն առի ու ծախսեցի։

- Ատիկա բան մը չէ, պատասխանեց հարուստ սիրահարը. երկու հարիւր ոսկիին խօսքը չըլլար, եթէ պէտք ըլլայ կը վճարենք, դուն նախ այդ ծրագիրէդ հրաժարէ՛։
- Կեցիր այդ մասին լաւ մը խորհիմ։
- Ինչպէս ընթերցողները դիտեն Աննիկ պարզապէս կը ստէր։ Հազար ոսկիէն դրամ առած չէր, բայց այդ խօսքը մէջտեղ նետելով դիտին կը պատրաստէր ապագայ շտհագործու։
- Աղջիկը ինքնիրեն կ'ըսէր.
- Եթէ երթամ՝ 200 ոսկին կ'առնեմ կը փախչիմ, իսկ եթէ չերթամ՝ նորէն 200 ոսկի չահած կ'ըլլամ։
- Ինչպէս կը տեսնէք Աննիկ նոր ոճով գործնական աղջիկ մըն էր։
- Հետեւեալ օրը Սուրբիկ տուտուին հետ կրկին գնաց Թոմաս էֆէնտիի խանութը ուր Թոմասի կինը եկած էր որպէս զի միասին պէտք եղած գնումները ընեն։
- Սմարտը օրը այդ գնումներով անցուցին։ Վերջապէս նպարաւաճառին կինը վերադարձաւ իր տունը, Աննիկը առանձին թողլով Սուրբիկ տուտուին հետ։
- Մօրաքրոյդ տեսայ, ըսաւ այս վերջինը մանկամարդ աղջկան։
- Է՛յ, ի՞նչ ըսաւ։
- Մինչեւ ճամբայ ելլալը թո՛ղ գայ մեզի հետ նստի կ'ըսէ կոր։
- Կ'երթամ ամա հետս քիթ պոչ պիտի չընէ։
- Ճանրմ, խե՛նթ ես, ինչո՞ւ քիթ պոչ ընէ... Ընդհակառակը շատ ուրախ էր որ Ամերիկա հարս կ'երթաս կոր ճշտանիքին նախուր պիտի փրկուի՝ կ'ըսէ կոր։
- Ընտանիքին նախուր քա՛ն մը եղեր էր...
- Ինչու առանկ կ'ըսես, Աննիկ, ատ քու վարած կեանքդ կեանք էր...
- Սուրբիկ տուտու բերանս բանալ մի՛ տար, ինձի բամբառելնուն թո՛ղ քիչ մըն ալ իրենց ըրածներուն նային։

Մտքի այս տրամաբանութեան ներքեւ Աննիկ փոխադրուեցաւ իր մօրաքրոջ տունը և իր յարաբերութիւնները խզեց իր նախկին բարեկամներուն հետ:

Զմոռնամ ըսելու որ վերջին ժամուն յաջողած էր վարպետութեամբ 200 ոսկին առնել Սեդրոս էֆէնտիէն ըսելով որ հրաժարած է Ամերիկա երթալու ծրագրէն, սակայն ինչ ինչ պատճառներով ստիպուած է քիչ մը ժամանակ մօրաքրոջը տունը մնալ:

Անցազրի գործողութիւնները դիւրաւ աւարտեցան և օր մըն ալ Թոմաս աղա ըսաւ Աննիկին.

— Ամէն բան պատրաստ է, չոգենաւին տոմսակն ալ առի մինչեւ Նիւ Եորք, վաղը ճամբայ պիտի ելլես:

Եւ այս առթիւ իրեն յանձնեց 350 ոսկիի մօտ գուժար մը որ աւելցած էր Արմենակին զրկած հազար ոսկիէն:

Հեռեւեալ ցերեկ Աննիկ Թոմաս աղայի ընկերակցութեամբ եկաւ Կալաթայի քարափը: Նախ գացին այն գործակալութեան ուրիշ առած էին տոմսակը:

— Շատ ժամանակ չունինք կորսնցունելու, ըսաւ գործակալը, չոգենաւը ժամէ մը ճամբայ կ'ելլէ:

— Մենք ալ արդէն անմիջապէս չոգենաւ պիտի երթանք, ըսաւ Թոմաս:

— Իրաւցնէ երջանիկ էք եղեր, ըսաւ գործակալը Աննիկին դառնալով, բախտաւոր աստղի մը տակ ծներ էք... ձեզի պէս երջանիկ անձ չաւ քիչ կը գտնուի...

— Ինչո՞ւ համար, հարցուց աղջիկը:

— Անանկ հոյակապ չոգենաւով մը պիտի ճամբորդէք որուն նմանը երբեք չէ տեսնուած Պոլսոյ նաւահանգիստը:

— Իրա՞ւ կ'ըսէք...

— Հրաշալի չոգենաւ մը. արագութիւն, հանգստաւէտութիւն, ելեկտրական լոյս, լոգարան, սալօն, սինէմա՝ յի սրահ, անթիկ հեռագիր, ժամը 22 մղոն արագութիւն, անթերի սպասարկութիւն, ճոխ և զմայլելի կերակուրներ... ո՞ր մէկը ըսեմ. պալատ, ճշմարիտ պալատ մը, հազարումէկ զիւերներու արժանի պալատ մը...

— Ուղղակի Նիւ Եորք պիտի երթայ այնպէս չէ:

— Ուղղակի, անսպաժաք, անխոտոր... ճիշդ ութը օրէն հո՞ն էք:

Տոմսակի մասին հարկ եղած ձեւակերպութիւնը աւարտելէ, և մնացորդ դրամը վճարելէ ետքը. Աննիկ և Թոմաս ուղղուեցան չոգենաւ:

Աննիկ երրորդ կարգի տոմսակով կը ճամբորդէր: Զինքը առաջնորդեցին խցիկ մը ուր վեց հատ փոքրիկ անկողիններ կային վրայ վրայի: Պայուսակներով խնդուած այդ նեղ ծակին մէջ շարժուելու տեղ չի կար: Աննիկ իր պայուսակը հոն ձգելէ ետքը, Թոմասի հետ եկաւ վերնայարկ: Շոգենաւին մէջ գրեթէ շարժուելու տեղ չի կար, այնչա՛փ չաւ էր բազմութիւնը:

Թոմաս մէկ քանի խրատական խօսքեր ուղղելէ ետքը Աննիկին, բարի ճամբորդութիւն մաղթեց և հեռացաւ:

Աննիկ սկսաւ անդին ասդին պտտիլ յուսալով որ ծանօթ դէմք մը կը տեսնէ: Շոգենաւը զօր գործակալը այնքան փայլուն գոյներով նկարագրած էր, յունական փոքրիկ չոգենաւ մըն էր ուր աղտոտութիւնը կը մրցէր հնութեան հետ:

— Վա՛յ ստախօս, կ'ըսէր մանկամարդ աղջիկը, յիշելով գործակալին խօսքերը, ա՛յս է եղեր նմանը չտեսնուած հոյակապ չոգենաւը... այս աստիճան ալ խաբերայութիւն կ'ըլլա՞յ, մարդը պարզապէս մեր քթին խնդացեր է... այս չոգենաւով ինչպէ՞ս մինչեւ Ամերիկա պիտի որթանք... վախճամ կէս ճամբան անգամ պիտի չկրնանք հասնիլ...

Այս ախուր խորհրդածութիւններուն մէջն էր երբ յանկարծ ձայն մը գոչեց.

— Աննիկ, դո՞ւն ես...

Մանկամարդուն հին ետին դարձաւ և ուրախ զարմանքի ճիչ մը արձակեց.

— Վա՛յ, Գուրգէն...

Գուրգէն մին էր այն երիտասարդներէն որուն հետ Ան-

նիկ, առաջին անգամ արդիւեալ պտուղէն ճաշակած էր և որ բաւական ժամանակէ ի վեր կորսնցուցած էր տեսողութիւնը թիւնէ:

— Ի՞նչ կ'ընես այստեղ, հարցուց երիտասարդը:

— Կ'երթամ կոր, պատասխանեց Աննիկ:

— Ո՛ւր...

— Ամերիկա:

— Ամերիկա երթաս ի՞նչ պիտի ընես:

— Պիտի ամուսնանամ...

— Խենթեցա՞ր, քա Աննիկ... Ամերիկա երթալ ամուսնանալու համար, ա՛՛՛՛ր քեզի տարօրինակ բան մը:

— Տարօրինակ ինչո՞ւ ըլլայ, չէնք չնորհ գործ է բրածս, պիտի ամուսնանամ, ընտանիք կազմեմ, պատիւովս պիտի ապրեմ... գուն ո՛ւր կ'երթաս:

— Ես Բարբիզ կ'երթամ կոր:

— Ըսելէ այս շոգենաւով չես ձամբորդեր:

— Ինչո՞ւ համար...

— Այս շոգենաւը ուղղակի նիւ եորք կ'երթայ կոր:

Գուրգէն սկսաւ քահքահ խնդալ:

— Նիւ եո՛րք մի գոչեց... Բիբէն անդին չերթար:

— Բիբէն ի՞նչ է, հարցուց Աննիկ որուն աշխարհազրական ծանօթութիւնները շատ սահմանափակ էին և Պոլսոյ սահմաններէն անդին չէին անցներ:

— Բիբէն Աթէնքի նաւահանգիստն է և Աթէնք Յուսաստանի մայրաքաղաքն է, բացատրեց Գուրգէն:

Երկու բարեկամները չափազանց ուրախ էին այս նախնական հանդիպումէն և խօսակցելով ժուռ կուգային շոգենաւին վերնաջարկը:

Երկու ժամ անցաւ և տոկաւին մեկնումի որ եւէ նշան չէր երեւար:

— Ինչո՞ւ ձամբայ չենք ելլեր, հարցուց Աննիկ:

— Ո՞վ գիտէ... նաւապետին հարցուր:

— Եկած ատեննիս գործակալը ըսաւ որ շոգենաւը ժամէ մը ձամբայ պիտի ելլէր:

— Կը տեսնամ որ դործակալին խօսքերը իբրեւ Ս. Գիբբի պատգամ կ'ընդունիս կոր... շատ միամիտ ես եղեր:

Գուրգէն իրաւունք ունէր Աննիկը միամիտ կոչելու: Արդարեւ շոգենաւը քարափին կանչած մնաց մինչեւ յաջորդ առաւօտ և այն ատեն միայն բարեհաճեցաւ ձամբայ ելլել:

Չորս օր ետքը, արկածալից ուղեւորութենէ մը ետքը, կը հասնէին Բիբէ: Աննիկին առաջին գործը եղաւ, ցամաք ելլելուն պէս, Գուրգէնի հետ երթալ շոգենաւի գործակալութեան և հարցնել թէ ե՞րբ շոգենաւ կար Ամերիկայի համար:

— Յայտնի չէ, պատասխանեց գործակալը:

— Աս ի՞նչ զարմանալի բան է, գոչեց մանկամարդ աղջիկը, Պոլիս շոգենաւային գործակալը ինծի ըսաւ որ ուղղակի նիւ եորք պիտի երթայինք:

— Ճիշտ է, պատասխանեց գործակալը, ուղղակի նիւ եորք պիտի երթաք մէկ քանի տեղ շոգենաւ փոխելէ ետքը:

— Աս ի՞նչ խաղալութիւն է...

— Խաղալութիւն կամ ո՛չ, աս աս է:

— Ճար չի կայ, միջամտեց Գուրգէն պէտք է համապիտարմ:

Եւ աննիկ համակերպեցաւ: Շաբաթ մը անցուց Գուրգէնի հետ և պէտք է ըսել որ սիրտը չհեղացաւ:

Օր մըն ալ երիտասարդը «մաս բարով» ըսաւ իրեն: Իր շոգենաւը եկած էր և կը մեկնէր դէպի Մարսէլ:

Բ.

Աննիկ առանձնութեան վարժուած չէր, հետեւաբար Գուրգէնը ճամբու գրած՝ նոր ծանօթութիւն մը հաստատեց ուրիշ երիտասարդի մը հետ որ Պոլսէն միասին եկած էր Բիրէ և որ իր շուրջը կը դառնար քանի մը օրէ ի վեր:

— Ձեր անունը՞:

— Գեղամ: Ձերի՞նք:

— Աննիկ. ո՞ւր կ'երթաք:

— Ամերիկա:

— Ես ալ նոյնպէս.

— Ի՞նչ երջանկութիւն:

— Երջանկութիւն կամ դժբախտութիւն իրողութիւնը այս է:

— Գրաւ կը գնեմ որ ամուսնանալու կ'երթաք հոն...

— Ճիշտ գուշակեցիք...

— Գրաւ կը գնեմ նաեւ որ Պ. Գուրգէն ձեր սիրահարըն էր:

— Այդ ալ ճիշտ է:

— Գրաւ կը գնեմ նաեւ որ ես ալ ձեր սիրահարը պիտի ըլլամ:

— Այդ ալ չըլլալիք բան մը չէ:

Եւ արդարեւ այդպէս եղաւ:

Վերջապէս օր մըն ալ աւետեցին թէ Ամերիկա մեկնող շոգենաւը եկած էր: Ճամբորդները լեցուեցան մէջը: Գեղամ և Աննիկ իրենք ալ գացին շոգենաւ:

Յունական փոքրիկ շոգենաւ մըն էր որ զիրենք փոխադրեց Բաթրաս:

Հոն ուղեւորները նորէն ելան ցամաք:

— Ե՛րբ պիտի շարունակենք մեր ճամբան դէպի Ամերիկա, հարցուց Աննիկ գործակալին:

— Յայտնի չէ, երբոր շոգենաւ գայ:

Ուղեւորներու մէջ գժգոհութիւնը ծայր աստիճանի հասած էր:

Կը բողոքէին, կը պոռային, կը կանչէին, բայց մտիկ չէին անում:

Աննիկ ու Գեղամ այդ բողոքներուն չէին մասնակցեր, որովհետեւ երկուքին ալ քսակը լեցուն էր և այդ յապաղումը շատ չէր փաստեր իրենց, մանաւանդ որ Աննիկ շատ համակրած էր Գեղամին և փոխադարձաբար:

Երկու շարաթ Բաթրաս մնալէ ետքը վերջապէս շոգենաւը եկաւ և ճամբորդները տեղաւորուեցան մէջը:

Այս անգամ ուղղուեցան ձէնովա ուր օր մը մնալէ ետքը, իբր թէ ճամբանին պիտի շարունակէին դէպի Ամերիկա: Բայց շոգենաւին մեքենան խանգարուեցաւ ճիշտ այն միջոցին ուր ձէնովա կը մտնէին:

Նաւապետը յայտարարեց որ նորոգութեան համար երկու շաբաթ անհրաժեշտ էր:

— Շոգեկառքով Բարիդ երթանք, անիկ Պօռտօ կամ Հալք և այն տեղէն ուրիշ շոգենաւ առնելով կ'երթանք Ամերիկա, առաջարկեց Գեղամ Աննիկին որ քանի մը անգամ Ամերիկա գացած եկած ըլլալով գիտէր ճամբորդութեան զանազան հարգները:

— Աղէկ բայց մեր տոմսակները առած ենք, դիտել տուաւ մանկամարդունին որ գործնական աղջիկ մըն էր:

— Ես այդ տոմսակները կրնամ ծախել փոքրիկ փնառով մը, ձէնովայէն Ամերիկա գացող շատ խաղաղներ կան:

— Լաւ ու եմ...

Եւ Գեղամ իրաւքնէ յաջողեցաւ տոմսակները ծախել ու երկու առժամեայ սիրահարները ճամբայ ելան դէպի Բարիդ:

Հազիւ շաբաթէ մը ի վեր այդ հաճոյքի ու զեղխութեան քաղաքը կը գտնուէին երբ Գեղամ ուրիշ զեղուհի մը գտաւ և անոր հետ անյայտացաւ, երեսի վրայ թողնով Աննիկը:

Բայց մանկամարդ աղջիկը այդ տեսակ լքումներէ վրահատող և յուսահատող խառնուածք չուէր: Կեանքը ըմբռնած էր այնպէս ինչպէս որ է, այսինքն շատ ոչինչ եւ քաւական աղտոտ բան մը:

Երկու օր ետքը Գեղամին տեղ Սահակ մը գտած էր որ տարօրինակ զուգադիպութեամբ մը մէկ օրէն միւսը Նիւ եորք պիտի երթար:

Բարեկեան հաճոյքները քիչ մը ևս ճաշակելէ ետքը, գիշեր մըն ալ Աննիկ և Սահակ, շոգեկառքով ճամբայ ելան դէպի Հալլը: Հետեւեալ օրն իսկ Յրանսական հսկայ անդրատարանտեան մը կը մեկնէր դէպի Նիւ եորք և այս անգամ ուղղակի, բառին ամենէն շիտակ իմաստովը:

Հազիւ ոտքը շոգենաւ դրած՝ Աննիկ անակնկալ մը ունեցաւ: Գեղամ կամըջակին վրայ էր:

— Վա՛յ Աննիկ, այս ի՛նչ հաճելի անակնկալ, գոչեց երիտասարդը մանկամարդուհիին մօտենալով:

Բայց այս վերջինը չոր շարժումով մը կեցուց զայն:

— Կ'աղաչեմ, ըսաւ, լուրջ եղիք, հետո մարդ կայ:

— Ո՞վ է այդ մարդը...

— Ազգական մը որուն Բարեղի մէջ հանդիպեցայ, Պ. Սահակը:

Գեղամ ալ ի բերան մնաց:

Ամբողջ ճամբորդութեան տեւողութեանը Աննիկ իր «ազգական» ին հետ անցուց:

Եւ Գեղամ այսպէս քաղեց իր անհաւատարմութեան վարձքը:

Վերջապէ՛ս շոգենաւը հասաւ Նիւ եորք: Աննիկ Հալլըն իր գալուստը հեռագրով իմացուցած էր իր նշանածին՝ Արմենակի:

Հազիւ թէ ոտքը ցամաք դրաւ Արմենակ եկաւ զինքը դիմաւորելու:

Դիւրաւ իրար հանչցան փոխանակուած լուսանկարներուն շնորհիւ:

Եւ առաջին վայրկեանէն սիրեցին զիրար:

Մնացածը կրնաք զուշակել:

Տարի մը ետքը Աննիկ ընտանիքի պատուաւոր մայր մը եղած էր:

Ամենայնի վախճանն է գովելի:

ՏԻԿԻՆ ԻԳՆԱՏ ԱՂԱ

ՀԱՃԻ ՄԱՐՈՒՔԷ ԻԲՐԱՆՈՍԵԱՆԻ

ԴԱԳԱՂԻՆ ԱՌՋԵԻ

— 333 —

Զաւկիս հետ կիրակի օրը Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին գացինք: Թամամ քի եկեղեցիին զուռնէն ներս պիտի մտնանք, սրբիթոյի հոտ մըն է քիթս ինկաւ...: Մեղա՛յ, խունկի հոտի տեղ սրբիթո՛, զայեք ժամկոչներուն ձեռքէն պինկի մը ըրախի գետին ինկեր կոտրեր է...: Նայեցայ քի զաւաղրս ալ քիթը վեր կը քաշէ կոր:

— Սրբիթոյի հո՛տ մը կ'առնե՛ս կոր, ըսի:

— Հա՛ մայրիկս...:

— Մեղա՛յ, պառպա Թանաչին մէխանա՞ն ենք գայեր...:

— Հասկցա՛յ մայրիկ, Հաճի Աղային դադաղն է, օրերթոյի մէջ առեր էին եա, հոտերը զուրս էլեր են, կազէթաներն ա չէին գրեր կսր քի «դադաղը պիտի պայթի, կա՛ղ հաւաքուեր է մէջը»...:

Աստուծոյ սիրուն ե՛րբ պիտի վերնայ սա դադաղը. վերջին դատաստանին կը պէջէյեն կոր: Ս. Երրորդութեան եկեղեցին քաւարա՞ն է: Ինտո՛ր խօսինք: Աս միբասխօրները հիշ տույզու չունին: Մեղա՛յ մեղա՛յ, սիրական մը ունենամ նէ՛ դադաղը օրդան մնայ նէ՛ գիշերը քուն կը մտնայ աչքիս. նէ լօխմա մը հաց ուտելու իշտա՛ն կը մնայ վրաս: Ամիսէն էւել է էրէսի վրայ ձգուեր է, «վերցուցէք» ըսող մը չկայ: Քահապա Մենցիկեա՞ն է ի՛նչ է, մէրասխօրներուն ախր խօճասին, ըսեր է քի Հաճի Աղան ասկէ փառաւոր տե՛ղ կ'ուզէր ըրահաղ ընելու համար, իշտէ եկեղեցիին մօմերուն աակը պառկեր է...: Աս մարդուն հասկցնելու է քի Երրորդութեան էթրաֆը Արուեստանոցին տանը քով մախտէն մը կայ, փէք էրկան ընեն նէ հո՛ն կը խօսինք, հոտն ա քիթերնուս չի հասնիր խա՛յալ կ'ըլլայ...: Քիթերնուս կը խոնդայ կոր առ բեռը կապած աղա՛ն. ամժա ի՛նչ պիտի ըլլայ Սողոմոն իմաստունին ըսածին պէս:

— Տէ՛ր Աստուած ինձի բարեկամներէս պահէ, թը-
նամներուս խօսք կրնամ հասկցնել ես... :

— Տեսա՞ր մի ան անխելք «բարեկամ»ները քի իրենց
մենծերուն հօրը կը փորեն, աչքը մանան տէյի՛ աչքէն մը
ձգեն, փո՛ւյ Աստուած տունէ տեղէ հեռու, ընէ՛ ատանկ քաշ
հարարքէն կէօզ չքարան չօլփաղները: Ասով՝ մէկտեղ, աս
մէքասխօրներն ա փէք կաւէ՛ մարդիկ են, ի՞նչ տէյի իրենց
եռովարը ձեռք տուեր են համամ սուշու իլէ տօսդ քաղա-
նան կեղծաւոր փարխեցիներուն... :

Մէյ մըն ալ էլան, Պատրիարք Արքազանին միւր կերան
քի ի՞նչ տէյի դադար չի վերցուներ կոր, ի՞նչ տէյի յու-
ղարկաւորութեան օրը խօսք չէ տուեր ժողովուրդին քի
«էս պատասխանատու եմ, ինէ գիտցէք, ժառանգորդները
լիուլի պիտի տան»:

Քա հիշ աս մէքասխօրներուն չուանովը հօրը կ'իջնուի:
Իշտէ ամիսէն էւել է դադար օրթա՛ն է, աս մենծ ամօթը
տուեր նստեր են տէ նորէն ումուրնին չէ, պաղբիկեանի պէս
ձէնկեաձէնկ բաղարլըս կ'ընեն կոր: Մաշալլա՛ Պատրիարք
Արքազանը էլլար ըսէր քի «էս պատասխանատու եմ» դադա-
ղը վերնար, խողը մտնար, չէ՞ մի քի աս բաղարլները
պիտի ըլլային: Դադար օրթա՛ն է տէ չեն քաշուիր կոր,
հապա խողին մէջ տեղաւորուէր նէ՛ բապուճնին պիտի ցու-
ցունէին, շատ շատ՝ օսկո՛ր նետելու պէս բան մը պիտի տալին:

Ժողովուրդը՝ մէ՛կ միլիոն, մէկուկէ՛ս միլիոն, էրկո՛ւ
միլիոն կը պօռար կոր, հիմա քի հարուր հազար կուտան կոր
(ան ալ պէլի չէ քի կուտա՛ն կոր մի լա՛ֆ է մի), հապա
յուղարկաւորութիւնը ըլլար տէ Պատրիարքն ա հարիւր հա-
զարին խանայօդ ընէր նէ վա՛յ վա՛յ ի՞նչ պիտի քաշէր դա-
ւալը Պատրիարքը ժողովուրդին ձեռքէն, հէմէն մօրուքները
կը փէտտէին... :

— Ես՛, դուն խաբեցիր մեղի, ժառանգորդները լիուլի
պիտի տան, ըսիր, յուղարկաւորութիւնը ընել տուիր, հիմա
դադար մէջտեղ ըլլար նէ մենք մէ՛կ միլիոն կը փրցունէ-
ինք, չպիտի պօռային Պատրիարք Արքազանին էրեան ի վեր:

Ի՞նչ տէյի պատրիարք սրբազանը զործը վրա՛ն պիտի
առնէր, ի՞նչ տէյի վրան խօսք բերէր: Քանի քի բաղարլը հա-
րուր հազարի վրայ կեցեր է, պատրիարքին հաղէ՞րը պա-
ւերը կը վազեն կոր քի ի՛ր ճէպէն մէ՛կ միլիոնի, էրկու մի-
լիոնի թամամցնէր հարուր հազարը, էրեւր ճերմա՛կ էլլալու
համար ժողովուրդին առջեւ:

Ի՞նչ տէյի պատրիարք սրբազանը յուղարկաւորութեան
էկաւ, քանի՛ քի Հաճի Աղան Հայրենիքի տուրքէն պարտք
ունի եղեր, կ'ըսեն կոր: Հաճի Աղայէն 200,000 օսկի ուզեր
են Հայրենիքի տուրք, ինք սուլ՝ էղեր է 50,000ով, ամսա-
կանները մինակ չէ տուած էղեր, հազար օսկիէն ա սէպէս
նէ 10-12,000 օսկի կ'ընէ: Պատրիարքը մե՞ղք զործած էղաւ
ատ չափ մը էմիլիէդ ըրաւ նէ ա՛ն մէքասխօրներու վրայ նըս-
տան: Ամմա սոն տաքքէյէն, ժողովուրդը էլաւ «Անկախու-
թեան Փոխառութեան բաժինը չտուած ո՛ւր կը տանք կոր»
պօռայ նէ՛ պատրիարքը օտքի տա՛կ առնէր ժողովուրդը:
Թող մէքասխօր էֆէնտինները էլլային անոնք ըսէին ժողովուր-
դին քի.

— Մենէ գիտցէ՛ք պատուոյ խօսք ձեղի՛, Հաճի Աղա-
յին դիրքի՛ն պատիւի՛ն վայել բաժին պիտի հանենք:

Չէ՛, ասիկա չըսի՛ն, մէյ մէկ ծակ մտան, ո՛րը օմուզ-
ները թօթուեց մէկ թարաֆ քառեցաւ, մէկալը «տասը
փարայ չեմ տար» ըսաւ, ալանջովս իմացայ, անդիներ հիլէդ
պիլիմ ըրաւ, մէյ մըն ա էլեր կը բամբասեն կոր քի ի՞նչ
տէյի «էս պատասխանատու եմ» չէ ըսեր: Թող իրե՛նք ըսէ-
ին, Հաճի Աղային վարիտաղը իրե՛նց ինկաւ չէ մի Պատրի-
արքին: Աստուած մի՛ արասցէ, էյէր աս պատերազմը մէկ
երկու տարի ա տեւէր տէ Հաճի Աղան մնոնէր նէ առօր բիւ-
թի՛ւն վարիտաղը մաշիւլին կ'երթար կոր մի չէ, զըբնը՛խ
մը մէքասխօրներուն կ'իյնա՞ր կոր: Թող փա՛ռք տան քի
Ահմէտ Սըրբի էֆէնտին նորէն սուրբ աւազանը մտաւ տէ իր
անունովը մեռաւ, Հա՛յ մեռաւ, տաճիկ չմեռաւ: Հարուր
հազար կուտան կոր տէյի ալանջիս բան մը հաօաւ, իրաւ է
նէ քի՛ փարայ չէ, ազդին համա՛ր հազա՛ր ծակերուն եամա

կ'ըլլայ, ամմայ թող տա'ն, էօֆ թող տա'ն, տա'ն տէ ի-
րենք ալ ազատին մննք ա, բազարըլն բազարըլնի վրայ ը-
նեղով ազգին հոգին բերանը չընըի'ն: Կ'երեւայ քի առն'ն
վատակիլ կ'ուղես, մինչեւ քի ազգին ճարը հասնի, ետխա'ն
թօթուէ:

— Է'յ պըլսմիշ էզանք, ի'նչ պիտի տաք նէ տուէք, ըսէ:
Յափրո'ւմ, ամէնուս էրթալիք տեղը մէթրօ' մը չու-
խո'ւրըն է, նայինք քի արժանի' ըլլանք ատ չուխուրը մըս-
նալո'ւ...:

ԱՇՈՏ

ԱՐՇԱԿ ԶՈՊԱՆԵԱՆ

ԱՐՇԱԿ ԶՕՊԱՆԵԱՆ

Բաանեհինգամեայ հաստատուն բնակութենէ մը ետքը, Թրանսայի ոստանին մէջ, ուր անխոնջ աշխատող մը եղած է հայկական դատին ու հայ գրականութեան համար, Զօպանեան ձեռք կ'առնէ հովիւի ցուպը և ճամբայ կ'ելլէ դէպի հեռաւոր հորիզոններ, դարձեալ աշխատելու, տքնելու, սիրտ ու հոգի մաշեցնելու հայ դատին համար:

Զօպանեան վերջին ամիսներս, մասնաւոր պաշտօնով, հայ պատգամաւորութեան կողմէ դացած է նախ Պէյրութ և հոնկէ ալ Կիլիկիա:

Ինքը, հակառակ մեր կրած ձախողանքներուն, միշտ հաւատարմով լեցուած է: Մերօրէն 21 նոյեմբեր թուականով կը գրէ, մասնաւոր նամակով մը.

«Կիլիկիոյ մէջ կացութիւնը զգալապէս բարելաւուած է. Թրանեհայ յարաբերութիւնները սիրայիբ դառնալ սկսած են նորէն. հոս ալ մութ բուպէներ պիտի գտն դարձեալ, բայց ապագան վստահօրէն լուսաւոր է հոս մեր ցեղին համար:

«Մեր անկախ հայրենիքը Հայաստանի մէջ է սակայն անոնք որ կ'ըսեն թէ Հայաստան ապագայ չունի, թէ հայ պետութեան հիմունքը խախտւած են, թէ Կիլիկիոյ մէջ պէտք է հիմնենք հայ անկախ տէրութիւն մը և միայն հոն կրնայ տեւական ըլլալ, անտեղի և սրբապիղծ տիմարութիւն մը կը դործեն և կը փնտռեն թէ հայ տէրութեան թէ Կիլիկիային: Հայ տէրութիւնը վերածնունդ և զայն պէտք է կենդանի պահենք, որքան ալ դժուար ու վաճառորդ ըլլայ անոր գիրքը:»

Արշակ Զօպանեանի այս հաւատքը պէտք է ըլլայ բոլոր ճշմարիտ հայրենասէրներու հաւատքը:

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊԻՍ, ԴՈՒՐԵԱՆ

Իզմիրցիները վերջապէս իրենց փափաքին հասան:

Ինձէեան սրբազանէն ետքը, երբ իբրեւ առաջնորդ Յովնան Մ. Վրդ. գնաց Իզմիր, դժգոհութիւնը ծայր տուաւ.

— 120 օխանոց առաջնորդ մը ունենալէ ետքը մեզի 40 օխանոց առաջնոր մը ղրկել՝ միթէ կարելի՞ ըսն է, կ'ըսէին Իզմիրցիները:

Եւ իրաւունք ալ ունէին:

Բարեբախտաբար կարելի եղաւ զանեկ մէկը որ նոյնքան ծանրութիւն ունենայ: Արդարեւ Պեւոնդ Եպիսկոպոս Դուրեան իր պարթեւ հասակով և լեցուն մարմնով վար չի մնար Ինձէեան սրբազանէն և կարծեմ օխային տարբերութիւնը ի նպատակ իրեն է:

Ուրեմն կը չնորհաւորենք Իզմիրցիները:

ՈՐԵՆՐԸ ԿԸ ՓՈԽԱԳՐՈՒԻՆ

Մեր որերը, տարագրութեան մէջ, աստանդական թափառելէ ետքը, հիմակ ալ չեն կրցած տակաւին հաստատ տեղ մը գտնել իրենց զուխը հանգչեցնելու համար:

Մէկ սրբանոցէն միւսը, այս ու այն թաղէն դէպի Գուլի, Պէլէրպէյէն դէպի Հալաստան, Պոլսէն դէպի Տարքա, Պարտիզակէն Իզմիր, Իզմիրէն Պոլիս, անոնք կը շարունակեն իրենց անկաջուն վիճակը:

Կարծես անհաստատ նաւակի մը մէջ լեցուած, անոնք ալիքներու քմահաճոյքին ձգուած, ծովուն բացը, երերեալ ու տատանեալ կ'երթան դէպի վաղուան անստուգութիւնը:

ՀԱՃԻ ՄԱՐՈՒԳԼԻ ԹԱՂԱՆ ՕՐԸ

Մէկ քանի պատմական նշանաւոր խօսքեր .
 ԶԱԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿ.— Ես հոս եմ, դուք ալ հոս ք,
 Ժառանգորդներն ալ հոս են...

ԳՐ. ԱՆՓՈՒԹ.— Աղլը պահանջէ որ...

ՀԱՃԻ ԿԱՐԱՊԵՏ.— Երկուշաբթի օր Իրրանսահանի գր-
 քատենեակը պիտի չբացուի:

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԷՆ ՄԷԿԸ.— Երկու միլիոն կ'ուզենք,
 տասը փարայ պակաս չըլլար:

ԱՆԾԱՆՕԹ ՄԸ.— Եղբայրներ, իմ սիրոյս համար, հան-
 դարս կեցէ՛ք, Լս ամէն բան պիտի կարգադրեմ:

ՎԱՀԱՆ ԹՕՇԻԿԵԱՆ.— Եղբայր, այս ի՛նչ խայտառ-
 կութիւն է, կը վազէ...

Ա. ԱԼՊՕՅԱՃԵԱՆ.— Ութսուն տարի առաջ, Միլի-
 քիլամին թաղումին ալ ասանկ զէպք մը պատահած է, բայց
 տարրեր հանգամանքներու մէջ:

ԱՐԱՄ ՀԱԼԱՃԵԱՆ.— Մօն չէս, օտարականներուն առ-
 ջեւ այս եղանք պատիւ չբերեր մեզի...

Ա. ՄՈՒՊԱՀԵԱՃԵԱՆ.— Եթէ իմ խորհուրդիս հետեւէին
 ասանկ չէր ըլլար:

ՄԵՍՐՈՊ Պ. ՔԱԶԲԵՐՈՒՆԻ

ՄԵՍՐՈՊ Պ. ՔԱԶԲԵՐՈՒՆԻ

ՆԱՀԱՏԱԿ ՇԵՐՈՍԸ

Որդին Հայաստանցի Պողոս պէյ Քազբերունիի, որ պատերազմի առաջին տարիներուն իբրեւ տեղակալ օսմ. բանակին կը զբոսէ Սեբասթիա, հոն կը բանտարկուի և մահուան կը դատապարտուի: Սակայն մահաւճոյն նախօրեակին կը յաջողի բանտէն խոյս տալ և բանակին մէջ իրեն ծանօթ հայ ղեկուորները ղինելով լեռ կ'ապաստանի ուր Ծամիւս շարունակ հերոսաբար կը մարանչի և ի վերջոյ անհաւասար կռիւի մը մէջ կ'իյնայ:

Թուրքերը իր դիակը քաղաք կը փոխադրեն և կը ցուցադրեն իբրեւ թուրքերու թշնամի հայ ջարդարար մը, . . .

Այս վաղամեռիկ նահատակը խօսեցեալն էր զրական ասպարէզին մէջ նորածանօթ զրազիտունի մը, օր. Մատուէն Եազեբի:

ՄԵՐ ԵՐԵՍՓՈՒԱՆՆԵՐԸ

Ա.

Ն Ե Ր Ս Է Ս Օ Հ Ա Ն Ե Ա Ն

Միութեան գիծ մը շերտաքնինքունը և ազատականե-
րուն միջև է :

Պօղոս Առաքեալի պէս է , հեթանոսին հետ հեթանոս ,
հրեային հետ հրեայ կ'ըլլայ ու իր էշը կը քէն :

Գաղղիւղի շոգենաւին մէջ Դաշնակցականներուն դէմ
կ'որոտայ , Ազատականացի օֆիսը պուրժուաներուն դէմ կը
հայհոյէ :

Կեղծաւոր մը ուրեմն . քա՛ւ լիցի : Բնդհակառակը ներ-
սէս Օհանեան չա՛տ անկեղծ մարդ է : Մոլեռանդութիւն
չունի . ահա՛ իրողութիւնը : Ազատականին թերութիւններն
ու յատկութիւնները կը տեսնէ ու կը դատապարտէ կամ կը
գնահատէ :

Միայն թէ՛ ազատականին կը խօսի իր յատկութիւննե-
րուն վրայ և թերութիւնները կ'երթայ մատնանիշ կ'ընէ
պահպանողականին : Նոյնպէս պահպանողականին քով զրա-
նուած ատեն անոր արժանիքը կը գովէ , իսկ թերութիւն-
ներուն վրայ խօսելու համար կը սպասէ որ ազատականի
մը հանդիպի : Այս կերպով ազատականին համար կատար-
եալ ազատական մը և պահպանողականին համար կատար-
եալ պահպանողական մըն է Ներսէս Օհանեան :

Ներքնապէս ո՛չ մին է ո՛չ միւսը , այլ ազգասէր մըն է ,
բառին հինաւորաց , պատուական իմաստովը :

Եթէ գիտնայ թէ՛ իր սկզբունքները կամ համազումները
զոհելով ազգին չա՛ մը պիտի ըլլայ՝ սիրալոյսով կը զոհէ :
Որովհետեւ իր գերազոյն սկզբունքն է ազգասիրութիւնը ,
պարզ , անապակ . անկնճիւռ և առանց պարփօրմի ազգասի-
րութիւնը :

Եւ որովհետեւ մեր ազգը զարաւոր չքուած որբ մըն է ,
Ներսէս Օհանեան միեւնոյն ատեն որբասէր է :

Իրեն համար հարազատ Հայ մանուկը պէտք է ի հօրէ
և ի մօրէ որբ ըլլայ : Հայր ու մայր ունեցողները շատ կա-
րեւորութիւն չ'ունին . և այս պատճառաւ Ներսէս Օհան-
եան աւելի կը մտաւորանջուի հիւանդանոցի որբերովը քան
իր զաւակներովը :

Իսկ այն մանուկները որոնք որբ չ'ըլլալէ զատ մէկէ ա-
ւելի հայրեր ունին՝ զինքը բնաւ չ'են հետաքրքրեր և թե-
րեւս անոնց հարազատ Հայ ըլլալուն ալ կը կասկածի :

Ազգային ժողովին մէջ , թէեւ պահպանողականութեան
Ամբողջն՝ Գաղղի զիւղի ներկայացուցիչներէն մին է , բայց
յաճախ աւելի ծայրայեղ է քան նոյնիսկ Ազատականի պի-
տակը կրողները :

Խօսելու , մանաւանդ ուղիղ ու պերճախօս կերպով խօ-
սելու կարողութիւն չ'ունի և երբ կ'ատենաբանէ Հայ լե-
զուն խոր սուգի մէջ կ'ընկղմի ու Ս . Մեսրոպ և Հ . Արսէն
Այտընեան՝ որոնեղած՝ Արքայութեան մէջ կը հայհոյեն , և-
րանելիներու բարբառովը : Բայց հայերենէն ու քերականու-
թիւնէն աւելի բան մը կայ իր խօսածներուն մէջ . այն է՝
սիրտը :

Երբ ու եւէ վիճաբանութեան անթիւ Օհանեան ձեռքը
կը բարձրացնէ և՛

— Խօսք կ'ուզեմ , կ'ըսէ .

Ու ատենապետն ալ՝

— Խօսքը Ներսէս էֆ . Օհանեանինն է , կը յայտարարէ .
Քովինիս կ'ըսեմ :

— Անպատճառ որբերու կամ հիւանդանոցի խնդիր մը
մէջտեղ պիտի նետէ :

Եւ տասնին վրայ ինն անգամ ճիշտ կը գուշակեմ:

Ենթադրեցէ՛ք որ Ազգային Ժողովը կը վիճաբանի երեսփոխանի մը հրաժարականին պատճառաբանեալ թէ ո՛չ պատճառաբանեալ ըլլալուն վրայ: Այս տեսակ կենսական վիճաբանութիւններ շատ անգամ տեղի կ'ունենան մեր երիցա պատկանելի Ժողովին մէջ: Խօսք կ'ուզէ Ներսէս Օհանեան:

— Խօսքը ձերն է:

— Տեսքը երեսփոխանք, այս հրաժարականը դուքն պարզ կ'երեւայ կոր առաւ, մէջ մը ներսը նախցա՛ք... պիտի մարդը պատճառով կը հրաժարի կոր... իրեն հարցը նենք, հասկնանք, անանկ քուէ տանք: Վաղը ես ալ կ'ելլամ Հիւանդանոցի հոգաբարձութեան կը հրաժարիմ, պա՛րզ է այդ հրաժարականս, ի՞նչ պարզ չէ, բազադրեալին բազադրեալն է... քաշուելիք բան չէ աս. թաղական խորհուրդներէն ազքատ է, անկարող է ըսելով, վրանիս հիւանդներ կը դրկեն, որոնց ճիշտն կամ ֆեմերէն 20—30 ոսկի կ'ելլայ... ասանկ խաղքութիւն կ'ըլլա՛յ:

— Խնդրէն կը շեղիք կոր. դիտել կուտայ առննապետը:

— Ի՛նչ կը շեղիմ կոր, կը պոռայ Օհանեան, թաղական խորհուրդներն են որ իրենց պարտականութեան կը շեղին կոր... թո՛ղ նախ քննեն, հասկնան, ետքը վկայական տան, հիւանդանոցը ազքատներուն համար է...

— Ի կարգ կը հրաւիրեմ:

Իրաւունք ունիք, ի կարգ հրաւիրելու է այդ թաղական խորհուրդները...

— Ո՛չ, ձեզի ի կարգ կը հրաւիրեմ:

— Ինձի՞, կը հարցնէ Օհանեան զարմացած, այդ վրկայականներուն երեսէն դիտէ՞ք հիւանդանոցը տարեկան քանի ոսկի կը տուժէ...

— Բուն խնդրին դարձէ՛ք:

— Ասկէ աւելի ի՛նչ կենսական խնդիր կրնայ ըլլալ...

Ու այսպէս Օհանեան կը շարունակէ որը ու հիւանդանոց խառնել ամէն վիճաբանութեան մէջ:

Ժողովէն դուրս ալ այդպէս է: Փողոցին մէջ երբ խմբադրի մը հանդիպի իր առաջին խօսքը կ'ըլլայ.

— Սա որբերուն մասին բան մը չգրէ՛ք:

Միշտ յանձնարարութիւն մը ունի թերթերուն Որբանոցի ու Ս. Փրկչի մասին և երբ զինքը տեսնեմ հեռուէն կը պոռամ.

— Պիտի գրեմ, պիտի գրեմ... վաղը պիտի գրեմ:

— Ինչո՞ւ մինչեւ հիմա չգրեցիր, կը հարցնէ:

— Մոռցայ, վաղը անպատճառ կը գրեմ:

Ի՛նչ է գրելիքս, ես ալ մոռցած եմ, բայց անորոշապէս կը յիշեմ թէ կա՛մ որբերու և կամ հիւանդանոցի վերաբերեալ բան մըն է:

Ներսէս Օհանեան այնչա՛փ պաշարուած է Հիւանդանոցով որ երբեմն Գաղտնիք իր տունը կրթալու համար ճամբայ կ'ելլէ և ինքզինքը Ս. Փրկչի կը գտնէ:

Եթէ Պէգճեան Ամիրա այդ հաստատութիւնը հիմնած չըլլար, թերեւս Օհանեան գոյութիւն չպիտի ունենար:

Բարեբախտաբար միլիոնատէր չէ. եթէ Քարնէկի մը ըլլար ամբողջ Պոլիսը հիւանդանոցի ու որբանոցի պիտի վերածէր:

Իբրեւ ընկերական մարդ Ներսէս Օհանեան շատ հաճելի է երբոր որբերուն ու հիւանդանոցին վրայ չխօսիր: Կատակասէր է և զրօսանքն ու կերութեամբ կը սիրէ, չափաւորութեան սահմանին մէջ: Իր մեծագոյն հաճոյքն է ընկերներով Պէյօյլըքտէրէի ջուրերը կրթալ ու ջօլմա ուտել... և Պատրիարք ընտրել կամ վար առնել:

Օրմանեան Սրբազանի ջերմ պաշտպանն էր և ամբողջ չորս տարի աշխատեցաւ հակառակորդ երեսփոխանները համոզելու և անպարտութեան վճիռը ապահովելու համար:

Ազգային Ժողովին մէջ ամէնէն խնամեալ ու երկարաշունչ ճառը խօսեցաւ Օրմանեան Սրբազանի անմեղութիւնը փաստաբանելու համար:

Իր ժողովրդականութիւնը մեծ է և ինքն ալ գիտակից է ատոր: Քանի մը օր առաջ կ'ըսէր ինձի.

— Հայկ Խօճասարեանը կ'ըսէ կոր թէ՛ երբոր մեռնիմ փառաւոր թաղում մը պիտի ունենամ:

— Այնպէս է, պատասխանեցի, միայն թէ...

Միայն թէ Ներսէս Օհանեան չպիտի մեռնի որչափ ատեն որ Ս. Փրկչի հիւանդանոցը գոյութիւն ունենայ:

Բ.

Ա Ր Ա Մ Հ Ա Լ Ա Ճ Ե Ա Ն

Անսովոր երեւոյթ մը մեր Ազգային ժողովին մէջ :

Իր ծնունդը, դիրքը, յարաբերութիւնները, ապրելակերպը, նախապաշարումները և նոյնիսկ արտաքին կերպարանքը, ֆէյսին խաղիպէն մինչեւ լայն բանթալօնը, Արամ Հալաճեանը պահպանողական մը պէտք էր որ ընէին և սակայն ընդհակառակը ազատական մըն է և առաջին ժամու ազատական մը, ազատականէն քիչ մը աւելի բան մըն ալ... Դաշնակցութեան համակիր մը :

Անսովոր երեւոյթ արդարեւ, բայց երեւոյթ միայն : Արամ Հալաճեան երեւութապէս ազատական է, ինչպէս շատ մը երեսփոխաններ երեւութապէս պահպանողական են :

Ժողովին մէջ ընդհանրապէս շատ չխօսիր, որով իր ազատականութիւնը սուր հանգամանք չառնէր, բայց երբ խօսի, միշտ ողջմտութիւն կայ իր ըսածներուն մէջ, միայն թէ յաճախ իր ըսածները այնպիսի ողջմտութիւններ են, որոնք ոչ պահպանողականներուն և ո՛չ ալ ազատականներուն գործին կուզան, այնպէս որ կարելի չըլլար զանոնք վաւերացնել ժողովին քուէովը :

Նշանակելի պարագայ մը :

Երբ ազգային ժողովին մէջ ու և է խնդրի մասին վիճաբանութիւն կատարուէր Արամ Հալաճեան անպատճառ իր եղբորը Պետրոս Հալաճեանի կարծիքէն էր, եթէ երբեք եղբայրը ներկայ զանուած էր ժողովին ու բարեհաճած՝ կարծիք մը յայտնելու : Հակառակ պարագային՝ Գրիգոր Զօրավի կարծիքէն էր, իսկ եթէ այս վերջինն ալ բացակայ էր կարծիք չէր յայտնէր, Արամ Հալաճեան իր մասնաւոր կարծիքը ունի որ միշտ թեթեւ կերպով մը կը տարբերի մեծամասնութեան կարծիքէն :

Արամ Հալաճեանի ազգային գործունէութիւնը միմիայն երեսփոխանի գրեթէ բացասական դերին մէջ չէ սահմանա-

փակուած : Եղած է նաեւ վարչութեան անդամ և այս առթիւ շատ գործօն դեր մը ունեցած է մասնակցելով կառավարութեան մօտ եղած բոլոր դիմումներուն, մասնաւոր հողային խնդրի կարգադրութեան համար : Ինքն էր որ Պատրիարքարանի փոխներուն մէջէն դուռ հանեց պաշտօնաթուղթ մը որ Զարսանձաքի Հայերուն հողային պահանջումները կ'արդարացնէր : Դժբաղդարար իր յոգնաշուն աշխատութիւնները դրական արդիւնք մը չունեցան և հողային հարցը մնաց իր անլուծելի վիճակին մէջ :

Իբրեւ Բերայի թաղական խորհուրդի անդամ ալ Արամ Հալաճեան գնահատելի ծառայութիւններ մատուցած է, մասնաւոր դաշնակցականներուն :

Միացեալ ընկերութեան պարահանդէսներու յաջողութեան համար ալ ջանք ու աշխատութիւն չէ խնայած և միշտ յաջողած է զանոնք յուսացուածէն աւելի արդիւնաւոր ընել :

Նոյնիսկ մտադրած էր ինչպստտ սոյն կրթական ընկերութեան հսկայ հանդանակութեան մը ձեռնարկել աշխարհի չըջանը ընելով : Այդ գեղեցիկ ծրագիրը, զոր ժամանակին թերթերը ծանուցին, յետոյ ջուրը ինկաւ չեմ գիտեր ի՞նչ պատճառաւ :

Դիւրահաղորդ, պարզ ու անսեթեւեթ, Արամ Հալաճեան հաճելի խօսակից մըն է և միշտ պատրաստ է իր կարծիքը յայտնելու երբ ու և է խնդրի մասին դիմում ըլլուի իրեն :

— Մօն շիւն, կ'ըսէ, գիտէ՞ք այդ խնդիրը ինչպէս կը կարգադրուի...

Եւ ձեզի կ'առաջարկէ միջոց մը որուն վրայ չէք խորհած բնաւ և որուն վրայ ինքն ալ, վայրկեան մը առաջ, չէր խորհած :

Իսկ եթէ չընդունիք իր առաջարկած միջոցը կամ անգործադրելի նկատէք, կը պատասխանէ :

— Սպասեցէ՛ք, մէյնը եղբօրս կարծիքն առնեմ, տեսնենք ան ի՞նչ խորհուրդ կուտայ :

Ազգային խնդիրներուն մէջ իր ընդհանուր ուղղութիւնն է կարելի եղածին չափ քիչ խնդիր հանել և ամէն բան հաշ-

տարար եղանակով կարգադրել, փոխադարձ զիջողութիւններու դրութեամբ:

—Մօն շեռ, մենք այս կէտէն վազ անցնինք՝ դուք ալ այդ կէտէն հրաժարեցէք ու ինքիւր զերջացնենք:

Այս ուղղութիւնը որ Զօհրապին ալ ուղղութիւնն էր, ինչպէս նաև ուրիշ ազատականներու, պատճառ եղաւ որ խղում յառաջ դայ Ազատականներու և Դաշնակցականներու միջեւ: Մինչև այն օրն ուր Դաշնակցականներն ալ համոզւեցան փոխադարձ զիջումի անհրաժեշտութեան:

Արամ Հալաճեան իր մասին եղած քննադատութիւններուն համար շատ դիւրագոյն է և աւելի կը նախնարէ որ իր վրայ գովեստով խօսին՝ քան թէ քննադատեն ու ասոր համար գէշ մարդ ըլլալ չուզեր խմբագիրներու հետ:

Մտերմօրէն կը տեսակցի օրաթերթի մը՝ պարզ լրարկներին հետ ալ ու կը ջանայ անոր համակրութիւնը շահելու:

—Մօն շեռ, շատ հիանալի կերպով կը խմբագրէք կոր ազգային լուրերը, կ'ըսէ երբ դիպումս խմբագրի մը հետ խօսակցութեան բռնուի, մեծ հաճոյքով կը կարդացունին կոր:

—Բայց Արամ պէյ, ազգային լուր մը խմբագրելը միթէ արժանիք մըն է...

—Ինչ ըսել է, մօն շեռ, լուր մը կարճ, յստակ ու պայծառ կերպով ներկայացնել շատ մեծ արուեստ մըն է, և դուք մասնաւոր յարմարութիւն ունիք ատոր համար... լուրը կարդալուս պէս կը հասկնամ որ ձեր գրիչէն ելած է... կը շնորհաւորեմ, մօն շեռ, կը շնորհաւորեմ:

Եւ կը պատահի որ Արամ Հալաճեան իր շնորհաւորութիւնները կը յայտնէ աւելի դրական ձևով:

Գ.

Հ Ա Յ Կ Խ Օ Ճ Ա Ս Ա Ր Ե Ա Ն

Օգոստոսի 19-ին զաւակը:

Ասիկա անհղ ճշմարտութիւն մըն է, որ Դամոկրեան սուրի մը պէս կախուած է Հայկին զլխուն վրայ:

Եթէ չստիպուէր Օգոստոսի 19-ին զաւակը ըլլալու՝ Հայկ Սոմաթական բոլորովին տարբեր մարդ մը պիտի ըլլար: Բայց ճար չկայ, Օգոստոսի 19-ին զաւակն է, և եթէ ինք մտնայ այս պարագան՝ ուրիշներ անմիջապէս կը յիշեցնեն իրեն:

Իրեն ժառանգութիւն մնացած այս հօրնական անունին առաջին արդիւնքը այն եղած է, որ Հայկ Սոմաթական պահպանողական չէ կրցած ըլլալ, հակառակ կեդրոնի խմբակցութեան անդամակից ըլլալուն:

Վա՛յ եթէ ժողովին մէջ ազատականութեան հակառակ զաղափար մը յայտնէ, յանդիմանութիւնները կը տեղան զլխուն:

—Դո՛ւն, Օգոստոսի 19-ին զաւակը, տանկ զաղափարներ յայտնես, վա՛խ, վա՛խ, վա՛խ...

—Հայրդ որ իր ժամանակին ամէնէն ազատական երեսփոխաններէն մէկը եղած է, եթէ լսէր այս խօսքերդ ամօթէն պիտի կարմրէր:

—Օգոստոսի 19-ին զաւակն է այս խօսքերը արտասանողը:

—Ո՛վ ժամանակ, ո՛վ բարք:

Եւ խեղճ Հայկը կը ստիպուի իր արտայայտած գաղափարը մանրամասնել, բացատրել, ցոյց տալու համար թէ հօրը հետ համաձայն է և թէ այս վերջինը դիտողութիւն ընելու կամ վշտանալու պատճառ մը չունի:

Այսպէս ուրեմն կարելի է ըսել որ Հայկ Սոմաթական իր հանգուցեալ հօրը հակակշիռն տակ կը խօսի ու կը գործէ:

Ասիկա սակայն չարգելէր զինքը Ազգային ժողովին մէջ լաւագոյն խօսողներէն մէկը ըլլալէ :

Հայկ իօճասարեան նիւար, մանր ու փափկակազմ, կարծես կին ծնելու սահմանուած ու, յետոյ, վերջին վայրկեանին, սխալմամբ էրիկմարդ ծնած, համակրելի ու մտացի զեմքով մարդ մըն է :

Բառերը շեշտելու, եղանակաւորելու մասնաւոր ձեւ մը ունի, որ կնոջական ծեքծեքանքի կը մօտենայ և անսովոր կը թուի էրիկմարդու մը համար : Բայց հակառակ ասոր, երբ խօսք ուզէ ու ոտքի ելլէ՝ ամէնքը ուշադիր մտիկ կ'ընեն իրեն, որովհետեւ զիտեն թէ իօճասարեան ունայնաբանութիւններ ըսելու համար չէ որ ոտքի ելած է : Եւ արդարեւ միշտ համոզիչ ու տրամաբանական են իր ըսածները : Երբեմն թէեւ ամենապարզ դադափար մը յայտնելու համար ոչորապտոյտ շրջաբանութիւններու կը զիմէ, երբ մանաւանդ իր պատկանած խմբակցութեան անհաճոյ բաներ ըսելու հարկին ներքեւ գտնուի, ինչ որ յաճախ կը պատահի :

Այդ տեսակ պարագաներուն՝ փոխանակ, օրինակի համար, ելլել երեսփոխանի մը պատասխանելու՝

—Ո՛հ, պարոն, կը սխալիք, երկու անգամ երկու չորս կ'ընէ :

Հայկ իօճասարեան սապէս միտքը կը բացատրէ .

—Մեր յարգելի պաշտօնակիցը, որուն թուարանական կարողութեան մասին պատկառելի ժողովդ ու է կասկած չկրնար ունենալ, նորանշան գաղափար մը արտայայտեց ըսելով թէ երկու անգամ երկու վեց կ'ընէ, արդարեւ Սահմանադրութեան հիմնական սկզբունքներէն մին է կարծիքի բացարձակ ազատութիւնը, եւ այս ժողովիս մէջ, ուր ազգին գերագոյն ներկայացուցչութիւնը բաղմած է, ո՛չ ոքի մտքէն կ'անցնի այդ ազատութիւնը կապտել : Սակայն յանուն այդ կարծիքի ազատութեան՝ ներելի չէ՝ արդեօք ինձ զիտել տալ, որ թերեւս մեր յարգելի պաշտօնակիցը ճշմարտութենէն կը հեռանայ պնդելով իր հայեցակէտին վերայ, մինչ իրողութիւնը այն է, որ երկու անգամ երկու

չորս կ'ընէ, ինչպէս պիտի վկայեն անշուշտ յարգելի պաշտօնակիցներս, որոնց անկեղծութեան վրայ լայարտաւոր ենք այնքան հաւատք ունենալ, որքան ունինք յարգելի ընդդիմախօսին վրայ : Բաց աստի, այդ խնդիրը նոր չէ արդէն և Ազգ. ժողովը անգամ մը արտայայտուած է ի նպատակ երկու անգամ երկու չորսի սկզբունքին, հանգուցեալ երջանկայիշատակ իմիմեան Կաթողիկոսի պատրիարքութեան օրով, 1873ի օգոստոս 16ի նիստին մէջ, ինչպէս ցոյց կուտան ժողովին ատենագրութիւնները : Ստեփան փաշա Ստանեանի օրով ալ այս խնդիրը վիճարանութեան նիւթ եղած և յղուած է նոյն ժամանակի նախաձեռնութեան ղեւանին որ լուրջ քննութենէ մը հտքը իր տեղեկագիրը մատուցած է սա եզրակացութեամբ թէ՝ երկու անգամ երկու չորս կ'ընէ :

Եւ այսպէս Հայկ իօճասարեան իր հակառակորդը կը պապանձեցնէ փաստերու եւ ապացոյցներու տարափի մը տակ, առանց սակայն անոր դիւրազգածութիւնը վիրաւորելու :

Ազգային Սահմանադրական կեանքի մասին իր հմտութիւնը անսահման է : Կարծես 64 տարուան ատենագրութիւնները դսց ըրած է իրենց յարակից մասերովը : Նոյնպէս սահմանադրութիւն և ներքին կանոնադրութիւն դադանիք չունին իրեն համար :

Ցոյց տալու համար թէ երեսփոխան մը իրաւունք չունի ժողովին ժամանակ խոկալու, ապացոյցներ յառաջ կը երէ 1863ի ատենագրութիւններէն :

Հայկ իօճասարեան միայն Ազգ. ժողովին մէջ խօսելով չգոհանար, այլ նաեւ խղճմտօրէն կը կատարէ իրեն յանձնուած ազգային պաշտօնները և ասոր համար ինչ գործ որ ըլլայ, կ'ուզեն անոր զուխը փաթթել :

Բացի Քաղաք. ժողովի անդամակցութենէ, վարած է նաեւ Ազգ. ժողովի տտենապետի պաշտօնը և մինչեւ հիմայ անգամ է կարգ մը յանձնաժողովներու և մասնախումբերու :

Հաշտարար ոգևոլ մը միշտ կ'աշխատի համերաշխեցնել ընդդիմադիր հոսանքները և ինքն էր որ կարեւոր դեր մը կատարեց բացուցողի խնդրին առթիւ պառակտուած երեսփոխանները համաձայնեցնելու խնդրին մէջ:

Հայկ Խօժասարեան, իրրեւ պատուիրակ, գացած է նաև Երուսաղէմ, սակայն բարեբախտ չէ կրցած ըլլալ քան իր ակորդներն ու յաջորդները: Եւ թերեւս ասոր համար էր որ երբ ատենօք իրեն առաջարկեցին իրրեւ Ազգ. Ժողովի ներկայացուցիչ երթալ Ս. Յակոբայ վանքը՝ մերժեց այդ պաշտօնը, հակառակ զոհացուցիչ ներթափան պայմաններու:

Խօժասարեան հաշտարար ու մեղմ բնավորութիւն մը ունի որ երբեմն ծայրայեղութեան կը տանի: Երբէք չուզեր իր դիմացինը վշտացնել և երբ Ժողովին մէջ պատահի, որ քիչ մը բռնն կերպով պատասխանէ ընդդիմախօսի մը, նիստը աւարտելէ հտքը կ'երթայ կը գտնէ այդ երեսփոխանը և կը ջանայ անոր սիրտը առնել:

— Եղբայր, խնդիրը լաւ չէիր ըմբռնած, անոր համար ստիպուեցայ լուսարանել:

— Ատոր համար զիս իրրեւ ապո՞ւշ ներկայացնելու էիր, կը պատասխանէ միւսը:

— Կը ներեմ, հա ապուշ չըսի:

— Ըմբռնումը շատ ակար է, ըսիր, նոյն բանը չէ:

— Այդպէ՞ս ըսի, չեմ յիշեր կոր, բայց թերեւս ըսած ըլլամ, կամ թերեւս դուն սխալ յոտմ ըլլաս...

— Բովի նստողներս ալ լսեցին:

— Կարելի է ըսի թէ «ըմբռնումը շատ տկարացած է»:

— Միեւնոյն բանը չէ՞:

— Բնաւ երբէք «տկար ըմբռնում»ը տեւական բան մըն է, մինչ «տկարացած»ը անցողական: Կրնայ ըլլալ որ այսօր մտային չափազանց աշխատութիւն մը ունեցած ըլլաս, և յոգնած ըլլայ դուրիւ... անիկա ամէն մարդու կը պատահի: Անցած օր հա ալ այնքա՛ն միտքս յոգնեցուցած էի՞ որ Բիւզանդիոսին խմբագրականը կարգացի առանց հասկնալու:

Ջարմանալի բան, իրա՞ւ վշտացար ըսածներուս, եթէ զիտնայի չէի ըսեր որովհետեւ հա անձի հետ զործ չունիմ, սկզբունքի համար կը խօսիմ:

— Գիտեմ որ այդպէս է ու ճիշդ ասոր համար ցաւ չգացի:

— Կը ներեմ, եղբայր:

— Հոգ չէ, անցաւ գնաց:

— Դէպի կամո՞ւրջ կ'երթաս կոր:

— Այո՛, Պօլիս պիտի տեսնեմ:

— Ուրեմն միտքին երթանք, հա ալ Գաղղիւղի շողենաւը պիտի առնեմ:

Եւ Խօժասարեան էֆէնտի մինչև կամուրջին զլուխը կը շարունակէ իր խօսքերուն իմաստը ճշդել, զանոնք մեղմացնելով:

Իսկ մտերմական շրջանակի մէջ կրնաք վստահ ըլլալ որ Հայկ Խօժասարեանի բերնէն երբէք անհաճոյ խօսք մը չպիտի լսէք:

Գ.

Գ Ա Ս Պ Ա Ր Ն Ե Մ Յ Է

Գաղղար Նեմցէ երեսփոխան եղած է իր բառամթերքը ցուցադրելու համար:

Կարծես անանկ կը հաւատայ թէ Ազգային Ժողովը դրական Ակադեմիա մըն է և ըստ այնմ կը պատրաստէ իր ձառերը:

Եւ որովհետեւ Ազգային Ժողովը Ակադեմիա մը չէ, իր ձառերն ալ կ'ընմիջուին ու անաւարտ կը մնան:

Այն ատեն Գաղղար Նեմցէ Կթգոն գէմքով մը վար

կ'իջնէ բեմէն՝ ցաւելով որ չէ կրցած ասդիկէն անդիկէն ժողոված մէկ քանի հազուադիւտ բառերը քշելու :

Իրեն համար, խօսուածքի մը մէջ, իմաստը կ'արեւորութիւն չունի. էականը բառերն են : Իսկ երբ այդ բառերը նմանավերջ կ'ամ համաձայն ըլլան ա'լ ամէն բան կ'արժեն :

Ամենաջնջին խնդիրներու առթիւ հանդիսաւոր վճիռներ կ'արձակէ շողշողուն ժրագներով :

Յորինակի համար ենթադրենք որ Գարրիէլ էֆ. Նորապետեան հրաժարական տուած է Ազգային ժողովի Ատենապետութեան պաշտօնէն և ժողովը կը հրաւիրուի այդ հրաժարականը ընդունուելուն կամ մերժուելուն վրայ կարծիք յայտնելու :

— Խօսք կ'ուզեմ, կը պօռայ Գասպար Նեմցէ :

Եւ երբ խօսքը տրուի իրեն, զրպանէն թուղթ մը կը հանէ, ակնոցը կը շտկէ եւ կը սկսի կարդալ :

— Վսեմաշուք Գարրիէլ էֆ. ի այս հրաժարականը, Աննայ արիւնքներէն Բիւզանդիոնի դրուէք հասած, փողա՞ր մ'է ազգարար, թէ դո՛ւար մը ազգապարար... պատճառաբանութիւնք հրաժարականին պատշաճաւորեալ են հնարաւորականին, ահա՛ բուն խնդիրը, Տեաքք երեսփոխանք, պատկառելի ժողովոյդ : Ես ի մօտոյ տեղեակ և գիտակ Նորին Վսեմութեան խո՛նջ ու խորհրդոյ, դիմանց ու դիտաւորութեանց, այս հրաժարականին ընդ մէջէն, հոգիով քան աչքով, կը տեսնեմ բո՛թարեր ու փոթորկարեր շարժառիթը այս հարուածին որ լախտի մը ուժգնութեամբ ու բախտի մը անողորմութեամբ թեւ ածեալ ընդունորտս խորհրդարանական կամարին, ահեղագոյ շառաչմամբ և անդնդալ ճարճատմամբ, կ'իջնէ մեր գլխին, ե'ւ ներկայից ե'ւ բաւականից :

— Եզրակացութեան եկուր, կը պոռան երեսփոխանները անհամբեր :

— Կուգամ կուր, կը պատասխանէ Գասպար Նեմցէ և կը շարունակէ իր ընթերցումը :

— Վսեմաշուք Գարրիէլ էֆ. պատկառանք մըն է ժո-

ղովոյ, ինչպէս ժողովս պատկառանք մըն է ազգիս. պատկառելի այս ժողովս՝ եւս առաւել պատուելի կը հանդիսանայ երբ Նորին Վսեմութեան ատենապետութիւնը ի հետուտ և ի վերուստ կը հովանաւորէ զայն, արծուեթեօյ բաղխմամբ թեւոցն տարածելոյ և արծուենման ու հանճարահարուտ քթաց Նորին Վսեմափայլութեան...

— Եզրակացութիւն, եզրակացութիւն, կ'ընդունին թէ ո'չ հրաժարականը :

Գասպար Նեմցէ Ատենապետին աջակցութեանը կը դիմէ, որպէս զի իր խօսելու ազատութիւնը չկապտեն, յետոյ կը շարունակէ :

— Խորհուրդք խորին, խորախորհուրդ ու խորաթափանց, որքան անթափանց, անդ յափանց Սենայ, ուր այժմ տարաշխարհիկ կը զոնուի Նորին Վսեմութիւնը...

— Վերջացուր, հրաժարականը կ'ընդունին թէ ո'չ, կը պոռան ամէն կողմէ :

Գասպար Նեմցէ օգնութիւն խնդրող աղաչաւոր ակնարկ մը կ'ուղղէ Ատենապետին, որ սակայն ինքն ալ անողորմաբար կ'ըսէ.

— Հրաժարականը կ'ընդունին թէ ո'չ :

— Քիչ մը բան մնաց ան ալ կուրդամ...

— Ժողովս կը մերժէ մտիկ ընել :

— Բարեգեան փառաց բովէն Բազրեւանդեան բազմոց բա...

— Հրաժարականը կ'ընդունին կը պոռայ Ատենապետը զանդակը հնչեցնելով :

— Ո՛չ, չեմ ընդունիր կը պատասխանէ Գասպար Նեմցէ ու բեմէն վար կ'իջնէ : Հազիւ իր դրութեան մէկ ութերորդ մասը կարդացած :

Եւ գրուածքը կը յանձնէ Արիկ Մուպահեանեանին որպէս զի գոնէ ատենագրութիւններուն մէջ երեւայ :

Բարեբախտաբար Գասպար Նեմցէ չատախօս չէ ու ամէն նիստի խօսք չուղեր : Արդարեւ զիւրին զօրժ ալ չէ ութը օրը անգամ մը նմանաձայն բառեր զոնել ու զանոնք քովէ քով շարելը :

Գասպար Նեմցէ իբրեւ երեսփոխան ունէ խմբակցութեան չպատկանիր. ո՛չ Ազատական է, ո՛չ Կեդրոնի անդամ և ոչ անկախ, պարզապէս Պրուսացի երեսփոխան է:

Իբրեւ գրագէտ ունի զեղեցիկ գրուածքներ որոնց մէջ կ'երեւան հատընտիր լրատներ, գրաբարախառն ոճեր, ակա- նաւոր հեղինակներէ մէջըրերումներ և երբեմն ալ ուղիղ մը- տածումներ:

Բառին սէրը իր մէջը խեղդած է իմաստի զգացումը և ա- տոր համար իր գրուածքները յաճախ անհասկնալի կը մնան և անսովոր կը թուին շատերուն:

Հանդէսներու, հարսանիքներու կամ տօնախմբութիւն- ներու երբ առաջարկուի իրեն բան մը խօսիլ, երբեք նազ չընէր, ոտքի կ'ելլայ և կը խօսի: Նոյնիսկ կ'ըսեն թէ երբոր այդպիսի առաջարկութիւն մը չըլլայ, փոքրիկ վերաւորանք մը կը զգայ, թէ եւ յայտնի չընէր:

Մտերմական չըջանակներու մէջ Գասպար Նեմցէի ըն- կերակցութիւնը շատ հաճելի է: Ըմպելիներու մէջ խորու- թիւն չիդնէր և գիտէ գնահատել ազանդերեւոր իրենց արգար արժէքով:

Իր գէմքը թէ եւ լուրջ ու խոժոռ արտայայտութիւն մը ունի, բայց Գասպար Նեմցէ ներքնապէս զուարթախոս է:

Խօսակցութեան միջոցին երբ «Նորին Վսեմութիւն» ըսէ հասկցէք որ խօսքը Գարբիէլ էֆ. Նորատունկեանի մասին է, իսկ երբ «Սրբազանը» ըսէ՝ Օրմանեան Արքեպիսկոպոսին կ'ակնարկէ:

Այդ երկու անունները՝ Նորատունկեան և Օրմանեան՝ իրեն համար անդիմադրելի հրապոյր մը, տեսակ մը մեհնա- կան վեհութիւն ունին, այնպէս որ գրեթէ չհամարձակիր ար- տասանել զանոնք և կը գոհանայ ածականները միայն յիշելով:

—Սրբազանը ո՞վ է և կամ ո՞ր Սրբազանը, եթէ հարցը- նէք իրեն՝ Գասպար Նեմցէ զարմացմամբ կը պատասխանէ.

—Բայց, Սրբազա՛նը, եղբա՛յր:

—Ո՞ր Սրբազանը:

—Ջարմանալի՛ բան, Օրմանեան Սրբազանը:

Նոյն պատասխանը կ'ընդունինք նաեւ եթէ Նորին Վսե- մութեան մասին քննութիւն մը բանալ փորձուիք:

Երկու ակնաւար անձնաւորութիւններու հանդէպ իր աչս հիացումը անով աւելի գնահատելի է որ բոլորովին ան- կեղծ է և շահախնդրական նկատումներէ ծնունդ առած չէ: Այդ տեսակ նկատումներ արգէն անձանք ին իրեն:

Հայ լեզուի սիրահար՝ միակ ցաւն է իր օտարաճնչիւն մականունը:

Ե.

ՍԱՐԳԻՍ ԷՍԵԼԵԱՆ.

Բեռնակիր-երեսփոխանը:

Ամէն անգամ անտուկ մը շալկած կուգար ժողովին: Երէ- ցեան Սրբազանի եւ Ղեւոնդ վարդապետի խնդրին անտուկն է այդ:

—Ինչե՛ր կայ մէջը ինչե՛ր, կ'ըսէր ատեն ատեն:

—Բա՛ց և տեսնենք, էսմէրեան էֆէնտի:

—Չեմ բանար:

—Ուրեմն խօսքը մի՛ ըներ:

—Բայց ինչե՛ր կայ մէջը ինչե՛ր...

Եւ առանց բանալու՝ դարձեալ կը շալկէ անտուկը ու կ'ել- լէր կ'երթար:

Խնդիր է սակայն գիտնալ թէ իրաւցնէ այդ անտուկը դու- յութիւն ունէր և թէ ունէր՝ մէջը բան մը կա՞ր:

Այնքա՛ն այդ խորհրդաւոր անտուկին խօսքը լսած ենք

առանց՝ զայն շօշափելու, որ ամենքս ալ մէյմէկ քիչ Թովմաս առաքեալներ զարձած ենք:

Թէեւ այդ անտուկին ու իր պարունակութեան մասին կասկածիլն ալ ամբարշտութիւն մը պիտի ըլլայ, երբ նկատի առնենք Սարգիս Էսմէրեանի սեղգամտութիւնը:

Օր մը անշուշտ պիտի լուծուի այս ստուկին զաղտնիքը և Սարգիս Էսմէրեան զայն վերջապէս կռնակէն վար պիտի նետէ «էօֆ» մը արձակելով:

Սարգիս Էսմէրեան խօսող երեսփոխաններու շարքին կը պատկանի և ամէն անգամ, երբ ներկայ ըլլայ Ժողովին, վիճարանուած խնդրին վրայ կարծիքը կը յայտնէ: Բայց առաւելութիւն մը ունի շատ մը խօսողներու վրայ. կարծ կը խօսի:

Պերճարան չէ, ո՛չ ալ արուեստակեալ միջոցներու կը դիմէ իր միտքը բացատրելու համար: Ազգային Ժողովին մէջ կը խօսի այնպէս ինչպէս պիտի խօսէր Գառըզլեղի շողհնաւին քամառան նստած ատեն:

Ամենալուրջ խնդրի մը առթիւ ոտքի կ'ելլէ և կը սկսի.

— Էֆէնտիմ, Վախին Նասրէտտին Հօճան իր էշովը արտէն դարձած ատեն...

Ու այսպէս կը շարունակէ:

Երբեմն կը պատահի որ իր պատմած մատաղը, հեռուէն կամ մօտէն, ու եւ կապակցութիւն չունենար Ժողովին մէջ յուզուած խնդրին հետ, բայց և այնպէս երեսփոխան ջօճուխները ելլելով կ'ըլլան ու դիտողութիւն չեն ընել:

Նիհար, ջղուտ, անհամբեր, գիւրազրգիւ Սարգիս Էսմէրեան յաճախ—մանաւանդ երբ վէճը երուսաղէմի խնդրին վրայ է,— կը բորբոքի, չվարանիր նախատելու իր ընդդիմախօսները. բայց պաղարիւն փաստաբանը շուտով կ'արթննայ իր մէջը և քղանցքէն կը քաշէ. այն ատեն Էսմէրեան կը փութայ դարմանել իր յանցանքը:

Ինք ազատական կուսակցութեան կը պատկանի պաշտօնապէս և ձախակողմեան թիկնաթողի մը վրայ կը բազմի: Պաշտօնապէս կ'ըսեմ որովհետեւ Էսմէրեանի ազատականու-

թիւնը մինչև հիմա որոշապէս չէ արտայայտուած և շատեր կը հաւատեն թէ պահպանողական ազատականութիւն մըն է իրենը: Այս շատերը, իրենց հաւատումին իբրև փաստ, սա պարագան յառաջ կը բերեն թէ Էսմէրեան ամէն անգամ որ հրապարակին վրայ երեւայ, Բիւզաճիլիոնը կ'ընտրէ իրեն օրկան:

Ազատական կամ ո՛չ, Էսմէրեան օգտակար երեսփոխան մըն է: Իր փաստաբանական կարողութիւնը երէցեանի սընտուկին մէջ չէ պահած և ամէն անգամ որ ազգային կ'ընտրու լուծումին կամ դատական խնդիրներու համար դիմում ըլլայ իրեն, յօժարակամ իր աջակցութիւնը կը նուիրէ:

Այս պատճառաւ՝ ընդհանուր Ժողովին դուրս՝ կարգ մը Մանսխուսմերու ալ անգամ ընտրուած է:

Իր միակ տկար կողմը երուսաղէմի խնդրին է և մասնաւորաբար Ղեւոնդ Վրդ. Մագսուտեանի պարագան: Երբ խնդրը անոր վրայ է՝ Սարգիս Էսմէրեան յամառ, դժուարահաճ, անհամբոյր, անտանելի կը դառնայ:

Վա՛յ այն երեսփոխանին որ համարձակի Ղեւոնդ Վրդ.ը պաշտպանել: Էսմէրեան զսպանակէ մը լարուածի պէս ոտքի վրայ կը ցատկէ, ֆէսը քիչն վրայ իջեցուցած, և.

— Տեղդ նստէ՛, տեղդ նստէ՛, քեզ ալ գիտենք, կը սկսի պոռալ:

— Ի՞նչ գիտես, կը բողբէ երեսփոխանը.

— Բերանս բանալ մի՛ տար...

— Խօսէ՛ տեսնենք, գիտցածդ ըսէ՛:

— Ո՛ր մէկը ըսեմ, ո՛ւր տեղէն սկսիմ, կը բացազանչէ Էսմէրեան Էֆէնտի:

Եւ երբ ակնարկուած երեսփոխանը Ատենապետին բողբէ և այս վերջինն ալ հրաւիրէ Էսմէրեանը իր ամբաստանութիւնը ճշդելու կամ խօսքը ետ առնելու.

— Հիմա ամէն բան պիտի ըսեմ, մեղքը ձեր վիզը, կը յայտարարէ:

— Խօսեցէ՛ք, Էսմէրեան Էֆէնտի, խօսեցէ՛ք:

ԷԼԻՍ

ԷԼԻՍ

Փոխանակ

Ուրուխտի

Ե Ի

Ստիլ

Ուրուխտի

Արեւի

Ա Ժ Ա Ն

Ե Ի

Լուսագործ

ԿԸ

Հասթուսթեթ

Մ Ի Ա Կ

Փորձ ԾԸ

Ընդունել

ԷԼԻՍ

Առարկան
Թիւններ

Հանձնար

Ե Ի

Գնաւոր

Հասթ

ՄԻ ՄԻԱՅՆ ԷԼԻՍ ՓՆՏՈՒՅԷՔ

ՈՐ ԹԱԳՈՒՅԻՆ Է

ՄԵՏԱՂ ՓԱՅԼԵՑՆՈՂ ՇԵՂՈՒԿՆԵՐՈՒՆ

ԱՆՋՈՒԴԱԿԱՆԸ

ԱՆԽԱՐԴԱԽԸ

ԼԱՒԱԳՈՑՆԸ

ԽՆԱՑՈՂԱԿԱՆԸ

ԻՐՏԵՍԱԿԻՆ ՄԷՋ

ԻՐ ՆՄԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

ՏԱՆՏԻԿՆՈՋ ԻՏԷՍԼՆ Է ԷԼԻՍ

ԷԼԻՍ ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՆ Է ՈՍԿԵՐԻՉՆԵՐՈՒՆ

ՋԱՄԱԳՈՐԾՆԵՐՈՒՆ ԱՆՔԱԺԱՆՆԵԼԻՆ Է ԷԼԻՍ

ԷԼԻՍ ՀԱՇԱՐԱՆԱՏԻՐԻՆ ԱՋ ԲԱՋՈՒԿՆ Է

ՊԱՆԴՈԿԱՊԵՏԻՆ ՊԱԹԱՆԲԻՆ Է ԷԼԻՍ

ԷԼԻՍ ՄՏԵՐԻՄՆ Է ՕԹՕԻ ՎԱՐԻՉՆԵՐՈՒՆ

ԹԷ ԿՈՒՉԵՍ ՈՒՆՆԵԱԼ ՄԱԲՈՒԻ ԽՈՀԱՆՈՅ ԳՈՐԾԱԹԷ

≈ ԷԼԻՍ ≈

ՓՆՏՈՒՅԷՔ ԱՄԵՆ ՈՒՐԷՔ

ՄԵԾԱՔԱՆԱԿ ԵՒ ՓՈՔԱՔԱՆԱԿ ԳՆՄԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՄԻԱԿ ԿԵԴՐՈՆԱՏԵՂԻՆ Է

Պոլիս, Հալիպոլի Խաճ 51 քմ.

ԼՕՔՄԱԿԵՌՁԵԱՆ ԵՂԲԱՐՑ Վախառապունք

—Հիմա պիտի խօսիմ... միայն թէ անտուկը պէտք է բացուի. ամէն բան անոր մէջն է:

Բայց կա՛մ անտուկը այն օրը հոն չէ և կամ բանալիները և կամ երկուքը մէկէն:

Ու միջադէպը կը փակուի:

Ա՛խ, անտուկին քաշածը էսմէքեանին ձեռքէն ու երեսփոխաններուն քաշածը անտուկին երեսէն...

2.

ԴԱԻԻԹ ՏԷՐ ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ

Ի՞նչ որ էր Ալիքսանեան՝ Օսմանեան տրամաթիք խումբին մէջ՝ նոյնն է Դաւիթ Տէր Մովսէսեան Ազգային ժողովի մէջ: Հակառակորդի դեր կը կատարէ անպատճառ: Եւ որքան ալ տաղանդաւոր դերասան մը ըլլայ՝ իր կատարած ապերախտ դերին պատճառաւ յաճախ անհանդուրժելի կը դառնայ, նոյն իսկ իր բարեկամներուն համար:

Ամէն անգամ որ զինքը այդ դերին մէջ կը տեսնեմ ինքնիրենս կը մտածեմ.

—Մե՛ղք որ Դաւիթ Տէր Մովսէսեան փաստարան է: Եթէ փաստարան չըլլար, իր խելքովը, իր պայքարող ու կորովի նկարագրովը որքա՛ն օգտակար պիտի ըլլար և ինչպէ՛ս պիտի յաջողէր ամէնքը իր շուրջը ժողովուրդ և ճշմարիտ լիւրժր մը ըլլալու նկրտոնին կամ պահպանողականներուն, բայց ամբողջօրէն որ փաստարան է ու ասիկա ամէն բան կ'աւրէ:

Անշուշտ իր արհեստը այնքան վճռական ազդեցութիւն մը չպիտի ունենար, եթէ Դաւիթ Տէր Մովսէսեան ժողովէն ներս մտած ատեն զայն մոռնար: Բայց ընդհակառակը, Տէր

Մովսէսեան ժողովի կուգայ. Դատարան գալու պէս և երեսփոխանները մտիկ կ'ընէ հակառակորդ փաստարանները մտիկ ընելու պէս:

Ենթադրենք որ երեսփոխան մը խօսք ուղէ և բռնէ.

—Կատարելապէս համակարծիք եմ Դաւիթ Տէր Մովսէսեանի յայտնած այն կարծիքին թէ ալիւրին գոյնը ձերմակ է և թէ ցուրտ օդին կրակ վառելու է տաքնալու համար: Այս երկու խնդիրները արդէն այնքա՛ն բացորոշ են որ չեմ կարծեր թէ պատկառելի ժողովիս մէջ զանուէն երեսփոխաններ, որոնք համակարծիք չըլլան Դաւիթ էֆէնտի...

—Համակարծիք ենք, համակարծիք ենք, կը պոռան ամէն կողմէ:

—Հետեւաբար, կը շարունակէ ենթադրեալ երեսփոխանը, հարկ չի կայ այլեւս վիճաբանութիւնը երկարելու և զուր տեղը ժամավաճառ ըլլալու. լաւագոյն է իսկոյն քուէարկութեան ձեռնարկել:

—Այո՛, քուէ՛, քուէ՛, կը գոչեն բազմաթիւ ձայներ:

Աճեճապէսը—Արդէն ուրիշ խօսք ուզող չի կայ և քանի որ ժողովը միաձայնութեամբ քուէ կը պահանջէ, վիճաբանութիւնը փակուած կը համարեմ, և...

Ու ահա՛ ճիշտ այդ վայրկեանին Դաւիթ Տէր Մովսէսեան նստած տեղէն գլուխը ետին կը նետէ ու կը պոռայ.

—Խօսք կ'ուզեմ...

—Բայց, Տէր Մովսէսեան էֆէնտի, ժողովը քուէարկութիւն կը պահանջէ և արդէն ամէնքն ալ համաձայն են ձեր յայտնած կարծիքին, հետեւաբար...

—Խօսք կ'ուզեմ, կը պնդէ Դաւիթ էֆէնտի:

—Խօսք չպիտի կրնամ տալ, քանի որ...

—Խօսք կ'ուզեմ անձնական խնդրի մը համար:

—Ի՞նչ անձնական խնդիր, կը հարցնէ ատենապետը զարմացած:

—Ընդդիմաօս քիչ մը առաջ ըսաւ որ...

—Բայց էֆէնտին ընդդիմաօս չէր, ձեզի համակարծիք էր...

— Ընդդիմախօսս, կը պոռայ Դաւիթ էֆէնտի, իմ խօսքերս խեղաթիւրեց բոլորովին և պէտք է որ ինքզինքս պաշտպանեմ. ես չըսի որ ալիւրին գոյնը անպատճառ ձերմակ է . . . և երբեք չէի կրնար այդպիսի անխմտ ու արամարանութեան հակառակ կարծիք մը յայտնել . . . պէտք է որ միտքս կրկին բացատրեմ, քանի որ ժողովը չէ կրցած լաւ մը հասկնալ:

Ատենապետը կը ստիպուի խօսք տալ, բայց միեւնոյն ատեն կ'աւելցնէ.

— Կը խնդրեմ՝ կարճ խօսեցէ՛ք:

— Երկու խօսք պիտի ընեմ միայն . . .

Փաստաբանի մը երկու խօսքը առ նուազն երկու հազար խօսք է:

Եւ Դաւիթ Տէր Մովսէսեան կը սկսի բացատրել իր միտքը, որ ըստ իրեն, լաւ չէր հասկցուած առաջին անգամ, ինք չէր ըսած որ ալիւրին գոյնը ձերմակ է, բայց ինք աշխարհի բոլոր ալիւրները չէ տեսած, այլ անոնց մէկ աննշան քանակութիւնը, այնպէս որ կրնայ ըլլալ թէ ալիւրներուն մեծագոյն մասը սև ըլլայ, թէ սևը բնական գոյնը ըլլայ ալիւրին և իր տեսածները բացառութիւն մը ըլլան: Գալով ցուրտ օդին կրակ վառելու հարցին, ինք իբրեւ օրինակ յիշած էր որ կրակով ալ կարելի է տաքնալ, սակայն պէտք է նկատի առնել որ տաքնալու համար ձեւեր կան, որոնց մէջ թերեւս ամենէն ետքը կուզայ կրակով տաքնալու եղանակը:

Եւ այսպէս, ժամ մը խօսելէ ետքը Դաւիթ Տէր Մովսէսեան կ'եզրակացնէ.

— Հե եւաբար Պատկառելի Ժողովը պէտք է մերժէ ալիւրին սպիտակութիւնը և կրակին ջեռուցիչ հանգամանքը:

Եւ այս մտքով բանաձեւ մըն ալ կը ներկայացնէ, որուն միայն ինք համամիտ կը գտնուի:

Ու այս ամէնքը պարզապէս իր փաստաբանական ճարտարութիւնը ցոյց տալու համար:

Ժողովէն դուրս ալ, անհատական տեսակցութիւններու միջոցին, իր խօսակիցը իբրեւ ընդդիմաբան մը կը նկատէ և

կ'աշխատի անոր յայտնած դադափարները ջրելու և անոնց բոլորովին հակառակը ապացուցանելու:

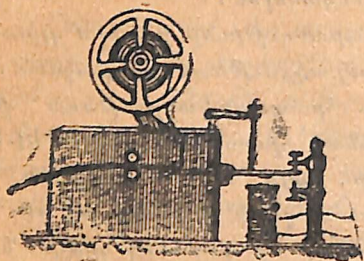
Այս մշտնջենական փաստաբանութիւնը կարծեմ զխառնող պատճառը եղած է Կեդրոնի խմբակցութեան քայքայման:

Դաւիթ Տէր Մովսէսեան հրապարակագրութեան փորձ մըն ալ ըրած է քիչ մը ժամանակ հրատարակելով ԱՐԵՒԵԼԻՔ ու ԼՈՒԻՍԼՁԱԿ օրաթերթերը, բայց այդ ձեռնարկին մէջ յաջողութիւն չէ գտած. այսուհանդերձ կ'ըսուի թէ չէ հրաժարած լրագրութենէն և թէ օր մը դարձեալ գրիչը ձեռք պիտի առնէ. յամառ Կեսարացի մըն է որմէ ամէն բան կը սպասուի:

Դաւիթ Տէր Մովսէսեան, տակաւին երիտասարդ, մտացի ու համակրելի դէմք մը ունի: Ակնոցին ետեւ պճրտացող իր անհանդարտ աչքերը կը մատնեն պայքարող նկարագիրը:

Խօսած ժամանակ միայն բերանը չէ որ կը խօսի՝ այլ անոր հետ կը խօսին նաեւ գլուխը, ականոցը, իրանը, աջ ձեռքերը, ոտքերն ու ֆէսին փիւսկիւլը: Իրա՛ւ է որ ամէնքն ալ միեւնոյն բանը կ'ըսեն, ինչ որ ցոյց կուտայ թէ Գում Գաբուի երեսփոխանը զոնէ համաձայն է իր մարմնոյն անդամներուն հետ:

ՀԱՍՏԻ՝
ՊՈԼԻՍ, ԶԱՐԵԸ ԳԱՐՈՒ
ՅՐԱՆՎԷՅԻ ԿԱՅԱՐԱՆ
ԻՒՆ 74

Ա. ԱՆԴՐԱՆԻԿԵԱՆ ԵՒ Հ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ

Վ.ԿԱՑՈՒԱԾ ԿՐՆՈՊԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԷՆ

ԵՒ ՊԱՇՏՈՆԱՊԷՍ ՃԱՆՁՅՈՒԱԾ

ՕՍՄ. ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՆ ԱՆԱՆՈՒՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԷՆ

ԿՕՏԱՆՁԵՆՔ՝ Դիտական պահանջմանց համաձայն ամէն տեսակ
էլեկտրական եւ մեքենական զետեղումներ, էլեկտրական լոյս,
ասանէօր եւ մօթէօր, հեռաձայն, սօնորի, էլեկտրական քէլամ-
ներ, եւլն.

ԿԸ ՆՈՐՈԴԵՆՔ՝ ամէն տեսակ մեքենաներ, էլեկտրական մօթէօր,
տինամօ, վանթիլաթէօր, եւլն., նաեւ արուեստագիտական ամենա-
նուրբ գործիքներ, ինչպէս՝ Ռէօնթիէնեան ճառագայթ, կալվանօս-
քօր., բժշկական էլեկտրական գործիքներ, քօնտանաաթէօր, ման-
եղթօ, եւլն. նիքելած, պրօնգած, բլաթինած, սուաիր օքօժէօն.

ԿԹ ՀԱՅԹԱՅԹԵՆՔ՝ էլեկտրական ամէն տեսակ պիտոյք, մօթէօր-
ներ, մեքենական ջրհաններ, երկրագործական սեք-
նաներ, եւլն.

ԿԵՐԱՇԻԱՌԻՆՔ՝ մեր բոլոր շինութիւններն ու նորոգութիւն-
ները, Վճարմանց համար դիւրութիւններ.

Պաշտօնիս եւ արագ գործառնութիւն:

ԴԻՄԵՅԷ՝ Ք ԵՒ ՊԻՏԻ ՀԱՄԱՋՈՒԻՔ

≈ Տ Օ Բ Թ Օ Ռ ≈

Յ. Մ. ԲԱՌԱԹԵԻ

ԲԱՐԻՁԻ ՆԻՔԷԷՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻ

ԲԺԻՇԿՆԵՐԷՆ

Քերս, Բիւշիֆ փառնագ զափու թիւ 10

Ընդունեցուքեան ժամեր 8—11, 2—7

Վկայուած աղփասներու համար օրի

ԲՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԱՐՄԱՆՈՒՄ

Բոլոր հին եւ նոր միզանցքի (երկխմուճք, միզափող, մի-
զափամփուշտ, միզածննդագործարաններ) հիւանդութիւն-
րու—ալալիւմին, աւազախտ, բոճախտ, սիսիք, ջերմամի-
քիւն— գիտական ամենավերջին մեթոտներու (Cystoscopie,
urétroscopie, électrolyse, microscopie, analyse d'urine)ի

կատարեալ կիրարկումով.

ԽՂՃԱՄԻՏ ԵՒ ՀԻՄՆԱԿԱՆ

ԴԱՐՄԱՆՈՒՄ

ՎԻԼԻԿԻԱ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Թիւ 37, Գասրիսքան փողոց

ԲԵՐԼԻՆ—Կ. ՊՈԼԻՍ

ՄԱՍՆԱՃԻՂ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ

THE "Cilicia,, Book Store

10 Victor Ave., H. P.

U. S. A.,

Detroit, Mich.

ՍԵՓԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տեղեկագիր 3. Պատկերանի 12.50.—Արիւնի 2000.—Արեւելեան խնդիր եւ Հայկական Հարց 10.—Հայ բժշկութեան տարած գոհերը.—Հայրենիքի քննախաւովները 50.—Պատուի կամար 40.—Արաւ Լալա Մանարի 20.—Խոնարհները 50.—Նամուս 50 դրուս:

Նոր յոյս տեսաւ ՀԱՅԿԱՇԷՆ ԱՅԲԲԷԼԱՐԱՆ

Կազմեց՝ ՍՍՍՂԱՆԻ

Գեղեցկատիպ եւ 100է անէլի պատկերներով — Գին 15 դրուս

ՆՈՐ ԳՐԱՅՈՒՑԱԿԸ ՉՐԻ ԿԸ ՂՐԿՈՒԻ

Տիկնեմէ՛ր եւ Պարոնեմէ՛ր, ձեր առողջութեան համար գործածեցի՛ք ՔԱՌԻՉՈՒԷ ԿՐՈՒԿՆԵՐ (դիւսկիւն, հանգստաւեք եւ վայելույ), որոնց լաւագոյնները պիտի գտնեցիք

ՉԱՐԷՆ ՉԱՔԱՐԵԱՆԻ մօտ

Կ. Պոլիս, Գամսուսո խանի դիւ

Համի Բեօցիֆ փողոց թիւ 68

ՅԱԿՈՒ ԱՐԱՀԱՄԵԱՆ

Գրախմատ եւ քերթու գործակալ, ապառնան կեդրուհանդի բոլոր ճորհարարականը:

Կանխիկ վճարումի փոխարէն կը հայթայթէ ամէն տեսակ գիրքեր, թերթեր եւ հանդէսներ, կ'ընդունի նաեւ գրեւորական ապօպրանքներ:

Հասցե՝ Կ. ՊՈԼԻՍ ՊԱՊԸ ԱԼԻ, ԲԷՇԻՏ ԿՔ. խան

ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Ի Ծ Ա Պ Լ Վ Ա Ր

ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՋՈՒՆԻ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՕԹԵՐ ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՋՈՒՆԻ ՄԱՍԻՆ

Կեանք մը որ տալաւ իր ամբողջ շրջափոխութիւնները չէ կատարած եւ իր գործունէութեան ամէնէն եռանդուն փուլին մէջ կը գտնուի, կարելի չէ լիակատար կերպով ներկայացնել եւ նոյն իսկ անխոնձ յանգնութիւն մըն է այդպիսի կեանքի մը վրայ դատաստան կարել կամ կարծիք յայտնելը:

ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՋՈՒՆԻ

Ուստի ապագայ կենսագիրնու թողով ընկեր Փանջունի փարքն ու արարքները իրենց ամբողջութեամբը ներկայացնելու ամբարն դժուար որքան անհրաժեշտ աշխատութիւնը, եւ պիտի գտնանամ կցկաւոր ծանօթութիւններ տալով միայն ընկերութեան նամակներին հետքին վրայ, պարզապէս նիւթեր՝ ապագայ կենսագիրներու գործը զիւրացնելու նպատակով եւ կամ աննկ ըսեմ՝ առողջներ այն յիշատակարարներն համար գոր երախտագէտ Հայրենիքն որ մը պիտի կանգնէ իր Հերոսներուն ի պատիւ: Ընկեր Փանջունի կրտսեր զաւակն է Տրապիզոնցի ընտանիքի մը ու ծնած է 1875ին: Մայրը տղարեքի հետեւանքով մե-

նեւուն ի պատիւ: Ընկեր Փանջունի կրտսեր զաւակն է Տրապիզոնցի ընտանիքի մը ու ծնած է 1875ին: Մայրը տղարեքի հետեւանքով մե-

աւած է, առանց կարենալ մտուցանելու իր երախան գոր մեծցուցած են այժի կաթով: Աւրիշ կենսագիր մը գուցէ հետեւութիւններ հանել փորձէր այս աննշան դիպուածէն: Ընկեր Փանջունիի ունայնամտութիւնն ու թեթեւութիւնը վերագրելով իր առած այդ սկզբնական անունդին: Ես, ինչպէս ըսի, չեմ ուզեր ու եւ է դատաստան ընել, այլ կը բաւականամամ իրողութիւնները արձանագրելով:

Փանջունի շատ ուշ լեզու ելած է, բայց անգամ մը խօսիլ սկսել, ետքը, ա'լ բերանը դիւրաւ չէ գոցած: Քանի կը մեծնար ա'յնքան կ'աճէր իր խօսելու կատարութիւնը, այն աստիճան որ խեղճ հայրը ստիպուեցաւ բժիշկի մը դիմել այդ անտո՞ւր երեւոյթին դարման մը գտնելու համար: Բժիշկը քննեց տղան, լեզուն նայեցաւ, կոկորդը նայեցաւ, աչքերուն նայեցաւ եւ վճռարար բառ հօրը.

— ձար ու դարման չկայ այս տղան միշտ պիտի խօսի:

— Բայց տանը մէջ ա'լ դիմացուելի բան չէ:

— Բասպակ թխեցէր ականջնիդ, այս է միակ միջոցը, պատասխաւնեց բժիշկը:

Հակառակ իր խօսելու մարմնային փորքիկն Փանջունի յաճախ արխալ կը գործածէր բառերը, բոլորովին ազատազելով անոնց նշանակութիւնը: Օր մը սեղանի մը վրայ դրուած արժէքաւոր անօթ մը կ'առնէ, ու գետին նետելով ջարդ ու փշուր կ'ընէ:

Հայրը, իրիկունը գործէն վերադարձին, կը տեսնէ եզածը, եւ տղան կանչելով ու անօթին կտորուանքները ցոյց տալով կը գոչէ.

— Ծօ՛, ի՞նչ ես բրեր անօթը:

— Շինեցի, հայրիկ, կը պատասխանէ փոկրիկ Փանջունի միամիտ համոզումով մը:

— Ծօ ի՞նչ շինել, կտորեր ես, շան գաւակ:

— Ձէ՛, հայրիկ, շինեցի կը պատասխանէ տղան:

Ի գուր հայրը երկար բարակ կը բացատրէ թէ՛ երբ առարկայ մը գետին նետելով կտոր կտոր կ'ընենք, այդ գործողութիւնը «շինել» բառով չի բացատրուիր՝ այլ «կտորել»: Անկարելի եղաւ բառագիտական այդ նրբութիւնը հասկնել Փանջունիի որ շարունակեց տանը մէջ գտնուած գաւաթները, պնակները, շիշերը կտորտել եւ ամէն անգամ որ «ի՞նչ կ'ընես կոր» ըսելով զինքը կը յանդիմանէին, անդրդուելէ ու անխռով կը պատասխանէր.

— Կը շինեմ կոր:

Դպրոցին մէջ Փանջունի ընկերներուն հետ փիճիկով ու ճառ խօսելով ժամանակ կ'արցընէր, իսկ դասերուն քնաւ չէր հետեւեր, չհանելով կա'մ դատաւորին, կա'մ դատագրորին, կա'մ դատարանին եւ կամ տետրակին ու գրչի ծայրին:

Օր մը թուարանական խնդրի մը մասին վէճ ունեցաւ իր դասընկերներէն մէկուն հետ:

— Հինգ անգամ հինգ՝ քսանըհինգ կ'ընէ, կ'ըսէր ընկերը որ ողջամիտ տղայ մըն էր եւ որ յետոյ հարուստ վաշխատու մը եղաւ:

— Ձէ՛, կը յամառէր Փանջունի, հինգ անգամ հինգ՝ յիսուն կ'ընէ:

— Ո՛հ, քսանըհինգ կ'ընէ:

— Ցիսուն կ'ընէ:

Միւսը տեսնելով որ դժուար—ինչ կ'ըսես՝ անկարելի—է խօսք հասկըցնել Փանջունիի եւ չուզելով անօգուտ կռիւի մը տեղի տալ, հաշտարար ոգիով մը պատասխանեց.

— Լա՛ւ, ես թո՛ղ այնպէս գիտնամ թէ՛ քսանըհինգ կ'ընէ, դուն ալ այնպէս գիտցիր թէ՛ յիսուն կ'ընէ, ու ա'լ չիսօսինք այդ մասին ու երթանք միասին գնդակ խաղանք:

— Զրկար, պնդեց Փանջունի, պէտք է որ նախ համոզուիս թէ հինգ անգամ հինգ յիսուն կ'ընէ:

— Այդ անկարելի է:

— Անպատճառ պէտք է որ քեզ համոզեմ, շարունակեց մեր հերոսը հետզհետէ բորբոքելով:

— Երբեք չեմ կրնար համոզուիլ եւ դուն ալ երբեք չես կրնար ապացուցանել ըսածդ, պատասխանեց ապագայ վաշխատուն:

— Ձեմ կրնար ապացուցանել, չեմ կրնար ապացուցանել, մանչեց Փանջունի, ա'ւ քեզի համոզիչ ապացոյց մը:

Եւ գետնէն բար մը առնելով իջեցուց խօսակցին գլխուն:

Գլուխը վերադրուեցաւ թեթեւապէս, բայց տղան իրիկն համոզուած չր գոյացուց թէ՛ հինգ անգամ հինգ կրնայ յիսուն ընել, եւ լալով գնաց բոլորիկ վարժապետին:

Վարժապետը իսկոյն կանչեց Փանջունին եւ՝

— Ինչո՞ւ ընկերոջդ զրուսը պատուեցիր, գոչեց ձայնով մը որով եւ հովա բաժ էր կ'աշխին. «Ի՞նչ բրիր քու եղբորդ»:

— Ձինքը համոզելու համար, պատասխանեց ապագայ փրփականտիսթը հանդիսաւորապէս:

Հայրը տեսնելով իր գաւիկն այս տարօրինակ ընթացքը, յաճախ ակռանկր կ'ընծանելով կը պողար:

— Փորձա՛նք պիտի ըլլաս, փորձա՛նք...

Իեղճ մարդը կը սխալէր իր լաւատեսութեանը մէջ: Փանջունի փորձանք չպիտի ըլլար, այլ յեղափոխական գործիչ:

Տամնեւեօթը տարեկան պատանի մըն էր Փանջունի երբ իր հայրը կորնցուց: Երէջ եղբարը որ իրմէ տասը տարեկան մեծ էր, արդէն իսկ ամուսնացած, տուն տեղ եղած վաճառական մըն էր, բաւական լաւ դիրքի տէր: Իր հօր մահուրէն հազիւ ամիս մը ետքը Փանջունի արդէն գժառուած էր անոր հետ եւ տունը թողած՝ պահանջելով իր ժառանգու-

թեան բաժինը: Եղբայրը, առանց դժուարութեան, անմիջապէս յանձնեց 800 ոսկիի մօտ գումար մը որ Փանջունիի ամբողջ ժառանգութիւնը կը ներկայացնէր:

Մեր պատանին գրամն տունելով Պոլիս եկաւ, երեք տարի անձեղիւր կեանք մը վարեց եւ օր մըն ալ տեսաւ որ փարաւ մը չէ, մնացած գրպանը: Ան առնն եղբայրսիրական զգացումները արթնցան իր մէջ, գործ վաղից նամակ մը գրեց Տրապիզոն եւ իր կարօտակէզ սէրը յայտնելով՝ ձամբու ծախք մը ուզեց իր հայրենի երգիքը վերադառնալու համար:

Եղբայրը «Գորտուկաւ էր եւ գտաւ ի տպաւորութեան տակ» խելոյն պէտք եղած գումարը զրկեց Փանջունիի որ երկու շաբաթ ետքը հասաւ Տրապիզոն ու ինկաւ եզրօրը թեւերուն մէջ:

Փանջունի տեսաւ որ երեք տարուան միջոցին իր անդրանիկը կրկնապատկած էր հարստութիւնը եւ շնորհիւ իր գործունեայ աշխատասիրութեան, բաղաքին մէջ առաջնակարգ դիրք մը գրաւած: Միւս կողմէ տեսաւ նաեւ որ այդ ժամանակամիջոցին ինչ փճացուցած էր ամբողջ իր ժառանգութիւնը եւ այսօր փարա մը չկար գրգռանք: Այս երկու տեսողութիւնները իրարու մօտեցուց, իրար խառնեց, բողբոջեց, քննեց, տարբարեց եւ այդ քննիական գործողութիւններէն իր մէջ ծնաւ Ընկերվարութիւնը:

Այն ատեն ըմբռնեց թէ ինչ դժուարին անարդարութիւն էր քափիթալիմը, եւ թէ ինչ հրամայողական պահանջք էր հարստութեան հաւատար բաժանումը: Փանջունի գտած էր իր Դամասկոսի ձամբան, «Եղիցի Լոյս»-ը հնչած էր մօրին մէջ:

Ընկերվարական էր:

Եւ ալ Տրապիզոնի խաղաղիկ օրձարաններուն մէջ, առտուքնէ մինչեւ իրիկուն, կը լսուէր Փանջունիի ձայնը որ կը գոռար, կ'որոտար ընկերային անիրաւութեանց դէմ որ կը տպաւորուէր կործանել, բնաջինջ ընել ամէն բան: Վեներդանները տարափառար մտիկ կ'ընէին իրեն, միամիտները ապշահար կը նայէին այդ անդադար խօսող մարդուն, իսկ խելացիները քիթերնուն տակէն ինդալով՝ կ'երթային իրենց գործին:

Իսկ ան կը խօսէր, կը խօսէր ու կը խօսէր:

Խեղճ եղբայրը՝ շուարած շմերած՝ չէր գիտեր ինչպէ՞ս աշատիլ այս փորձանքէն:

Վերջապէս օր մը ըսաւ Փանջունիի.

— Եղբայր, բան մը մտածեցի:

— Զարմանալի բան պատասխանեց մեր հերոսը:

— Ինչո՞ւ, ինչ բան զարմանալի կը գտնուի, հարցուց միւսը շրփոված:

— Զարմանալի է որ բան մը կրցած ես մտածել, ըսաւ Փանջունի, որովհետեւ դուք վաճառականներդ, քափիթալիսիներդ մտածելու կարողութիւն չունիք:

Փանջունի այսպէս սիրուն խօսքեր շատ ունէր եւ եղբայրը վարժուած էր անոնց, ուստի առանց բարկանալու իր խօսքը շարունակեց.

— Մտածեցի որ փոխանակ հոս պարապ ժամանակ անցնելու, քեզ Մարսիլիա վաճառականական դպրոցը զրկեմ ուր երեք տարի մնալով կրնաս վիճականդ առնել եւ հոս վերադառնալ ուր միտսին կը շարունակենք իմ գործս:

Եւրոպայի մէջ ուսանող ըլլալու գաղափարը ժպտեցաւ Փանջունիի որ անմիջապէս պատասխանեց.

— Շատ լաւ գաղափար է եւ սիրով կ'ընդունիմ:

Ամիս մը վերջը Փանջունի երկու ծնօրը մէյմէկ պայուսակ ժողովի քարափը կը դնէր ոտքը:

Շաբաթ մը մնաց Մարսիլիոյ մէջ, վաճառականական դպրոցը այցելեց, ծրագիրը աչքէ անցուց, գործին չեկաւ ու շօշկաւոր նստելով գնաց ժընէվ ուր արձանագրուեցաւ իրեն Սօցիալ Գիտութիւններու ազատ ուսանող:

* *

Սօցիալ Գիտութիւններու ազատ ուսանողի կեանքը չորս տարի տեւեց եւ այդ չորս տարուան միջոցին Փանջունի հինգ անգամ գնաց այն համալսարանը ուր արձանագրուած էր:

Առաջին անգամ՝ տուելու համար պատմութեան դասախօսը որ Ֆրանսական մեծ Յեղափոխութիւնը գովարտած էր, պախարակելով սակայն Պապիօֆի եւ իր կուսակիցներուն յախուռն գաղափարները: Երկրորդ անգամ գնաց յոյց մը բնելու համար ընկերվարական դասախօսի մը դէմ որ բննադատած էր ռուս ոչնչականութիւնը: Երրորդ անգամ գնաց բողոքելու համար խնամատարութեան ուսուցչին դէմ՝ որ պէտք եղած խանդավառութիւնը յոյց չէր տուած Քրոփթրինի վարչապետութեանց: Չորրորդ անգամ՝ ճեմա տանել՝ գնաց համալսարան ուրովհետեւ իր սենեակին մէջ գտաւ էր ու փառելանիքը կը պակսէր եւ զարեջրատուն երթալու դրամ չունէր բովը: Եւ վերջապէս՝ հինգերորդ անգամ գնաց Սպանիայի ուսանողներու հետ ծեծ մը քաշելու ուսուցչի մը որ Պարսիսի անիշխանական արարքները բննադատած էր: Այս վերջին այցելութիւնը պատճառ եղաւ որ զինքը արտաքսն համալսարանէն եւ ամունք չնշեն ուսանողներու արձանագրութեան տեսրակէն:

Համալսարան յաճախած այս առդ վայրկեաններէն գուրս, Փանջունի իր ժամանակը կ'անցընէր հայ եւ ռուս յեղափոխական ընկերներու հետ վիճարանելով ընկերային հարցերու մասին: Գարեջրատունները, որոնց մէջ կը լուծուէին մարդկային ընկերութիւնը տանջող բոլոր խնդիրները, իր գլխաւոր կայաններն էին, իր անառիկ մարտկոցները ուրիշ կը ռմբակոծէր աշխարհի բոլոր կեղտոտ պուրժուանքը, կեղե-

րիչ քափիթալիսները, չխաչելով նոյնիսկ եղբորը՝ որ կը շարունակէր ամացական երկու հարիւր ֆրանք զրկել, ո՛չ թէ ինք մը ազատելով փանջունիէն ալ որպէս զի անհնար տինճ ըլլայ:

Եւ սակայն ԾԾի շարքերը վրայ հասեր էին, եղբորը գործերը տւրուեր, ինք հալածուեր, բանտարկուեր. փճացեր էր եւ օր մըն ալ ստիպուեր էր ամէն բան թողնել կինն ու զաւակները աւնուլ եւ հեռանալ Տրապիզոնէն գէպի արտասահման:

Նամակ մը տալու փանջունի որով իրեն խնաց կը արուէր թէ, այլ եւս եղբորմէն տասը փարս յուսարու չէր:

— Կեղտո՛ւտ արարած, գոչեց Փանջունի, բռուցցր սպառնագին գէպի վեր բարձրացնելով:

Այսպիսի մէտքեր յաճախ ունէր մեր հերոսը, որ իր ըմբոստ խառնուածքը կը յստկանէին:

Ամանակն 200 ֆրանքի այս յանկարծական դադարումը խանգարեց իր Սոցիալ Դիալոքներու ազատ ուսանողի հանգստուէտ կեանքը, ու լով կը յուսար տակաւին երկար տարիներ ապրիլ: Կամաց կամաց չքաւորութիւնը իր ժանտ երեսը ցուցուց եւ Փանջունի իր անձին վրայ ծանցեալ panpérisme իր ամէն անհասնոյ երեւոյթներով:

Իր ուսանող բարեկամները ժամանակ մը օգնեցին իրեն. բայց օր մըն ալ երթաւ բարովի դրին, թէեւ շատ փափկօրէն:

— Ինչպէ՛ս այս փառ դրութենէն դուրս պիտի ելլեմ, ըսաւ այդ յուսահատական օրերուն իր բարեկամներէն մէկուն օր ուսանող, յիշափոխական եւ խորագիր էր միանգամայն:

— Եկո՛ւր քեզ յեղափոխական գործիչ շիններ, ըսաւ բարեկամը. խօսելու դիւրութիւն ունիս՝ այդ բաւ է:

Նոյր ինչողը օձին կը փաթթուի, կ'ըսէ առածը, մեր մէջ ալ կաւրելի է ըսել թէ՛՝ անօթի մնացողը յեղափոխական կ'ըլլայ:

Փանջունի ընդունեց առաջարկը:

Ամիս մը ետքը մեր հերոսը ծամբայ ելաւ գէպի Պուլկարիս «կենաց բանը» քարոզելու, յետոյ անցաւ Յունաստան, յետոյ՝ Եգիպտոս եւ ի վերջոյ Պարսկաստան եւ Կովկաս: Իր տար, համարում, եռանդուն ու անխոնջ պերճախօսութիւնը կը հրդեհէր ստաւ հոգիները, կը պրկէր կը զօրացնէր թուլցած չիղերը եւ կը խանդավառէր միամիտ էաթիւնները: Իր պաշտօնն էր ֆէտալիներու հրատապները կազմակերպել ու զանոնք երկիր զրկել, ինք մնալով արտասահմանի մէջ:

— Մենք ժամկոչներու կը նմանինք, կ'ըսէր յաճախ, զանգաղահաբութեամբ ուրիշները կը հրաւիրենք ու եկեղեցի կը մոցենք, իսկ մենք դուրսը կը մնանք:

Ազնիւ անձնագործութիւն:

Փանջունի յեղափոխական այս տենդոտ գործունէութեան մէջ էր Պարսկական սահմանագլխին վրայ, երբ յանկարծ յուր ստացաւ թէ Սահ-

մանադրութիւնը հոչակուած է Թուրքիոյ մէջ, բանտարկեալներու ընդհանուր ներում եղած է, մամուլի ազատութիւն տրուած է եւ թէ ամէն մարդ ազատօրէն կրնայ Թուրքիա մտնել:

Այս անակնկալ եղիւթիւնները ափ ի քերան թողուցին մեր հերոսը:

— Մեր գործը պը՛նաւ, մտածեց միամտացուն մտաւանջութեամբ մի:

Սակայն Փանջունի իր յստակատեսութեանը մէջ կը սխալէր: Բուն գործը հիմա պիտի սկսէր:

Երբ բանի մը շարաթ ետքը ստացաւ Կ. Պոլսոյ հայ թերթերը, երբ տեսաւ կուսակցութիւններու խելայեղ արշաւանքը հնոյն Բիւզանդիոնի վրայ, երբ կարգայ խօսուած ծառերը, Պոլսեցիներու միամիտ խանդավառութիւնը, «Ազատութիւնը մենք քերինք»ի հրաշալի գիւտը, աւելի տանձկեցուցիչ բան Մարտինի անթիւ հեռագիրն ու Ռէճեթիէնեան ձուռագայթները, այն ատեն մեր գործիչը լայնեզր գլխարկը գլուխը դրաւ, պայուսակը ձեռք առաւ եւ օր մըն ալ օղաքարի մը պէս ինկաւ Պոլիս, ինքն ալ իր կարգին քիչ մըն ալ ձաթեցնելու համար արմատ գիր գլուխները:

Բայց տեղերը ունեւած էին, ուշ հասած էր Օֆէնպախի brigands ներու զինուորներուն պէս: Իրա՛ւ է որ ութը տասը «դասախօսութիւններ» ըրաւ թաղերու մէջ, իրա՛ւ է որ Բարիզի Կոնկրէտին հրաշքները հագնեցեց Վոսիորի երկու ափերուն վրայ, բայց, ափսոս, տկանցները ալ սկսած էին յափրանալ: Բայց աստի, իր պերճախօսութիւնը չէր հասներ Ակնունիներու եւ Շահրիկեաններու պերճախօսութեան կրակին որուն վարժուած էին Պոլսեցիները, ինչպէս անշուշտ մենք՝ մեղաւորներս ալ՝ օր մը պիտի վարժուինք: Դժոխքի կրակին. ուստի իր խօսքերը յաճախ ցուրտ ապաւորութիւն մը կը թողէին ունկրնդիւններուն վրայ:

Այն ատեն Փանջունի վճռական որոշում մը տուաւ:

Պոլիսէն աւելի՛ հարկ անհրաժեշտ էր գաւառը զարթեցնել, յուսաստարել, յեղափոխել:

Ու մեկնեցաւ Արարիկը, անկէ նստալվար ուր հաստատեն իր գործունէութեան կեդրոնը:

Ցեռագայ նամակներուն մէջ պիտի տեսնենք այդ գործունէութիւնը որ գուրկ չէ տեսակ մը վեհափառութենէ, զոնէ ոմանց համար:

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

Եթէ, քանակոյ մը ըլլայի, պէտք չպիտի գտայի այս քանի մը քաշ-
ցատորդական տողերը գրելու եւ ծայն չհանած՝ պիտի որդեգրէի այն նա-
մակներու ծրարը որ դիտուածին մէկ քմեհաճոյքովք ծնու քս հաստ եւ
զոր «Բիւզանդիոն»-ի(*) միջոցաւ կ'ուզեմ պարբերաբար հաղորդել հաստ-
քակութեան:

Տասներկուրի չափ են այն նամակներն եւ տարուան մը միջոցին
գրուած: Բնագրին մէջ յեզուն Կովկասահայ քարտաւին աւելի կը մտնե-
նայ եւ գրեթէ կը նայնանայ անոր հետ. տակայն եւ հարկ համարեցի
ընթերցողներու դիտութեան համար, մեր աշխարհարարին վերածել կա-
րելի եղածին չափ: Արդէն զրոյը «աշխարհ» ուստանայ մին է՝ ծնած ըլ-
լալով Թուրքիոյ մէջ:

Եթէ, այս նամակները իրիւ երգիծական գրուածք մը կարողացուն
յանցանքը ապահովաբար զրոյինը չէ. քանզի քուն հեղինակը ամբա-
կուտ սկզբունքներով շարախաւած, թունդ հաւատացեալ Հայ ընկերփառ-
կան յիշատիւական մին է, լրջութեան ծարագոյն սահմաններն հասած
ու հոն սրամիջացած:

Նամակները ուղղուած կ'երևան կեդրոնական մարմնի մը, որուն
կողմէ զրկուած էր թուի նամակագիրը, իր առաքելական արշտանք կա-
տարելու համար:

(*) Այս նամակները առաջին անգամ «Բիւզանդիոն»-ի մէջ հրատա-
րակուած են:

ԵՐՈՒԱՆԻ ՕՏԵԱՆ

Ա.

ԾԱՊԼԱՐ, 15 Սեպտ. 1908

Սիրելի Ընկերներ,

Ձեր հրահանգներն ստանալուս պէս փութացի Արարիկին համբալ
եկել եւ չորս օր համարողել ու շեփիկ, վաղէն, Կրանի եւ Մաշկերտ
գիւղերը մէյմէկ գիշեր մնալէ ետքը հասայ Ծապլար գիւղը, որ քառ իս
մեր քրօքականտին համար յարմարագոյն վայրն է:

Ծապլար՝ քան տունէ բաղկացած՝ զուտ հայկական գիւղ մըն է:

Տ Ե Ր Ս Ս Ն Ս Վ

գեղեցիկ ու բարեքեր հո-
միտի մը մէջ, ուրիշ կ'անց-
նի Զրքերիկ գետակը: Դիւ-
ղացիները ընդհանրապէս
բարեկեցիկ, միւր ու աշ-
խատող են, հին թէժ մէն
դժբախտաբար շատ չեն
ստանալան եւ այս արտա-
հաստ նոր սէժիմի լրենց
փայ մեծ ներգործութիւն
չէ բրած: Աստե նստեն
հազարները կրած են
միայն մատակայ Քամաշ
գիւղի Քրդի քուն կողմէ,
որոնք առաքելաբարայ մար-
դիկ են:

Պէտք չկայ քսերա որ
Ծապլար գիւղը խոր տը-
գիտութեան մէջ թաղուած
է, մանաւանդ ընկերփա-
րական հարցերու մասին:

Տանդիմեղ օր է, որ այս-

տեղ հոգած եմ, եւ հասած օրիս հետեւեալ օրն իսկ սկսած եմ քրօքա-
կանտի, եւ տակաւին կարող չեմ եղած այդ գիւղացիներու մօրքին մէջ
մոցնել քափիթալիսի գործած ոճիքները, քան որական սէնտիքաներու
հրաճարդական անհրաժեշտութիւնը, պրոպագանդիսի պահանջները, եւ ն.
Բայց ես չեմ յուսահատած, ընդհատակը իրենց այդ անհատկացող-
թիւնը աւելի եւսանդ կուտայ ինձի քրօքականտը առաջ տանելու:

Ինչ որ իմ պաշտօնս կը զժուարացնէ, այն է թէ Ծապլարի մէջ
զոյտթիւն չունին դասակարգային որոշ քաժանութներ, կամ մանաւանդ

յառաջին է, քան թէ՝ այդ բաժանումներու գիտակցութիւնը չունին։ Իմ գործն պիտի ըլլայ նախ կազմակերպել գաղափարային բաժանումները, անոնց ցոյց տալ իրենց յատուկ պահանջումները, եւ գտնուի ձեռք բերու միջոցները։

Պէտք է կռուի պատրաստել այդ տգէտ գիտացիները, եւ այդ հնչող գործ չէ։

Երկու շարափէ ի վեր անընդհատ շփման մէջ եմ գիւղի բոլոր բնակիչներուն հետ, եւ կը ջանամ որոշել եւ բնաբել բոլոր այն անձերը ու քոնցմով կարող պիտի ըլլամ տեղծել գաղափարային որոշ շարքերը։

Գիւղն ունի մի ձեռուէ քանակաւ՝ Տէր Սահակ։ Այդ կը ներկայացնէ միջնադարեան կղերականութիւնը, խառնարանութիւնը, «օպարիւրան» թիւով։ Անհրաժեշտ է տար պարարտ միջոց իրեն գէտ։

Ծաղկաբի պուրճուակիւն կը ներկայացնեն Բէս Սէրքոն եւ իր մէկ քանի արքանականները։ Այդ կեդտոտ պուրճուան ունի երեք արտ, երկու կով, մէկ էշ եւ երկու այծ, արդիւնը՝ ինկն անինչք գիւղացիներու վրայ ի գործ դրուած դարաւոր կեդերումներու։ Զարմանալի է որ այդ մարդը գիւղին մէջ քաթի համբաւ կը վայելէ եւ կը յարգուի ամէնէն, նոյնիսկ անոնց կողմէ որոնք պէտք էր որ իր բնական թշնամիները թլպային։ Տես՛ք թէ ո՛ր աստիճան տգիտութեան մէջ թաղուած են այդ ինկները։ Հա՛րկ է, քան որ Տէր Սահակ շարափը մէկ քանի անգամ կը ծաշէ Բէս Սէրքոյի տունը։ — Յախտեանական գիտակցութիւնը քաթի-թալիսի եւ կղերականութեան՝ բնորոշ բնչալուրի գաղափարային։ — Բայց համբերութիւն, ամէն քան իր տեղը կա գայ։

Ծաղկաբի մէջ քանուոր գաղափարը կը բաղձնայ պայտար Մկոյէ, որ միանգամայն երկաթագործ է։ Երկու օր առաջ Բէս Սէրքոյի էշուն պայտն ինկած էր, եւ կեդտոտ պուրճուան ստիպուեցաւ դիմել Մկոյին։ Տառ ջանացի որ Մկոն համազօմ ընդհանուր գործադուլ հրատարակելու եւ Բէս Սէրքոյի էշն առանց պայտի ձգելու։ Այդ՝ շատ ցնդող տպաւորութիւն պիտի գործէր առ հասարակ առանձնաշնորհեալ գաղափարգետուն վրայ։ Բայց զօրախտարար Մկո ընդդիմացաւ, որովհետեւ տակալին քաղաքականացաւ քրօթխանութ չէի արած։ Հոգ չէ, եթէ այս անգամ չյաջողուեցաւ՝ ուրիշ անգամ կը յաջողուի։ Ընդհանուր գործադուլն անհրաժեշտ է Ծաղկաբի մէջ, մեր բրօքախանութի գործնական արդիւնքը ցոյց տալու համար։

Վաղը կը մեկնիմ Բոմբաշ Բիւրտ գիւղը, ուր պիտի մնամ մէկ քանի օր, համերաշխութիւն քարոզելու Հայերու եւ Բրդերու միջեւ։ Բրդերը մեր բնական նեցուկներն են։ Տարի է հաշտ երթալ անոնց հետ եւ ի հարկին գործածել գտնուի մեր քարոզած սկզբունքներու յաղթանակին համար։ Բայց ատոնք ապագայի հարցեր են։

Մի քիչ փող դրկեցէ՛ր ինձ։

Բ.

ԾԱՊԼՎԱՐ, 2 Հոկտեմբեր 1908

Սիրելի ընկերներ,

Աւրախ տրամադրութեան տակ կը գրեմ այս նամակս եւ կը յուսամ որ յաջորդով խարող պիտի ըլլամ փաստացի իրողութիւններ հաղորդել ձեզ։ Առաջին քայլերն իրաւ գծաւորին նկատ, բայց ապագայի մասին շատ մեծ յոյս ունիմ։

Բ Ե Ս Ս Ե Ր Գ Օ

Բոմբաշ գիւղի Բրդերը լաւ ընդունելու միւն ըրին ինձ։ Շորս օր մնացի իրենց մօտ եւ տեսայ որ լաւ տրամադրութիւններով լարուած են։ Էքսպրօքրիացիս տեսութիւններ շատ աւելի դիւրաւ ըմբռնեցին քան մեր ապաշ ծաղկաբիցի։ Պատրաստակամութիւն յայտնեցին անմիջապէս գործնական հոյի վրայ գնելու հարուստ պուրճու կեդերէի գիւղացիներու ինչքերը բանի ուժով գաւելու հարցը։ Ըսի մէկ չափաւր է անապարել եւ մէկ հարկ է մի քիչ ապակել։ Յամենայն դէպս Բոմբաշ գիւղը մեր փրօփականտային համար մի ամուր կուտան է։

Մի հիանալի դէպք ցոյց կուտայ մէկ լինչ հղօր նկարագրի տէր են այդ բրդերը։ Զիտ չորս օր ամենամեծ պատուով հիւրընկալել եւ մեծարել էար, երբ ձիով առանձին կը գերաշանայի Ծաղկաբի, Բանլը Սփա կոչուած ձորին մէջ, նոյն այն բրդերն որոնց տանը մէջ հիւր եղած էի, յանկարծ՝ դիմեալ՝ վրաս յարձակեցան եւ դիւ կոպտանցին՝ գրեթէ մօրէ մերկ ձգելով։

— Բայց ինչու ձեր մօտ գտնուած առնետ գիւս չի Սալլեցիք, հարցուցի գարնացած։

— Այն առնետ մեր հիւրն էիք, պատասխանեց Բէլէշ Մրկո տանուտէրը, բայց անգամ մը որ գիւղին հեռացար, այլեւս եղար մեր որսը։

Այս պատասխանը իր մէջ կը պարունակէ մի սկզբունքային խորին հարց որ արժանի է լուրջ խորնորոգումներ։

Վերադառնալով Ծաղկաբի, եռանդով շարունակեցի միասխաս Այժմ ունիմ իմ մօտ մի չէրմ հաւատացեալ կուտակեց որը մօտաւոր ապագային կարող է վիշեկ մի մեծ ուժ։ զա ժանտմ է գիւղին մէջ խեւ Աւօ անունով։ Տաննուրմը տեսական մի կտրիւն երկատարող է խեւ Աւօ, որ հօրենական տունէն արտաբաւած

է մի շարք պատժանքներու համար որոնք մեզ չեն հետաքրքրեր: Ծաղկաբոյսի բնոյանքապէս վատ վերաբերմունք ունին այդ երիտասարդի մասին՝ զոր կը նկատեն իբրեւ յիմար և անբարոյ: Դա արդիւնք է միջնադարեան կղերական ոգիի՝ միացած պուրժուադիական անձով ըմբռնումներու հետ: Որովհետեւ նա տանտէրներու բացակայութեան ժամանակ անոնց տունէն մի բանի իրեղէններ վերցուցեր է. որովհետեւ նա դաշտին մէջ առանձինն հանդիպելով կրօնէաց Սէրբոյի աղջկան՝ բնական պահանջք մը առած՝ անոր հետ յարաբերութիւն է մշակեր. ուրովհետեւ Տէր Սահակէն փող պահանջելով՝ այդ սեւեռօք կղերամուտը մերժեր է տալ և խեւ Աւօ անոր ըմբռնումները պատժելու համար բարկոծեր է զայն, ևն. ևն., այժմ այդ խեղճ տղան կը նկատուի իբրեւ մի տեսակ յիմար չարաւ գործ և անոր զիմ սարքուած է հարսածանք և դաւադրութիւն: Միշտ միեւնոյն պատմութիւնը. կամ պէտք է խնայար՝ ստրուկ դառնալ կեղտոտ պուրժուանքու և գլուխ ծռել անոնց կեղքիչ նախապաշարունակներուն և կամ հաղածուիլ այդ փոխմակներու կողմէ: Բայց վերջը խնդաքողը լաւ պիտի խնդայ, կ'աւտ ֆըրանսական առածը:

Առաջին բողբէն տեսայ որ խեւ Աւօ մի լաւ խմոր էր և կարելի էր օգուտ բաղել իրմէ. անմիջապէս հրաւիրեցի իմ մօտ, խրատեցի, հրահանեցի, բարոյեցի և այժմ նա դարձաւ մի կատարեալ յեղափոխական ընկերակալական: Ծաղկաբոյսի յեղափոխական գործուն շարքերուն մէջ կարեւոր դեր կատարելու կոչուած է խեւ Աւօ:

Անցած օր Քոմբաշ գիւղէն երկու քուրդ փոխադարձ այցելութեան եկաւ էին ինձ մօտ: Տանս մէջ գիրքներ պատուասիրելու համար բաւականաչափ ճաշ չի կարաւ պարագան յայտնելի խեւ Աւօի:

— Դու հոգ մի՛ տանիր, պատասխանեց և մեկնեցաւ:

Քիչ յետոյ երկու պատուական հաւերով վերադարձաւ: Երկուքն ալ խաշնցիներ ու կերանք, երբեք այդպիսի համեղ հաւու միս չէի կերած: Ես և երկու հիւրերս ստիպեցինք Աւօն որ մեզ յայտնէ Թէ ռուկից բերած էր այդ հաւերը:

— Բէս Սէրբոյի պարտեղէն գողցայ, ըսաւ Աւօ, ճիշդ այն միջոցին որ իր կիներն ու երկու հարսերը հոն էին:

Հստ Ժնդողեանք ամենքս ալ Քրդերը հիացած մնացին Աւօյի ճարպիկութեան վրայ. իսկ ես կը մտածէի որ վերջապէս դարաւոր հարստանալեան էր որ կ'ընդգիւր և գործնականապէս կը ջանար տիրանալու իր իրաւունքին:

Ծաղկաբոյսի մէջ մեր կուտակցութեան յարած է նաեւ Սմենց Վարդանը: Դա Բէս Սէրբոյի մշակերէն մին է, զոր անցած օր այդ կեղտոտ արարածը ճամբեր է, ամբաստանելով զինքը Թէ՛ իբրեւ գող և Թէ իբրեւ ծոյլ: Երբ իրողութիւնը իմացաւ, անմիջապէս իմ մօտ հրաւիրեցի Վարդանը և ստիպեցի որ տեղի չի տա՝ ու բռնի պահանջէ որ զինքը կրկին բովը առնէ: Անկարելի եղաւ համոզել:

— Ո՛հ, ըսաւ, աւելի լաւ է որ ներում խնդրեմ, Տէր Սահակի միջնորդութեան զիմմ, որպէս զի ինձ համար բարեխաւ, Բէս Սէրբոյ չար մարդ չէ և ինձ կը ներէ:

Տեսէ՛ր Թէ ո՛ր հասած է ստրկամտութիւնը:

Ժամերով համոզեցի որ ետ կենայ այդպիսի ստոր միջոցներէ և վերջապէս որոշեցինք որ ես ուղղակի զիմմ Բէս Սէրբոյի և պահանջեմ որ պատուայ առեան մը կաշմուի խնդիրը բնեւէր համար: Վարդան հաւանեցաւ, բայց Բէս Սէրբոյ չուղեց մեր արդար պահանջին զոհացում տալ: Ես ալ երեկ մի ապուռ նական վերջնադիր ուղղեցի այդ կեղտոտ արարածին և խեւ Աւօյի հետ զրկեցի: Տէր Սահակ պիտի զայ կղեր այդ մասին խնդի հետ բանակցելու:

Ենձ բաւարարութիւն չտրուի մեր պահանջումին, գործերը կը մտնեն տարբեր ուղիի մէջ:

Խեւ Աւօյի համար շատ նշտ բան է կրակի տալ Սէրբոյի կալը՝ կամ ցամբ, այն պարագային որ նա ամէկի առաջ տանի իր բրփօրացիան....

Մի բիշ փող ուղարկեցէր:

Գ.

ՏԱՐԵՑՈՅՑ, 20 Հոկտեմբեր 1908

Սիրելի Էնկերներ,

Ինչպէս կը կռակածէի և ինչպէս նստալով նամակիս մէջ զգացուցած էի մի քիչ, Բէս Սէրբոյ և Սմենց Վարդան հարցն ստացաւ ժանր հանգամանք:

Դիտել որ Վարդան իբրեւ մշակ կը ծառայէր Բէս Սէրբոյի մօտ. և այս վերջինը զինք արտաքսած էր իբրեւ ծոյլ և անբարոյ, և Թէ ես անմիջապէս միջամտած էի, պաշտպանելու համար ընչապէս զորք տարիապիս իրաւունքները:

Տէր Սահակ, իբրեւ միջնորդ, Բէս Սէրբոյի կողմէ ներկայացաւ ինձ և յայտնեց Թէ Բէս Սէրբոյ Թէնը դժգոյ իր մշակէն, սակայն մեղքնալով անոր խեղճ փոխակին՝ պատրաստ էր ներկելու և կրկին քովն առնելու, պայմանաւ որ ես և լաւխատութիւն անոր պարկեշտութեան և աշխատասիրութեան մասին:

Իսկոյն տեսայ որ միջնադարեան կղերականութիւնը, ազդարարին կապիտալիս և գիւղային պուրժուադիան արդէն իսկ սկսած էին տեղի տալ որսաւցող յեղափոխութեան զիմաց: Դա մեր առաջին յաղթանակն էր Ծաղկաբոյսի մէջ և հարկ էր կարելի կոտմին չափ շատ օգտուիլ անկէջ:

Սմենց Վարդան, որ ներկայ էր մեր անակցութեան, լսելով տէրտէրին խօսքերը, այլալիք՝ շնորհակալութիւն կը յայտնէր, բազկատարած կ'աղօթէր Բէս Սէրբոյի կենաց և կ'ուղէր անպատճառ Տէր Սահակի ձեռքերն համբուրել, և լաւխատութիւն յայտնելու համար:

Էա մը յանդիմանեցի այդ ստրկամտ արարածը և հրաւիրեցի իսկոյն որ գլուխ ելլէ աննակէն:

երբ առանձին մնացինք տերտերին հետ, ըսի իրեն.

— Բէս Սէրքոյի գիշտութիւնները ո՛չ մէկ կերպով բաւարարութիւն չեն տար մեր պահանջներուն:

— Ա՛յ ի՞նչ կ'ուզէք, պատասխանեց Տէր Սահակ, բանի որ Բէս Սէրքո կը հաւանի կրկին իր բովը առնելու Վարդանը:

— Դա երկրորդական հարց է, բացարեցի իրեն, բո՛ւն էական հարցը սկզբունքային է:

Եւ սկսայ իրեն պարզել գիտատական սցիւսիլզմի տեսութիւնները հողային հարցերու մասին: Ըսի թէ գիտացիները իրենց տունն աւ հողային սեփականութիւնը միայն այն ժամանակ կրնան փրկել՝ երբ զանոնք դարձնեն ընկերական սեփականութիւն և ընկերական արտադրութիւն. իսկ անհատական սեփականութեամբ գեղացին կը դիմէ գէպի կորուստ և կապիտալիստական խոշոր արտադրութիւնը դուրս կը չարտէ անոր արտադրութեան հնացած եղանակը:

Եւ յիշեցի այս մասին Էնգելսի, Կա-

ռցկինի, Մարքսի, Շիշկոյի, Պրանգոլլինի, Չերնովի, Վիլիսիանէվի և այլոց զանազան տեսութիւնները:

Խեղճ Տէր Սահակ՝ զարատր խաւարէ կուրցած իր աչքերը խոշոր բացած՝ ապուշ ապուշ երեսս կը նայէր, ատեն ատեն մրմուռով:

— Բայց, օրհնած, ատոնք ի՞նչ կապ ունին Սիմնց Վարդանի ծամբունքուն հետ:

Վերջապէս ինձ ըսաւ որ մեր վերջնական պատասխանը տամ իրեն որպէս գի հողորդէ Բէս Սէրքոյի:

Որպէս զի յետոյ ուրացումներ կամ խնդածիւրումներ տեղի չունենան, գրուոր կերպով ներկայացուցի հետևեալ նուազագոյն պահանջներն, իբրեւ նախահիմք մեր ապագայ բանակցութիւններուն.

Ա. Բէս Սէրքո պէտք է վճարէ Սիմնց Վարդանի ծամբունք թուականէն մինչև գործի սկսած թուականը անցած օրերու օրականները:

Բ. Օրականի յաւելում և աշխատութեան ժամերու նուազում:

Դ. Հանգստեան արկղ մշակներու համար:

Դ. Աշխատանքի արկածներու դէմ ապահովագրութիւն:

Ե. Բէս Սէրքո պէտք է յանձնառու ըլլայ առ նուազն 20 տարի իր բով պահելու Սիմնց Վարդանը:

Զ. Բէս Սէրքո այս միջադէպին կարգադրման համար յեղափոխական կուսակցութեան իրեն մատուցած ծառայութիւնները իբրեւ փոխարէն, դրամական կարուոր նուէր մը պէտք է ընէ կուսակցութեանն ծառայութիւնը զանձին:

Ինչպէս կը տեսնէք հարցը տեղափոխեցի բոլորովին սկզբունքային հողի վրայ:

Տէր Սահակ մտնեցաւ նշանակալից կերպով զլուին օրօրելով: Անցան մի քանի օրեր և ես ու ե պատասխան չտուցայ: Վարդան սկսաւ անհամբերութեան նշաններ ցոյց տալ:

— Բանի որ Բէս Սէրքո ներքէն է ինձ՝ երթամ գործիս սկսիմ, կը կրկնէր այդ ապուշը, ուղեւորդ այսպէս ետափրաբար ոտնակոխ ընել միլիոնաւոր պրօլետարիաներու կրտսերը, իր անձնական շահին համար:

Վերջապէս առջի երեկոյ, տեսնելով որ պատասխանը կ'ուշանայ, մեր կողմէ, իբրեւ լիազօր ներկայացուցիչ, կը զրկեմ իւր Ասն Բէս Սէրքոյի մօտ, ստանալու համար վճարական պատասխան: Կ'երևայ թէ մեր ընկեր Ասն, որ յեղափոխականի լաւ խմոր ունի, մի քիչ խիստ ընդու կը գործածէ և զինքը ձեռնով դուրս կը վանեն Սէրքոյի բնակարանէն. քիչ յետոյ կուգայ նաեւ ինձ մօտ Տէր Սահակ և կը յայտնէ թէ Բէս Սէրքո այլեւս չուզեր նոյնիսկ Վարդանի աշխատելը:

Դա պարզապէս պատերազմի յայտարարութիւն էր: Կապիտալիզմի և օպրիւրացիոնիզմի միացեալ ոյժերն էին որ կը կանգնէին ընդադուրի գաղափար: Գի կորսարմակ ուսերուն վրայ: Կարելի չէր լոնլ այդ ակնյայտի պրօլօրացիայի հանդէպ և չգործել: Նոյն գիշերն իսկ պատրաստեցի հետևեալ հրաւեր—յայտարարութիւնը, զոր այս ատու, արշալոյսին, իւր Ասն տարաւ փակցուց եկեղեցիի պատին վրայ:

«Աշխատուոր դասակարգ ծառայութիւն»

«Ահազանգը հնչեց»:

«Սիմնց Վարդանի և Բէս Սէրքոյի դէպքը յայտնի է ամէնուրեք: Հակառակ կուսակցութեան խաղաղարար ջանքերուն՝ ագրարային կապիտալիզմը անողոր պատերազմ կը հրատարակէ հողագործ պրօլետարիայի մասաներուն դէմ: Վատութիւն է մեր կողմէն լոնլը, վատութիւն է չգործելը: Ծառայութիւն մուծ ուժերը կաղմակեցրուած՝ կ'օգնեն չախախել բանտրական դասակարգի իրաւունքներն և տապալել նորածագ ազատութիւնը որ մեր այնքան զոռոգութիւններով ձեռք բերինք»:

«Բոլոր աշխարհի բանտրներ»:

«Միմէ թոյլ պիտի տա՞ք որ մի կեղտոտ պուրժուա ծառայութիւն մէջ ոտնակոխ ընէ վաճառն միլիոն աշխատաւորներու իրաւունքը: Դա անկարելի է: Ամէնքը մէկուն համար. մէկը ամէնուն համար, այս պէտք է ըլլայ մեր նշանաբանը: Բոլոր աշխարհի բանտրները կը հրաւիրուին, Կիրակի օր, Միկրնց կարելի, ուր տեղի կ'ունենայ հրապարակային բողոքի մեծ միմիկի: Պիտի բանափա-

ան ընկեր փանջունի, ընկեր Աւօ և ագրարային կապիտալիստի նահատակ Սը-
մանց Վարդան:

«Անկցի» կապիտալիստը,
«Անկցի» օպարիւրանմանը,
«Կնցցի» սօցիալիստը,
«Կնցցի» պրօլետարիան,
«Կնցցի» Մայիսի մկեր»

Դժբախտաբար այսօր լուր չը է և ամբողջ գիւղը կանուխ դաշտերը փացած է աշխատութեան: Ուրիշ անդատնիւթներն մեն ալ այն է որ Ծաղկաբի մէջ զբոյլ կարող զիտցող ևս միայն կան: Նոյն իսկ քանանան կարող չի գիտնալ: Երբ նանկերն կը յուսայի որ յայտարարութիւնը զիտցող ապագայութիւնն առաջ պիտի ընկեր իրենցին, և կը գիտայի պրօլետարիան զաշտերէն: Բայց ան՝ ինչ Աւօ փաղելով կուգայ մեռ ի մեռ և կը գոչէ:

— Բռնողը պատեր են և կիկեցիկ պատին վրայէն...

Ձեռ կարող նստաւ ախանջներու: Աւօյի նիւտ անմիջապէս փաղեցի գա-
ցի նստաւ նստաւ այլ ծանրակշիւ իրարութիւնը: Այո՛, ճշմարիտ էր, որո-
ւր—յայտարարութիւնը պատու ըզիկ եղած էր, նազի մէկ քանի կտորներ
մնացած էին, որոնք չարագործ ձեռքեր չէին կրցած ըզիկել, լաւ փակած ըլ-
լարուն նստաւ, որովհետեւ ինչ Աւօ ջուրն ու ալիւրը չէր խնայած յայտարար-
ութիւնը փակցնելու նստաւ:

Ուրիշը գործեր էին այլ սրբապետութիւնը: Դիւզացիները բոլորն ալ դաշտն
էին, երկուցիկ շրջակայքը մարդ չի կար: Ուրիշն դաւադրութիւնը սարքուած էր
շատ խորհրդաւոր կերպով: Յամենայն դէպս սա որոշ էր թէ ընթացիկս զինու-
թան չէր ըլլար: Ընդհանրապէս իր այս նոր ցոյցով բրօքսիցիան կատարողին
առաջ կը մղէր: Պէտք չէր ընկերի: Որոշեցի անմիջապէս մի նստապոյց կազմա-
կերպել: Վերադարձայ տուն, ինչ Աւօյի ձեռքը տուի մի քանի քար ձող, որուն
ձայլը կաղում էր մի կարմիր կտուր: Սմանց Վարդան շալակեց իր մշակի
գործիքները, և ալ անցայ իրենց գրուիւր և այսպէս ամբողջ մուռ եկաւ նոս-
պըլմանը գիտաւ փողոցները:

Երբ նստանք Տէր Սահակի տան առջև յանկարծ սկսայ երգիլ:

Deboul, les damnée de la terre

Deboul, les forçats de la faim.

Կարծում առաջին անգամն էր որ յեղափոխական ընկերվարական երգը՝ Էն-
ժերնասիօնալը՝ կը հնչէր Ծաղկաբի մէջ: Տունը մնացած երախաները, լսելով
քանտորային մարտագոյն երգը, փաղելով եկան միացան մեղի և ամբոխն առաւ
պատկանելի երեւոյթ:

Յուշարարները երբ նստան Րէն Սէրբոյի տան առջև, ոգևորութիւնը ծայր
ատմանի նստած էր:

— Տղերք, գոչեցի, վար տուէր այլ դատանանի տան սպակները:

Բայց, ախա՛ս, Րէն Սէրբոյի տան պատուանդները ապակի չունէին, և թէ ո՛չ
այլ ապակիներ: Եւ խորտակումը շախախիչ տպագրութիւն առաջ պիտի ընկեր
տարածութեամբ:

Ինչ Աւօ որ նետուեալ խանդավառուած էր, վրէժը լուծեց՝ քարկոծելով
Րէն Սէրբոյի էջը որ դաշտին մէջ կ'արածէր, նոյն իսկ դանակը բաշելով ուզեց
միայն յարձակիլ, բայց ևս արդիւն չի իսկայն, չուզելով տեղի տալ անօգուտ ա-
րիւնանդութեան:

Ի վերջոյ բազմութիւնը գրուեցաւ զո՞ւ տրամադրութեան տակ:

Ինչպէս կը տեսնէր, դրութիւնը խիստ լարուած է Ծաղկաբի մէջ: Տեսնենք
ի՞նչ հետեւանք կ'ունենայ գործը: Մենք ուրիշ տան պայքարն առաջ մղել ա-
մեն միջոցներով:

Մի բիշ փող ուղարկեցէ՛ք փութով:

..

Յ. Դ. — Վերջին բաղէին, երբ նստաւ կը փակէի, ինչպայ թէ նրաւոր-
յայտարարութիւնը ո՛չ թէ ինքնաբերական մուռ ուժերուն ձեռքով պատուած է, այլ
մի շատուկ պատուով՝ Մարտի՛ աշնը գայն պատուեր ու կ'ընէր է, Թաղմին ետեւ
բուռած ջրախառն ալիւրէն նրաւորութեամբ:

Իսկ ընդհանուր կազմութիւնը կը մնայ նոյնը: Ինչպէս կը կ'ունենայ կիկեցիկ օր:

7

ԾԱՊԱՂԱՎՈՐ, 2 Նոյեմբեր 1908

Սիրելի ընկերներ,

Երբեք չէի կրնար իրենց բնորոշ հանգամանքներով, և դատա-
կարգային պայքարը իր բնական «էփօլիցիան» կը կատարէ Ծաղկաբի մէջ:
Գիտակից տարբերը կամաց կամաց կը բոլորուին մեր յեղափոխական պայքարի
շուրջը: Հողային բանտարանութիւնը (Սմանց Վարդան) և երիտասարդ մուռ-
ութեանութիւնը (Ինչ Աւօ) արդէն մեզ հետ են: Մեզ նիւտ կ'ըլլայ նաեւ դրսեւ-
ցանքները: Յամենայն դէպս անորոշեալ է մեր շարքերը մեզմէ և պատ-
րաստով վերջնական յուսին: Որովհետեւ յետապիմանում ուժերը անգործ չեն
մնար, իրենց խաղ պայքարը կը մղեն մեզի դէմ:

Այսպէս, օրինակ, երբ նախորդ նամակով ծանուցուած բողոքի նկատմամբ
կիկեցիկ օր տեղի կ'ունենար Միջինայ կալը, ի ներկայութեան հողային բանտա-
րանաւորութեան, երիտասարդ մուռութեան և յեղափոխական տարբերութեան,
անգին, Րէն Սէրբոյի տանը մէջ, գիւղին մեծ-աղայականութիւնի գրեմարում

կրեթականության և Ռեպրեզիանի մեծ ոյժերուն հետ, տատանայական մի խորհուրդ կը յղանար, այն է՝ դիմել Միացեալ Լիկերութեան և խնդրել որ ծաղկավարի մէջ դպրոց մը բանայ, պայմանաւ որ ծախանքու կէտը գիւղացիք հայՅայժմին:

Ս Մ Ե Ն Յ Վ Ա Ր Գ Ա Ն

Այս միջոցաւ այդ կեղտոտ պորժուանքը կ'ուղէին իրենց ճանկին մէջ առնել ծաղկավարի զգրոցականութիւնը: ապահանել այդ մատողաշ էակները, ստրկութեան խնորոյ շարունակ անոնց անարատ հոգիները և փրճացնել ամբողջ ապագայ սերունդը: Վասնզոր անոցին էր և պէտք էր անմիջական դարձան:

Իսկոյն խեւ Աւօն դրեկցի մի այրի կընոջ Մարայի մօտ՝ և բերել տուի անոր որդին Կարօն, որ ինք տարեկան մի ուշիմ և էտանդոտ լամ է, և ըսի իրեն որ ձեռնալ որ հրաւիրել իր ընկերները մեր տան պարտեղը, ուր կը կայանայ «մանկական պարան», էս:

Հրուէրը առաջ գերաւ մեծ խանդավառութիւն, և երկուշարքի որ 10—12 լամեր խոնուած էին պարտեղը: Կատարուեցան մի քանի մանկական խաղեր: Յետոյ շուրջս հաւարեցի տղերքը, և բացատրեցի թէ ինչ տարտիկնի գաւ մը կը պատրամտուէր իրենց

դէմ և թէ ինչ որոշ դիրք հարկ էր բռնել: Մի առ մի ցոյց տուի իրենց իրաւունքները: Բսի թէ ինչ պարագանքու մէջ իրենց բացարձակ իրաւունքն էր զատուել ընել: Թէ Լոր պէտք էր որ ըմբոստանային ուսուցիչներու դէմ, թէ Լոր հարկ էր պատժել ուսուցիչները և թէ ինչ պատժներ կարելի էր տնօրինել ուսուցիչներուն դէմ:

Խօսքերս առաջ բերին խորին տպաւորութիւն, և տղաք արդէն իսկ պատրաստակամութիւն յայտնեցին զատուել ընելու:

Մի քանի օր յետոյ կրկին ժողով գումարուեցաւ, և այս անգամ կազմեցինք ծաղկավարի Դպրոցական Միութիւնը իր որոշ ծրագրով ու գործելակերպով: Կարօն ընտրուեցաւ նախագահ: Կայ նաեւ գործադիր ժողով, խմբագրական մարմին և անարեկիչ խումբ:

Ինչպէս կը տեսնէք, տակաւին դպրոցը չբացուած՝ մենք ունինք Դպրոցական Միութիւնը, ամբողջ կազմակերպուած և պատրաստ կոխ մղելու: Այժմ հանդարտ սրտով կը ապաներ: Ծաղկավարի Դպրոցին ուսուցիչը կ'ընայ զալ երբ որ կամի: Իրեն կը պատրաստուի մի փառաւոր ընդունելութիւն որ կարծեմ յախտան Զոյիտի մոտանայ: Խեւ Աւօ շինած է արդէն զառաջաններ որպէս զի կըրիտիկական բուրժուան տղերքը անդէն չման:

Անր քաղած տեղեկութիւններուն համաձայն՝ Արաքիւի Միացեալ Լիկերութեան ներկայացուցչին հետ բանակցութիւնները յաջող էլը ունեցեր են, և այժմ կը սորաւորի ուսուցչի զարտանա: Ո՞վ է այդ պարտը, ինչ սկզբունքի կամ ինչ գաղափարներու կը ծառայէ: Դա բոլորովին անծանօթ է ինձ: Յամենայն դէպս պէտք է կատարի կոխ մղել անոր դէմ: Սա բացայայտ պայման է:

Սմանց վարդան և խեւ Աւօ ծաղկավարի կ'ենեւուն մէջ բուռն փրփոխանաւ կը մղին Միացեալ Լիկերութեան ծաղկավարի զգրոցին բացման դէմ, և կ'ըսեն թէ այդ զգրոցին պատճառաւ իրենց տղաքը անտոտուած պիտի ըլլան, Ս. Լուստարիչը պիտի ուրանան, Բրոյ պիտի զտանան, ևն: Այդ փրփոխանաւ տապ կը բերէ մ.ժ յուզում, այն ատիճան որ լերկ Տ. Սահակ բանան Էկաւ ինձ մօտ՝ և ինչպէս որ խրատեմ մօր ընկերները որպէս զի այդ տեսակ խօսքերով միտքերը չօգտուին և գիւղին մէջ յուզում առաջ չբերեն:

Իրիւս Զախախիչ փաստ կարգացի իրեն մեր ծրագիրը և «պատժօրմբ», ցոյց տալու համար թէ մեր կուսակցութիւնը կրօնական փնդիւններու մէջ ինչ աշխարհաւայեացիք ունի և թէ ինչքան հակասութիւն էր մեզ իրրէւ մոկեաւոր ներկայացնելը:

— Եւ առաջն այդպիսի խօսքեր կը տարածեն կոր, պնդեց Տէր Սահակ: Այն ատեն իրեն բացատրեցի կուսակցութեան գործելակերպը, թէ ինչպէս իրրէւ կուսակցական մենք պարտաւոր ենք ազատամիտ և անհաւատ ըլլալ, առկայն անհատապէս տղտու ենք հաւատացեալ և նոյն իսկ մոլեւանդ ըլլալու, անտարաք Սմանց վարդան և խեւ Աւօ իրրէւ կուսակցական չէ որ կը գործեն այս պարագայիս, այլ տակ անհատապէս, և մենք ո՛չ մի կերպով իրաւունք չունինք բռնանալու մեր կուսակիցներու անհատական համոզումներուն վրայ:

Տ. Սահակ միկնեցաւ անխօսուի, թէն յայտնի կերպար որ տուած բացատրութիւններս լաւ չէր կըցած մարտի: Որքան զմուտ է ստրկավանդներու համար ըմբռնել մի ու եւէ ազատական միտք:

Վերջին անգամ փողի մասին պահանջմունքս մնաց անպատասխան: Խնդրեմ ուշադրութիւն դարձուցէք այդ մասին: զու էական հարց է ինձ համար:

Ե.

ՏԱՐԵՑՈՅՑ, 20 Դոյեմբեր 1908

Սիրելի Լիկերներ,

Ստացայ ձեր նամակն և ձեր տուած հրահանգները: Իմ ալ աշխարհայեացքս բոլորովին համաձայն է ձերինին: Մէկ կողմէն պէտք է կատարի կոխ մղել Հայ պորժուադիայի և իր զատակից կրեթականութեան, քաղիքալիտի, հաստատուած հին կարգաւորքին, ապականած բարբերուն, ընտանեկան չղձաններուն, կրօնական կապանքներուն դէմ, միւս կողմ, Էդրայական սիրոյ և միարարեւմտեան

ձեռք կարկանդակ հարկւան ազգաբնակչութեանց, Բրդերու, Եղիտիներու, Բըզըզ-
պաշէնքու և Լաղերու:

Չեր նամակը առնելուս պէս մէկնեցայ Բոմբաշ գիւղ, ուր մնացի մի շաբա-
թի չափ, սեր և եղբայրութիւն բարոյեղով Բըշերուն: Ըսի իրենց որ մեր կու-
տակցութիւնն երբեք Յշտամական յետին մտեր չունի իրենց նկատմամբ, այլ ընդ-
հախառնէն կը վախարհ հաւերաշխութեան դաշինք նստատունը իրենց հետ և մի-
տախն առաջ վարել պայքարը:

Բոմբաշի մէջ հիմնեցի նաև բըշական անդրանիկ ըլլալը զոր անուանեցի
«Բոմբաշի սօցիալ յիշատակական կարլՄարս Կուր»:

Բ Է Լ Է Շ Մ Բ Կ Ս

Էի թէ՛ պատառ Մարոյի այժը պատուած ու կերած էր մեր հրաւեր-յայտարարու-
թիւնը: Անաստեն անցեալները մտաւ և Մարո այժմ մեզ կ'ամբաստանէ լոնկոյ
որ իմ յայտարարութեամբս Յոննատարած եմ այժը, որովհետեւ «Ինկարիտներ»-ը
ըսած են իրեն որ հաւանականաբար կ'օտարակական բաներ գրած էի մէջը: Այս
անտխարժ գէպը շատ վատ տպաւորութիւն ըրաւ մեր կողմէ դուրս եկած գրու-
թիւններու prestige ին վրայ, այնպէս որ երկու օր առաջ երբ Յոննակի մը հա-
նեցի դպրոցական հարցի մասին, ո՛չ ոք ուզեց զայն ձեռք առնել, վաճառքով որ
կը Յոննատարուի: Մի այսպիսի միջոցաւրի մէջ ուր բոլոր մեզ ուժերը չկային

գրութեան հաստատման առթիւ եղած
ընդհանուր ներումին տակն եղած է
բանաէն, ուր կը գտնուէր տարիներ
ի վեր իր գործած կարգ մը ոճիւ-
գործութիւններուն պատճառաւ: Հասց
հերոսի խառնուածքով մի լաւ խեղ
է որ կընայ մեծ օգտակարութիւն ու-
նենայ վճախան քաղկներուն: «Կարլ
Մարս Կուր»-ը կոչուած է փոխարար
գեր կատարելու առ հասարակ Քիւրս
և Հայ համայնքներուն մէջ:

Մապլվարի մէջ մի կ'օտարակաւ
ընկերութիւն կազմելու համար ըրած
ջանքերս մնացին անհետեւանք: Այլ
ապուշ գիւղացիները իրենց բոլոր
խելքն ու միտքը տանք են դպրոցին,
որուն համար այժմ կ'աշխատին մի
յատուկ շէնք շինելու եկեղեցու կից:
Թո՛ղ շինեն և յետոյ մենք կը տնա-
նենք թէ ո՛ւմ կը ծառայէ այդ շէնքը:

Անշուշտ կը յիշէր որ իմօգուցած

կազմած են մեզի գէժ, շատ զօռար է հիմնական քաղկի առնել: Այսուանդերձ
դպրոցական հարցի չուրջ մեր միայն բուն պայքարը բոլորովին ամուլ չը մնաց:
Տէր Սահակ եկաւ ինձ մօտ և Բէն Սէրգոյի կողմէ դիւ հրաւիրեց անոր տունը,
որտեղ զի համաձայնութեան գանք, որովհետեւ լաւ կ'զգային որ մենք որոշած
ենք չընկրկիլ մապլվարի սուրբօրուս դատարարի քրոթօթացիաներու հանդէպ:
Հայանեցի այդ տեսութիւնն որ Կուտակցութեան ներկայացուցիչը չէր կարող
բանակցութեան համար երթալ մի կեղտոտ սուրբօրուս տարը, և եթէ Բէն Սէրգո
մի ինչկիրք ունի կընայ զալ մեր կեղծոտանդին: Մեր բոնած այս կորովի դիւ-
րը խոր տպաւորութիւն գործեց Սմանց վարդանի, Խեւ Ավոյի և Կարոյի վրայ:
Տէր Սահակ մտնեցաւ և ձեռնեւալ օրը լուր բերաւ: Թէ Բէն Սէրգո չէ ուզեր մեր
մօտ գալ, չկամենարով գէժ առ գէժ գտնուիլ Սմանց վարդանի և Ավոյի հետ: Կը
տեսնէ՞ր այդ ամբարտաւան քափթակիտի նոգիին սուրօրիւնը:

Եւ Տէր Սահակ անաշարկեց որ բանակցութիւնը կատարուէր իր տանը մէջ,
ուր պիտի գար նաեւ այդ արտառ արարածը:

— Կուտակցութիւն չի ծոխր միջնադարեան կրեմականութեան տալիս, եղաւ
իմ պատասխանս:

Բանակցութիւնները շարունակուեցան մի քանի օր և վերջապէս որոշուեցաւ
որ անտակցութիւնը տեղի ունենայ չեկոս նոյի վրայ, Բոմբաշ գիւղի կարլ
Մարս կուրին մէջ:

Երբէկ իրաւաբարական այն ժողովը գումարուեցաւ վերադիմալ բիւլլը:

Բէն Սէրգո շատ հաշտաբար ընծացք բոնեց, նոյն խի առաջարկեց որ ևս
ըլլամ նոր դպրոցի անօրէն ուսուցիչը: Դա պարծաւայիական մի կեղտոտ մտաբը
էր դիւ կաշառելու համար: Անդայման մերժեցի և ներկայացուցի մեր հրամայու-
ղական հետեւեալ պատանշումները:

Դպրոցի համար շինութեան վրայ եղող եկեղեցիի կից շէնքը փլցնել և մի
նոր շէնք շինել Կըրք նոյի վրայ, գերծ միջնադարեան աղկեցութեան:

Ուսուցիչ ընտրութիւնը յանձնել իմ կազմած Ուսանողական Միութեան:

Ընդունիլ խառն դատարաններու դրութիւնը:

Պարտաւորել ընել ընկերվարական ուսուցումը:

Ջնդել կրօնագիտութիւնը:

Պարտաւորելու հանձնալ Ուսանողական Միութեան և վաւերացնել դաշին:

Կը տեսնէ՞ր թէ որքան մեղմ էին մեր կողմէ եղած պատանշումները, տա-

կային Բէն Սէրգո և Տէր Սահակ մերժեցին համաձայնիլ:

Խրտհար վերջնականապէս բացուած է մեր առջիւ:

Կ'ապուտնի վճախան դէպքերու:

Կարլ Մարս Կուրը իր բարտաւարի միջոցաւ իր համակրանքը յայտնեց
մեր պաշտպանած գաղտնի: Դա մի շատ սրտազնոյի երեւոյթ է:

Ինչքան փոյ ուղարկեցէր:

2.

ԾԱՊԷՎԱՐ, 6 Դեկտ. 1908

Սիրելի բնակիչներ,

Կեցցե՛ յեղափոխութիւն.

Կեցցե՛ ազատութիւն:

Կրօնական մամուլը, ինչպէս կը գուշակէի, վերջապէս հասաւ և յեղափոխութիւնը իր դրօշակը պարզեց նապօրէի մէջ: Երբևս օրէ ի օր պաշարուած դրամեան մէջ ներ և ամէն յարարերութիւն խլած՝ գիւղի բնակչութեան հետ Պատմական դէպքեր տեղի ունեցան որոնք կ'արժէ մանրամասն պատմել այստեղ, ցոյց տալու համար թէ որքան շրջանայեացութեամբ վարուեցաւ Կուսակցութիւնը, վճռական բազմեւնուն և թէ՛ փաստացի կերպով ապացուցանելու համար մօմ ուժերու անազնիւ և փառ զերը:

Մի շարան առաջ աւարտեր էր եկեղեցւոյ կից՝ դպրոցի շէնքը, որ կը բաղկանայ ցեխով ձեղման փայտաշէն մի ընդարձակ սրահ և վարժարանի համար մի փոքրիկ խոցէ, բոլորովին գուրկ գերմանական ար ի մանկավարժական մարտապիտակեան պահանջներէն: Բայց հարցը դրա մէջ չէ:

Այն ինչ խնացայ որ դպրոցի շէնքի շինութիւնը աւարտեր է և նոր ուսուցիչը ձախաջ կ'աւ Ե. Երանկերեան հոտ գալու համար, անմիջապէս իմ մօտ նրախնցի նապօրէի յեղափոխական գործին շարքերը, Սմենց Վարդան, Խե. Ափօ և Ռ. Եսայան: Միտման նախագահ՝ Կարօ Երանկերեան զի խորհրդակցիմք կացութեան և մեր բռնկիք ընթացքի մասին:

Խե. Ափօ առաջարկեց, իրբեւ արմատական դարձան, անմիջապէս կրակի տալ դպրոցի շէնքը, բայց ես մի քիչ «անտակա» գտայ այլ միջոցը և բացմտեցի մեր ընկերներուն որ մեր պէտք է ցոյց տանք սու պաշարներուն և մեր հաւատարմութեան նման չ'իմենք ծայրայեղ արարքներու: Այն տարրեր՝ եթէ Ափօ կ'ուզէր մի այլպիսի բան ընել անհատական պատասխանատուութեան տակ, առանց կուսակցութեան պաշտօնական միջամտութեան: Ես այն ատեն անհատապէս կրնայի համաձայն ըլլալ իրեն, բանի որ կուսակցութիւնը, որ ամէն հարցի մէջ ունի իր ազատ նայեցակէտը, ո՛ր եւէ կերպով չի կրնար բռնաւայ իր ընկերներու անհատական գործունէութեան վրայ:

Երկար փնտրանութենէ վերջ, որովմ կայացաւ կուսակցութեան կողմ մի ցոյց կազմակերպել Ռուսացի դէմ՝ նապօրէի հասած օրը, իսկ եթէ այդ ցոյցը մեծ նար առանց որոշ արդիւնքի, այն ատեն ուսուցիչը պիտի ձեռնէինք անհատապէս և ո՛չ թէ յանուն կուսակցութեան, որ երբէր չ'ընտրուիք այդ տեսակ բռնի միջոցներ, և իր գաղափարներու յայտնական համար խօսքի ու զրէ՛ դատ ուրիշ գէնք չի նանչնար:

Որպէս զի կեղտոտ սուրճուաղիայի և սեւ կղերականներու մեծիւն մէջ տարբար զաւարտութեան զո՛ւ չ'ըլլանք, իսկ մեծիւն համարեցի վաղորտ մեր մօտ նրախնցի Բոմբաշի Կարլ Մատթէ Կրեքի բարտուար Հասօ, որ արդէն իր որոշ և գիտակից նայեցակէտը պարզած էր դպրոցական հարցի մասին:

Վերջապէս երկու օր առաջ լուր տաինք թէ՛ ուսուցիչը ցերեկուա՛ մօտ կը հասնէր նապօրէի: Արդէն իսկ Բէս Սէրբօ, Տ. Սահակ, Սէրգայի երկու սրդիքը, Սերօ Զան, Փրենց Յարօ և Կօլօշենց Սեդօ, գիւղին բոլոր մենծ աղայական կուսակցութիւնը իրենց արքանեակներով, հացկատակներով, պնակալէզներով զացեր էին գիմնարկու պարժուաղիայի պաշտօնաբան ներկայացուցիչը, իբր թէ նա մի յեղափոխական հասարակական մեծ գործիչ կամ անմտէր ճերատ լինէր:

Մենք իսկոյն հասարակեցանք եկեղեցւոյ մօտերը պատշաճ դիրքեր գրաւելու:

Եւ անո կերեցաւ թափօրը: Երբ ուսուցիչը և իր ուղեկիցները կանգ տաին եկեղեցւոյ թով եւ վար իշան իրենց ձիերէն՝ ցոյցը արդիւնեցաւ:

— Անկցին յատկիմականները, անկցին գաւաճանները, անկցին սուտ դպրոցատէրները, անկցին կեղծաւոր ուսուցիչները, կեցցէ յեղափոխութիւնը, կեցցէ պրոլետարիատի ինքնագիտակցութիւնը, կեցցէ՛ նապօրէի մոտադրական երկամտարկութիւնը՝, աղաղակները օգր կը թնդացնէին:

Տեսնելու էր մութ ուժերու շփոթութիւնն ու կախիւ Տ. Սահակ անմիջապէս ինծ մօտ վազեց և աղաչեց որ վերջ տանք ցոյցին:

— Յեղափոխութիւնը պայքեցաւ նապօրէի մէջ, պատասխանեցի և կարելի չէ ճեղեղի ընթացքը կասեցնել:

Այլ բոլիւն մի սար աղայակ ըտեցաւ: Խե. Ափօ, իր անհատական պատասխանատուութեան տակ, քար մը շարտած էր ուսուցչի ձախիւն և վերաւորած գայն: Արիւնը կը հոսէր և խուճապն ընդհանուր էր, Բէս Սէրբօ, Սերօ Զան, Փրենց Յարօ և Կօլօշենց Սեդօ մի վայրագ յարձակում գործեցին ինձ՝ գաւառանիւն վրայ, որ շուարած՝ մեր մօտ ապատանեցաւ:

— Հասի՛ր Հասօ, գոչեցի կրօքի քիւրա քարտուղարին՝ որ հասաւադանը ձեռքը մի քիչ անդին դիրք բռնած էր:

Այն ատեն պայքարն ստացաւ ծանր հանգամանք և հազիւ յաջողեցանք ես, Ափօ, Կարօ, Սմենց Վարդան և Հասօ, խուճապ ճեղքելով ապատանիլ դպրոցի շէնքն որուն դուռը ամրապէս փակեցինք:

Կռիւի միջոցին մի բանի քէարսիօնէր գրաւի վերաւորութեան. մեր կողմէ ոչ որ վնասուեցաւ:

Անմիջապէս դպրոցի տանիքի վրայ պարզեցինք կարմիր դրօշը գործնական պատրաստած էինք: Տպարարները խիստ ցնցող եղանակով զիջեցին մէջ:

Այժմ երկու օրէ ի վեր կը մնանք դպրոցը, գորտեր կերպով աճեցան: Կը լսենք թէ մութ ուժերը վատարար գիմում քրած են կառավարութեան մեզ բանի դուրս հանելու համար շէնքէ մը որ ամբողջ ժողովրդի սեփականութիւնն է: Տեսնենք քանից ինչ գորս կուգայ:

Յուսնի քաղաքականութիւնն է որ ծայր կուտայ: Դէ՛հ, թո՛ղ զոյց տան իրենց բուն, խիական գոյնը: Մենք չենք ընկերկիր:

Առ այժմ վտարվող քող ուղարկեցէ՛ր:

է.

ՏԱՊԼԱՐ. 14 Դեկտ. 1908

Մերելի Բնկերներ,

Պաշտօնան դրութիւնը կը շարունակուի եւ մենք ութ օրէ ի վեր փակուած կը մնանք դպրոցի շէնքին մէջ զոր ամբողջացած ենք ազգական պահանջմունքներու համեմատ: Գաղտնական Միութեան նախագահ կարօյի մայրը՝ Սարա՝ եկաւ միացաւ մեր շարքերուն: Մի խեղճ պաշտ կին է զա, որուն հետ պետք է խօսիլ նշանացի կերպով, քանզի բոլորովին խուլ է: Սարայի ներկայութիւնէ օգտուելով անմիջապէս մեռնարկեցի կազմել «Ծաղկաբի գիտակից տիկնանց ՅԱՌԱՋ ԿԼԱՄԻՔ»-ը, եւ օժանդակ մարմին մը «Ծաղկաբի Հայ կանանց ԱՆՉՆՈՒՆՐ Խումբ» անունի տակ Այս վերջին կազմակերպութիւնը հրամայողական պահանջք էր դարձած, որովհետեւ մի քանի օրէ ի վեր թանջքէ կը տատաղէի եւ պէտք ունէի մի անմուտք կնոջ խնամքին:

Թէեւ պաշտօնան վիճակի մէջ՝ տակաւն անգործ չմնացինք ութ օրէ ի վեր: Նախ եւ առաջ ցրուցի, նորախաղ՝ «Յառաջ» ԿԼԱՄԻՔ միջոցաւ, մի պաշտօնական թաւցիկ կուտակցութեան Ծաղկաբի մասնաճիւղին կողմէ, ուղղուած մեր Թրքմէն, Ռուստայ, Պարսկաստան եւ Անճրիկական Կոմիթէներուն, եւթականիթէներուն եւ ընկերներուն: Այլ թաւցիկով մանրամասն պարբերի վերջին կարեւոր գէպերը, փաստացի կերպով ցոյց տուի թէ կուտակցութեան որքան խոնկմութեամբ, զիջողութեամբ եւ քարեացականութեամբ վարուած էր, եւ ցաւալի գէպերուն ամբողջ պատահանատուութիւնը ծանրացուցի մութ ուժերու տարած գաւազանութիւններուն վրայ: Այս պրոթիւնը, որուն մէկ օրինակը կը զրկեմ մեզ,

ինչպէս պիտի տեսնէ՛ր՝ ունի տրամաբանական հիմք: հաստատ «Եզրիկ» եւ որչա՛ն ծաղկեցա՛ւ:

Յետոյ երեւցաւ մտաւորական երիտասարդութեան կազմէ մի թաւցիկ՝ ուղղուած Ծաղկաբի գործադրական գաւազաններուն: Նա մի պիտի ծախսէ կոչ էր ընդհանուր գործադուլի, ինչ որ ներկայ պայմաններու մէջ մի նախնական պարտականութիւն էր ամեն գիտակից գործատոյքի համար: Բայց ախտս որ պայտար Միջոց տակաւն չէ հասած այն՝ բարձրագոյն որ կարող ըլլայ ըմբռնել մասնաւորին շահն ընդհանուրին օգտին զանալու պարտադրիչ սկզբունքը:

Երրորդ թաւցիկը, նորային քանդակաւորութեան կազմէ՝ տաղապարարուած, անգամ մը եւս կը գործադրէր ընչապէս Պրօֆեսորիատի բոլորը հողային բախիթալիսի գէ՛մ:

Յետոյ երեւցաւ Բոմբայ քիւրտ գիւղի Կարլ Մարտ Կուլայի մի ցնցող *manifeste*, որ եղբայրական մեռը կը մեկնէր Ծաղկաբի մէջ պատճառէի վրայ հաւաք իր գաղափարի ընկերակիցներուն: Այս յայտարարութիւնը, որ առջինընչով մի գրուած էր, որոտմոյիչ տալաւորութիւն գործեց առ հասարակ բոլոր ընկերներու վրայ:

Հինգերորդը Ծաղկաբի գիտակից տիկնանց Յառաջ ԿԼԱՄԻՔ անունի թաւցիկէն էր, որով հրաւեր կ'ըլլար Ծաղկաբի բոլոր տիկնանքուն զալ բարբառելու մեր շուրջը, դպրոցի գաղաթք բարձրացող կազմեր դրօշակին տակ:

Վերջապէս, երեւցաւ նաեւ Ծաղկաբի Հայ կանանց «անմուտք» խումբի թաւցիկը, որտաւուշ մի կոչ, ուղղուած առ հասարակ բոլորը հայաբնիկներուն, որպէսզի փութան շուտով մի քիչ ամբիջ տեղեւներ հաւաքել եւ երկու Ասիկա մի համակրական ցոյց էր դէպ ի կուտակցութեան Ծաղկաբի Զննդագոյացիչը, որ, ինչպէս ըսի, թանջքէ կը տատաղէի: Այս փախեց հոգաճութիւնը պարտաւոր ըրաւ գիտ անմիջապէս միջոցին կապելու եւ հրապարակային շնորհակալութիւն յայտնել՝ կուտակցութեան կողմէ: Հայ կանանց Անմուտք Խումբին, Իմ նախ իմե Այս նշանացի կերպով թարգմանեց ընկերուհի Սարայի, որ շատ յազուած կ'երևար:

Բայ տատի, միւս կողմէ, քանակցութիւնները սկսուած են Բէն Սէրբոյի եւ Տ. Սահակի հետ: Բէն Սէրբո երեք օր առաջ եկաւ եւ ուզեց որ դպրոցը թողնէր, հաշտութիւն գոյացնէր եւ զիջը հանդարտի: Մինչեւ ինչ խոտաւցաւ դպրոցն առ ալժմ փակ պահել, ուսուցիչը եւ դրիւ եւ ինձ յաճմնի գաղտնի տնտրութիւնը, անպայման կերպով:

Այդ խաղաղական առաջարկներն ի հարկէ կարելի չէ ընդունիլ — մենք կ'ուզէինք գաղափարական պայքար, յեղափոխական գործունէութիւն եւ ոչ թէ անշարժութիւն եւ մեռելութիւն:

— Մենք ամէնքս ալ Հայ ենք, եղբայր ենք, ինչպէս սկսող չապրիտ իրարու հետ, ինչպէս կուր ընկեր, — կը կրկնէր ալ կեղտոտ արքայական

որ կարող չէր ըմբռնել թէ կեանքի էական պարմանն էր կռիւը, թէ դաստիարակչին պայքար անհրաժեշտ էր ընկերակարութեան յաղթանակին համար, եւ թէ առանց արիւնահեղութեան կարելի չէր մի լաւ բան դուրս բերել:

Երկարօրէն բացատրեցի իրեն որ ինք, իբրեւ պարժուագիտի ներկայացուցիչ, պարտաւոր է լինել մեր կառավարի հակառակորդը եւ իբրեւ այդ պէտք է դիմել կեղտոտ միջոցներու: Կրամայոյական պարտք է իրեն համար ոստիկանական աջակցութեան դիմել եւ մեզ բռնի դուրս հանել դպրոցէն, եւլն:

Բէն Սէրքո պատասխանեց թէ իբրեւ գիւղացեալ երբեք չպիտի թոյլատրէր որ ոստիկան ընտելը եւ թէ կը նախընտրէր մանկի՝ բան թէ ներքին կոխներու համար կառավարութեան դիմում ընել:

Կր տեսնէ՞ր որ այդ կեղտոտ արարածը նայն իսկ կարող չէ ունենալ իր դատարարին արհամարհան սեւ ոգին: Ի գո՛ւր կրկնեցի թէ մեր մէջ պէտք էր միտել դատարարացին կառավարի կրի, թէ իրենք պարտաւոր էին մեզ դիմ գործածել թողոր ազատող գէներըր, մասնաւորին պատճառութիւն, զրաբարութիւն եւ ի հարչին դիմելու էին բռնի միջոցներու, թէ առանց ատոր կարելի չէր ունենալ պարժուագիտական կեղտոտ դատարարը, որուն գոյութիւնը անհրաժեշտ է, անոր դիմ մղելու համար յեղափոխական ազնիւ պայքարը:

— Մենք նշքայր ենք, մենք բքիտանեայ Հայեր ենք, մենք պէտք է իրար սիրենք, միտարեալութեամբ ապրինք, կրքէր ու կրքէր այդ ապուշ արարածը:

Յամենայն գէպս, ես հաստատ մետցի կռիւի առարկեղին վրայ: Պայքար առայ բերելու համար այնքան ջանքերի վերջ, չէի կրնար մի յարմար գիւղացիի խոսակցարարական զգայումներուն զոհել մեր երեք տոն պահան ամբողջ ջանքերն եւ գործունէութիւնը: Դա շատ վատ ազդեցութիւն պիտի գործէր մեր շարքերուն վրայ:

Ղալաբ ինձ ժող կու գայ Տ: Սահակ նոր լսանալլութիւններու համար: Ղալապան քայլը կ'առնուի այն տունն. եւ այդ յիմար Բէն Սէրքո վերջապէս կը ստիպուի դիմել կառավարութեան եւ ոստիկանութեան միջառութիւն հրաւիրել, ինչ որ անհրաժեշտ է մեր պայքարի վերջնական յաղթանակին համար:

«Փօսթ»ը եկաւ, նամակներ թերթեր եկան, հրահանգներ եկան, քայց փող չը կայ: Խնդրեմ ուշա լրութիւն դարձրէր այդ կենսական հարցի վրայ:

Ը.

ՏԱՐԼԻԼՈՐ. 24 Դեկտ. 1908

Սիրելի Ընկերներ,

Վերջապէս յեղափոխական գործունէութիւնը ծաղկաւորի մէջ իր սարհանգամանքը տառցաւ: Այն կեղծ ու խաբէական կապերն որոնցմով մինչեւ այսօր պրոլետարիատ դատարարը միացած էին պարժուագիտական, կղերական եւ ազգաբաշխն ազնուականութեան կեղեքի, տարբերու հետ խոյունեցան, ջանքախուեցան. ինքնագիտակցութիւնը զարթոնց գիւղացիական «մասա»ներու մէջ, տեղեւոյեցան որոշ հասանքներ եւ կազմուեցան իրարու անհնշտ այն թշնամի տարբերն որոնց անողոր ու կառավարի պայքարէն մի լաւ բան դուրս պիտի գայ անպայման:

Բայց հարկ է պատմել իրողութիւններն իրենց ժամանակագրական կարգով:

Բէն Սէրքոյի հաշտարար միջախուժեան անյաջող փորձին հետեւեալ օրն իսկ մեր ժող եկաւ Տ. Սահակ եւ կրկնեց, գրիթ բառ առ բառ, իր գաղափր կեղտոտ պարժուայի խօսքերը, բսկով որ իրենք պատարտու էին ամէն գոհացում տալ մեզի որպէս զի վերջ գանք ծաղկաւորի մէջ գաղախարային յեղափոխական ազնիւ պայքարը, որուն «անխորհուրդ իրարանցում» ան չնր կուտար միջնալարեան փլուխիթականութեան այդ սեւ հողի ն' ըկայացուիլը:

Չարի եղաւ բացատրել իրեն թէ՛ յեղափոխութիւնը չի կրնար բնորոշիլ երբեք կղերականութեան կազմէ տրուած իրաւները, թէ պայքարը սխալ է եւ կարելի չէ կասեցնել անոր յաւաքառացումը:

— Բայց ինչ է մեր նարտակը, արդեւ այդ խաւարամբա տէրութիւնը երբ թէ յեղափոխական ազնիւ պայքար մղելու համար անհրաժեշտ ըլլար նպատակ մը ունենալ եւ թէ անկեղծ ու անմուռէր յեղափոխականի համար պայքարն արդէն նպատակ մը եղած չըլլար:

Այդ ազգախնուած ու աշխատեալ էութիւններուն համար, որոնց առմէն մի քայլը մի շահամոլական նպատակ ունի, կարելի չէ ըմբռնել թէ մի մարդ կարող է մի ո եւէ գործունէութիւն ցոյց տալ առանց նրա ծայրը անպատճառ մի օգտակարութիւն լինելու: Անշուշտ Տ. Սահակի նման յետադիմական ուղեղները չեն որ պիտի կրնան հասկնալ «պայքարը պայքարի համար» իմաստասիրական սկզբունքը, ուստի լաւագոյն համարելի չապաստաննել: Բայց եւեւ Ալփո որ ներկայ էր եւ որուն յեղափոխական դատարարութիւնը տարօրինակ զարգացումը կը համար հետքահետէ, Տ. Սահակի այդ «պրօ խօսացիային» զխարաղացաւ համբերել եւ նրա խաղիւսիք բաշեց, դուրս շարտեց պատուանէն, բսկով:

— Ահա՛ մեր նպատակը.

Ինչ Ավոյի այդ արարքը եւ կարճ խօսքը, ինչպէս կը տեսնէք, իրենց մէջ կը խառնեն մեր ամբողջ յեղափոխական գործունէութեան «փախստագիւն».

Տգնտ տէրտէրն ի հարկէ չհասկցաւ այս ձեւով իրեն արուած պատասխանին հոգեբանական քարծրութիւնն եւ նոյն իսկ համարձակեցաւ բողբոջելու.

Անմիջապէս փաստացի կերպով ցոյց տուի իրեն թէ՛ «Բրտօգացիտուն» իր կողմէ եղած էր, թէ՛ ինքն էր նախադարձակը եւ ընկեր Ավոյի արարքը մի օրինաւոր անմեղապաշտպանութիւն էր պարզապէս.

Բահանան սուր ելաւ մեկնելու համար. Այն առեւ, մեր նախօրօք առած օրոշումի համեմատ, Սմենց Վարդան, Հասո եւ խել Ավօ քարծաւ կեցան Տ. Պահակի վերայ, ձեռներն ու սորերը հագեցին եւ այնպէս անշարժութեան դատապարտեցին զինքը. Այդ յանկարծական քարծաւումէն տարաւիւժ՝ Տ. Սահակ մարեցաւ.

Անմիջապէս Ծապլվարի Հայ Կանանց ԱնՁն.Ուի.Ք. իմրի նոգաւոր ընկերութիւն Սարա փութաց տէրտէրի մօտ եւ պէտք եղած խնամքները տուաւ.

Ինչ յետոյ Տ. Սահակ սօսիեցաւ եւ երբ իր հանդարտութիւնը գրտաւ, բացատրեցի իրեն թէ՛ իր կեանքի մասին մի ու եւէ վտանգ չէր պարտաւոր, թէ եղածը լոկ մի յեղափոխական տարտիկա էր, պոշ նպատակի համար եւ թէ ինք մեր մօտ կալանաւոր պիտի մնար մինչեւ պաշարի վերջնական ելքը.

Մի բանի ժամ յետոյ, գնդացիք տեսնելով որ իրենց տէրտէրը գուրջի զար, միւս կողմէ նշմարելով որ իր խալփախը գուրս ձգուած է, հաւարունեցան դպրոցին առջեւ եւ սկսան «Տէր հայր, տէր հայր» կանչել. Այն առին փայտէ վեղկերէն մին բանալ տուի, եւ տղերքը քահանան, սրտաւորանին րով բերին, գլուխը թաց եւ թեւերը կապուած.

— Ահա մեր դատաւանութեան դէմ՝ յեղափոխութեան պատասխանը գոչեցի վարը ժողովուած ամբոխին.

Բաւոր ժամ չանցած՝ ամբողջ Ծապլվար հաւարուած էր մեր շէնքի շուրջը, նոյն էր Բէս Սէրբօ, իր երկու օրդներով, Տէն էին եւ Սրճօ Զան, Փրէնջ հարօ, Կօրշէնց Սեդօ, պայտար Մկօ, կիներ, հարսեր ու տղջիկներ ու բոլոր երախայրը, սրտնք լացուկոծով կը պոռչտային եւ իրենց քահանան կը պահանջէին. Աղմուկը հետզհետէ կ'աւելնար.

Յանկարծ Բոմբաշ գիւղի Կարլ Մաւրս Կուրի քարտուղար Հասո երեցաւ պատահանի առաջ եւ երեք անգամ իր հրացանը պարպեց օդին. Ամբողջ պորժուաւիան եւ անցիտակից ամբոխը լեղապատառ խոյս տուին ու փողօցը ամպութեան մէջ ինկաւ.

Այդ օրուայ լալոր եղելութիւնները շատ ցնցող տպաւորութիւն առաջ բերին աւ բառարակ ամբողջ Ծապլվարի մէջ.

Հետեւեալ օրը կրկին քանակցութիւնները սկսան, բայց այս անգամ ներկայացող պոռչումաւորները չէին համարձակէր մեր դրան սեմէն ներս ժամել, այլ գուրօք կեցած կը խօսէին. Ի հարկէ մենք հաստատ մնաօրինք մ'ը որոշումին մէջ եւ յայտարարեցինք թէ՛ մի միայն բռնի ոյժի առջեւ տեղի պիտի տանք.

Ամբողջ շարքի մի այդ կացութիւնը տեսեց, վերջապէս տեսնելով որ մենք երբեք տեղի չպիտի տանք հաշտարար խօսքական զիջողութիւններս՝ Բէս Սէրբօ, Սրճօ Զան եւ Փրէնջ հարօ, երեք օր առաջ, երկար յարկաւորութիւններէ ետքը, կ'որոշեն զիմում ընել կառավարութեան.

Մեր անխոնջ ու յոռաւ պայքարին յաղթական արգիւնքն էր դա. Այս երեկոյ, ինչպէս լալ առինք, կը հասնին երկու ժամատարմաւ եւ մի յիմնապետ. Վաղը կը լինի վճռական օրը.

Ահա՛ն որ այս կրիտիկան մօմէնտներուն մէջ տակաւին բաւարարութիւն չտուինք մեր փողի պահանջումըներուն. Չգիտեմ ինչպէ՞ս բացարկել մեր այդ աշխարհայեացքը.

Թ.

ՄԱՊԼՎՍԲ 4 Յունի. 1909

4.

Սիրելի Ընկերներ,

Երբեք զատուած, իրիտ վատացաւ եւ չգիտեմ թէ ինչ գուրս պիտի դաչ վերջ ի վերջոյ. Ինչպէս նախորդ գրութեամբս ծանուցած էի, Ծապլվարի պորժուաւորական գառակարգի կեղտոտ ներկայացուցիչները Բէս Սէրբօ, Սրճօ Զան եւ Փրէնջ հարօ, մեր ազնիւ զաղախարային պայքարին պատասխանեցին իրենց սովորական գէներովը. մատնութեամբ գառանմութեամբ.

Տեսնէք երեւոյթ.

Երբ երկու ոտականներն ու յիմնաւորը հասան Ծապլվար, Բէս Սէրբօ եւ իր «խաֆիէ» ընկերները ցոյց տուին այն շէնքը որուն մէջ մենք շարքաններէ ի վեր ամբացած էինք. Դա մի երկրորդ մատնութիւն էր այդ սառ արարածներու կողմէ.

Մենք ի հարկէ ընդգիմութիւն ցոյց չտուինք մեր թուրք եղբայրներուն. սիրաւոր կերպով ընդունեցինք զիրենք ու անմիջապէս դուրս ելանք դպրոցէն ու վերադարձանք մեր տունները. եւ սակայն պատահեցաւ մի շատ անսխալ գէպը որ մենք չէինք նախատեսել. Յիմնաւորը եւ աւ.

տիկանները մերթափառեցին ու միասին տարին Քամրաշ գիւղի Կարլ Մառ-
քըս Կուրի բարտաղար ընկեր շատին իրեն վաղեմի չափազործ։ Ի գուր
բայտարեցի յիմնապետին որ նա գաղափարային պայքար կը մղէր մեզի
հետ, թէ Քամրաշ գիւղի կողմէ մի պատկառաւորի ներկայացուցիչ էր եւ
թէ ասոր համար իր անձը պէտք էր նախարարն համարուէր։

— Ինք Քիւրս, դուք Հայ, մեր գործերուն ինչո՞ւ կը խառնուի, զրպ-
րոցք ո՞ւր՝ Հատին ո՞ւր, նա մի պարզ աւագակ է, կ'ըսէր յիմնապետ։

Պատասխանեցի իրեն թէ՛ «Էրափոփրիացի» յի մասին չէի գիտեր
ընկեր Հատիի որոշ հաշիւակետը, բայց թէ նա Քիւրս լինելով իրաւունք
չունէր միջամտելու Հայերու գործին՝ զա մի անընդունելի գաղափար էր
Բացառեցի իրեն Վասիլի Գօրաբէկի տեսութիւնը ցեղային զանազանու-
թիւններու արուեստական բաժանմունքներու մասին, եւ ցոյց տուի թէ
մարդկային ընկերութիւնը ո՛չ թէ զանազան ազգութիւններու կը բաժ-
նրէի՝ այլ որոշ դատարարեցիւր, եւ թէ այս տեսութեամբ ընկեր Հատ,
իրեն պրօքտորիացաւ, կը նշանակար ինչ Ալօյի եւ Սմէնց Վարդանի հետ։

Բոլոր այս փաստայի արգաւորչներն անօգուտ եղան եւ Հատ տար-
ուեցաւ Արարիկը, ուր բանտարկուած կը մնայ։

Հայիւ թէ յիմնապետն ու երկու ստիկաններն իրենց կազմաւորին
հետ հեռացան Ծաղկաբնէն, մի ցնցող թռուցիկ բաժնեկ տաւի գիւղին
մէջ։ Ահաւասիկ նրա քովանդակութիւնը որ ունի պատմական որոշ նը-
շանակութիւն։

«Գիտակից ժողովուրդ,

«Ահա՛ ճանաչեցիր քո բարեկամներն ու քո թշնամիները, անո՛ւ տե-
տար թէ գաղափարային ազնիւ հողի վրայ գրուած մեր պայքարին ի՛նչ
փառութեամբ պատասխանեցին քո հակառակորդները, երբ քո աննկուն
կամքը չթերուեցաւ այդ կեղտոտ դատարարի պիղծ՝ գարշապարին ներ-
քեւ, անոնք չվարանեցան դիմելու իրենց սովորական ու սիրելի միջոց-
ներուն՝ Մատնութեան եւ Դաւաճանութեան։ Այո՛, այդ համառարարոյ
հայտերը մեզ ձողիները կտառալարութեան դուռն ափ առին, ստիկանաւ-
հան ոյժին զիմեցին վատարար։ Այդ զարշէլի արարքով նորա իրենց
մատնան դատակնիքը ստորագրեցին։ Առջի օրուքն էի վեր այլեւս մե-
ռած է Ծաղկաբնի մէջ պուրժուագիական մատնիչ ու դաւաճան գատա-
կարգը, մեռած է եւ մութ ուժերու ներկայացուցիչ կղերականութիւնը,
մեռած է եւ ագարային քափիթալիամի կեղերիչ դատարարը, մեռած է
գիւղային ազնուականութեան ամբարտաւան տարրը, եւ այդ դիակոտին
վրայ կը բարձրանայ Ծաղկաբնի գիտակից պրօքտորիացի։

«Բայց գիտակից ժողովուրդ, միթէ թոյլ պիտի տա՞ս որ այդ մեռելա-
ներն իրենց եղեւնազորը դաւաճանութեան մէջ անպատիժ մնան, միթէ
չպիտի վերականգնուան զանոնք որպէս զի քո ձեռնոյր իրենց պա-
տիժը տաս։

«Մենք մեր կեղտոտ ու դաւաճան հակառակորդներուն պէս «փրօշ-
վորաշիւաներու չենք դիմեր, մենք այլ վատերուն պէս եղբայրապան
կոխներու չենք մղեր Ծաղկաբնի տղէտ ու անգիտակից «մատնաները,
բայց կ'ըսենք մեր գիտակից շարքերուն։— Դաւաճանութիւն եւ մատնու-
թիւն գործուեցաւ Ծաղկաբնի մէջ, դաւաճաններն ու մատնիչները օր եւ-
րեկով, յարանի համարձակ կը պրաքան, գիտակից ժողովուրդը կը ծանչ-
նայ զանոնք, մենք ու եւէ խրատ կամ խորհուրդ չենք տար, բայց նա
իրեն գիտակից ու խորհող ոյժ իր պարտականութիւնը կ'ըստնէ եւ
զայն կը գործադրէ, նա բանակալութեան ահաւոր շրջաններուն իսկ գիտ-
ցաւ թէ ի՛նչ է մատնիչ դաւաճաններու պատիժը եւ ըստ այնմ պատմեց
զանոնք։ Այժմ որ անոր գիտակցութիւնն աւելի եւս զարթած է՝ միթէ
կարելի է որ ընկրկի, դա վատութիւն եւ ստորնութիւն կը լինի։

«Մենք շատ յարգանք ունինք դէպ ի ժողովուրդի ինքնագիտակցու-
թիւնը, ուստի մենք չենք ներեր ու եւէ կերպով անոր թեղադրել իր պար-
տականութիւնը։ մենք կը գտնանք զոչելով։

«Անկիցն վատերը, անկիցն մատնիչները, անկիցն դաւաճանները-
կեցցէ՛ Ծաղկաբնի գիտակից երիտասարդութիւնը։»

Այս թռուցիկը բաժնուեցն մէկ քանի օր յետոյ ինչ Ալօ կային մէջ
հանդիպելով Բէս Սերգոյի՝ կը յարձակի այդ վատի վրայ եւ բանով մի լցւ
ծեծկը քաշէ, նոյն երեկային Սմէնց Վարդան փառաւոր կերպով կը ծեծէ
Սրհօ Ջանը։ Ահա՛ թէ ի՛նչ անակնկալ արդիւնք տուաւ այդ վատ ու ցած
արարածներու մութ գործունէութիւնը։

Այժմ կաշտութիւնը լարուած է Ծաղկաբնի մէջ։ Քամրաշէն եւս ծանր
լուրեր կը հասնին։ Հատի քանոնարկութիւնը զրգւած է ամբողջ գեղը
Ծաղկաբնի դէմ։

Շնորհակալութիւն իմ համեստ գործունէութեան մասին՝ ձեր շոյալիւ
զովեստներուն համար։ Իցի՛ւ թէ անոնց տեղ մի քիչ փող ուղարկէիք-
Բարոյական քաջադերձերը բաւարարութիւն չէ կարող տալ Ֆիզիքական
հարիրիւրու։ դա մի անխնդրական ճշմարտութիւն է։

ժ,

ԾԱՊԼՎԱՐ 3 Փետ. 1908

Սերիկ Բեկեմբեր,

«Բէաքցիան կրկին զլուխ բարձրացուց Ծաղկաբնի մէջ։ Մեր ազնիւ գա-
ղափարային ձեծին որուն ենթարկուեցան Երկու յայտնի դաւաճաններ, Բէս Սեր-
քօ եւ Սրհօ Ջան, ինչպէս պատմեցի նախադր նամակով, մութ ուժերը պատառ-

խանեցին փառաբար յարծակերով ընկեր Ավոյի եւ ընկեր Վարդանի վերայ: Հա-
մբարաբար այդ մարդակերպ հրէշները զաղանային կատարութեամբ՝ եկեղեցու
բակը՝ կը փորձեն ապտակել մ-ր ընկերները, ի ներկայութեան Տ. Սահակի որ
էնդամաւորաբար կը միջամտէ կռիւին սուսօրը առնելու համար:

Այդ վայրագ դատանաւթիւնը ի նորից խորին ցատում առաջ բերաւ առ
հասարակ մեր բոլոր գիտակից շարքերուն մէջ: Նոյն խոյ ժողովրդի չէզոք ու
լուստեմբար տարրը խոսիւ բարբեց այդ ստոր արարքի գեմ, արինակ՝ Կօլօշէնց
Յեղօ, մի աղետական եւ բաւականաչափ զարգացեալ անձնաւորութիւն, գէպքի
երեւոյթին եկաւ ինձ մօտ եւ զաւ յայտնեց պատահած իրականութեան մասին ու
ամբաստանեց Քեռ Աւերսն իրբնս գրիչ: Եւ կազմակերպիչ ոչ զամ գաւաղոր-
մեան, թէն գէպքը պատահած ժամանակ այդ կեղտոտ պուրժուան մի քանի օրի,
ի վեր բացակայ էր մապլվարին:

Ի նորից կուսակցի Յէ Կօլօշէնց Սեղօ ռնէր յետին միաբեր, Յէ նա թարուն
հակառակորդն էր Քեռ Աւերսնի, Յէ կ'ուզէր անոր լիբրը գրաւել գիւղին մէջ եւ
Յէ կը յուսար իր նպատակին հասնիլ զիմպով մ-ր աջակցութեամբ: Այդ ամէնը ինձ
ծանօթ էր, բայց եւ աջակց չէի կրնար մտնիլ իր անկեղծ զգացումները, ժամա-
ռանց օր Սեղօյի միջոցաւ մենք մեր ափի մէջ կ'առնէինք նաեւ գործաւորական
դասակարգը, որ մինչեւ նիւստ ցուրտ վերաբերում ունեցած է միգի հանդէպ, քան-
զի պայտար Միօ փնտնէ Կօլօշէնց Սեղօյի:

Աստի ի նկատ առնելով մեր գործունէութեան նկատմամբ արտայայտուած
անկեղծ համակրութիւնը, եւ բանտարկան դատակարգի շանըրը, եւ մանաւանդ
կուսակցութեան շանըրը, ամենաթերթ վերաբերում ունեցայ Սեղօյի հանդէպ:

Առ այժմ միասին կազմեցինք ո՛չ կուսակցական չէզոք նոյի վրայ մի լիկա,
որ նպատակ ունի ամեն գնով պայքար մղել Քեռ Աւերսնի եւ իր քրիթի դէմ:

Իսկ մի աչքի ընկող յաղթանակ է մեզի համար:

Կարելի է ըսել որ ներկայիս մապլվար բաժնուած է երկու հաւասար ոյժով
Յշնտի որոշ բանակներու: Մէկ կողմը կան գիտակից տարբեր իրենց դասակար-
գային որոշ բաժանմունքներով, իրենց ինքնայատուկ պանանջուներով, աշ-
խարհայեացքով ու ծրագրով. միւս կողմը կան անգիտակից մատանները, կեղեքիչ
տարբերը, սեւ ու մերկ վերջապէս ամբողջ քաղցրան:

Եւ խորիմ Յէ վնց ամբս առաջ մապլվարի մէջ գալուստն չունէին ո՛չ սուր-
ժաւադիս, ո՛չ ազգարային բարիքալիս, ո՛չ նողային բանտարկանութիւն, ո՛չ
գործաւորական դատակարգ, ո՛չ պրօլետարիատ, ո՛չ գիտակից մտաւորականութիւն,
ո՛չ բէաբլիս, ո՛չ կղերական մուծ ուժեր, վերջապէս ոչինչ: Առ այդ տգէտ ու
սիւսեար գեղացիները մ'ըտպարտ հանդարտութեամբ միասին կ'ուպրէին. առանց
նշմարելու գիւղէն բաժնող անանցանելի խրամանները, իրենց ընդիմադարտ շա-
ները եւ ամէն գնով պայքար մղելու նրաւայողական պանանջը:

Ձէ՛, կարելի չէ ասել Յէ փանջունի մապլվարի մէջ պարսպ անցալ ժամա-
նակը:

Բայց, ամբողջ մինչեւ նա գրաւութիւնը նետգնեւէ կը լաւանայ, Բոմբոշ գիւղի
մեր բուրդ եղբայրներն վրդովեցուցիչ բարբէր կը կը համարն,

Կարլ Մաքս կ'ուրի բարտաղարը, որ ինչպէս գիտէք, ձերբակալուելով
Արաբկիր տարուած էր, հոն դատաւանի ենթարկուած է եւ իբրեւ նախկին դա-
տաւարուել կրած է ծանր պատիժ, ընդունելով երկու տարուան բանտարկու-
թիւն: Դպրոցի մէջն արձակած նրացանի հարուածները շատ ծանրացրեցած են իր
յանցանքը:

Երբ դատաւարութեան լուրը կը հասնի Բոմբաշի գիւղը, մեր բուրդ եղ-
բայրները ընականաբար սաստիկ կը յուզուին, որովհետեւ Հասո կը վայելէ մօծ
ժողովրդականութիւն: Քրդերը բացէ ի բաց կ'ամբաստանեն մեզ՝ իբրեւ պատ-
ճառ Հասոյի բանտարկութեան: Քէլէշ Մրկօ որ մօտիկ ազգականութիւն ունի Կարլ
Մաքս կ'ուրի բարտաղարին հետ, երէկ եկաւ ինձ մօտ եւ լսաւ Յէ զրուցիւնը
շատ վառ հանգամանք տուցած է գիւղին մէջ, Յէ քրդերը կ'ուզեն յարձակիլ
մապլվարի վերայ եւ գիւղը աւարի տալ իրենց բանտարկեալ ընկերոջ վրէժը լու-
ծելու համար, Յէ ինք առ այժմ արգելած է յարձակումը, խոստանալով որ զայ
մեր քով ու հաշտաբար եղանակով կարգադրէ խնդիրը:

Քէլէշ Մրկօ, իբրեւ հաշտաբար միջոց, կ'առաջարկէ որ մապլվարցիք քա-
ռաւուն ոսկի վճարեն Բոմբաշի քրդերուն, հակառակ պարագային ինք անկարող
պիտի ըլլայ զսպել գիւղացիներու վրէժխնդրութիւնը:

Պատասխանեցի Յէ գործին ամբողջ պատասխանատուութիւնը կը ծանրանար
Քեռ Աւերսնի վերայ, Յէ հարկ էր դիմել անոր եւ ի հարկին ամէն գնով պահան-
ջել իրենց իրաւունքը: Քէլէշ Մրկօ գնաց այդ կեղտոտ արարածի մօտ, որ նախ
վատաբար մեզ ծանօթ է՝ ըսելով որ մենք ենք Հասոն զոյրոց նրաւորողը, եւ
յետոյ յայտարարած էր որ անկարելի է գիւղին մէջ քառաւուն ոսկի հաւաքել:

Քէլէշ Մրկօ մի շարժմ պայմանաւած տալով մակնեցաւ լարուած զրուցեան
տակ: Տեսներ բանից ինչ դուրս կը գայ:

Մինչեւ այսօր ուշադրութիւն չդարձրիք դրական հարցի մասին, եւ ես վեր-
ջապէս ստիպուեցայ դիմել Կօլօշէնց Սեղօյի եւ մի քիչ փող վերցնել Կուսակցու-
թեան անունով:

Ներկայ ճգնաժամային թուականներու փողի պակասութիւնը կը վնասէ ամբողջ
կազմակերպական գործին:

ԺԱ՝

ՏԱՊՐԷԼԱՐ, 19 Փետր. 1909

Սերիլի ընկերներ,

Գաղափարային պայքարը հասած է իր ծայրագոյն ստորհմանին: Մապլվարը
կը վերածնի եւ առատ ու անկաշխան ժիտերն իրենց տիրապետութիւնը կը տա-
րածեն կործանուած խաւար ուժերու աւերակին վրայ: Մի պատահական դէպք,
որը Յէն չունէր ոկգրունքային հանգամանք, վերջականապէս ընտրուեց մապլվա-
րի յեղափոխական եւ յետադիմական տարբերութիւնը: Միմեանց հանդէպ ունեցած դիրքը:

Դիմակները պատուելցան և պուրծուղիայի ու կղերականության ներկայացուցիչները դուրս տուին իրենց հոգիի ամբողջ սուտերները:

Դա մի միլիոնական երևոյթ է:

Ահա՛ իրողութիւնն իր բովանդակ մերկութեան մէջ:

Մի շարժած առաջ Սմնց Վարդան կը փախցնէ Սրբո Ջանի հարսերէն մին՝ Նազլուն և կը տանի իր մօտ, ի հարկէ հարսի հաւանութեամբը: Այդ ազատ կամբով, ազատ պայմաններու տակ, ազատ համոզումով կատարուած արարքը մի անհնարին յուզմունք յառաջ կը բերէ: Ծաղկավարի ստրկամիտ դատարար և բուն մէջ: Նազլուի ամուսինը, մի կեղտոտ պուրծուա, իր կուտ: Դիմելու հետ վատարար կը յարձակի Վարդանի տան վրայ և կ'ուզէ բռնի կողմէ իր կինը:

Թեւեւ Սմնց Վարդան ո՛չ կուտակցական հանգամանքով առեւտրած էր Նազլուն՝ այսու հանդիմանք մանր չէինք կարող պարզ հանդիմանալու մնալ, մանաւանդ որ ինդիքը ունէր իր ընկերային-բարոյական կողմը, որը հարկ էր երևան հանել: Ես, խեւ Ալօ, ընկերութիւն Սարա, Կարօ, Կոջոնց Սնգօ և պայտար Մկօ փութացինք մեր ընկերքը պաշտպանութեան: Տեղի ունեցաւ կատաղի կռիւ, բայց Նազլուն մնաց մեր մօտ:

Անմիջապէս կազմեցի ընկերական առեւտր և հարցը զրի սեղանի վրայ, քննելու համար անոր միայն ընկերային-խմատապիական հանգամանքները: Հը-բաւերութեան ներկայ լինելու նաև Տ. Սահակ քահանան, Նազլուի ամուսին՝ Խեւ և ուրիշներ:

Ահա՛ ընկերային Ատեանի որոշումը որ Թուրքիկի ձեռով հաղորդուեցաւ Ծաղկավարի Հայրենեան:

«Նկատելով որ պուրծուղիական ներկայ ընտանեկան կազմութիւնը հիմնուած է հնադարեան բռնակալ հիմքերու վրայ:

«Նկատելով որ կնոջ միմիայն իր ամուսնոյն պատկանելիւ սեփականատիրական սխալ սկզբունքներն բխած է:

«Նկատելով որ նախնական ընկերութիւններու մէջ կինը առհասարակ բոլոր համայնքին կը պատկանէր, առանց որոշ ամուսնու:

«Նկատելով որ ընտանիքի քրիստոնէական կազմակերպութիւնը կարող չէ հաշտ գնալ դարուս ոգիին հետ:

«Նկատելով որ կինը իր մարմնոյն բացարձակ տէրն է և անոր գործածութեան ազատ տնօրինութիւն:

«Նկատելով որ Նազլու ազատ կամբով Թողած է խեղճն ու միացած Սմնց Վարդանի հետ:

«Ընկերային առեւտրը կ'որոշէ նախ՝ շնորհաւորել ընկերութիւն Նազլուն և ընկեր Վարդանը իրենց աննախապաշար ու ազատամիտ համոզմունքներուն համար, երկրորդ՝ կ'որոշէ Նազլուի և Վարդանի միութիւնը օրինաւոր ճանչնալ, երրորդ՝ կը դատապարտէ խեղճն իր բռնաւորական արարքներուն համար: Կորորդ՝ կը հրաւիրէ Ծաղկավարի գիտակից Հայրենիները հետեւելու ընկերութեան Նազլուի և Կարօյի արարքներուն օրինակին:

«Կեցցէ՛ ազատ սերը,

«Կեցցէ՛ ազատ միութիւնը,

«Անկցի՛ ամուսնական ստրկութիւնը,

«Անկցի՛ն ընտանեկան շղթաները,

«Կեցցի՛ն գիտակից շարքերը:»

Հախառակ ընկերական առեւտրի այս արդար ու հաշտարար կարգադրութեան Ծաղկավարի մօտ ուժերը չուղեցին կատարուած իրողութեան առջեւ խնայարիւ և նոյն իսկ վատարար դիմում ըրին Սարակիրի Առաջնորդարանին՝ որպէս զի բռնի թախտակէն Նազլուն իր օրինաւոր ընկերակցին բովէն ու յանձնին ապրէն էր-կանը ձեռք:

Սպասելով Առաջնորդարանի կողմէ գրկուելիք քննիչներուն՝ առ այժմ Ծաղկավարի մօտ ուժերուն և գիտակից տարբերուն միջեւ բաղխումները համարեալ ամենօրեայ դարձած են: Ընկերային այս կենտրոնական հարցի շուրջ մղուած բռնի պայքարը, որմէ անշուշտ պիտի ծնի պուրծուղիական բայցայտուած ընկերութեան վերջնական բանդումը, մի շատ միանաւորական և բազալերիչ երևոյթ է և ցոյց կուտայ մեր անխոնջ ջանքերու անտելիտայի արդիւնքները:

Այսօր, միւս կողմէ, Քոմարը զիւրի մեր քիւրտ եղբայրները հետզհետեւ սպառնական կը դառնան: Իրենց բառաստեւ ոսկիի պահանջքին պայմանաժամը արդէն վաղուց լրացաւ: Մի նոր պայմանաժամ տուին զեղչելով նաև իրենց պահանջը երեսուն ոսկիի: Բայց անկարելի պիտի ըլլայ ունէ՛ գումար հաւաքել, որովհետեւ ամբողջ Ծաղկավար յարուած դրամեան մէջ է և անկարելի է ընդդիմադրու տարբերու միջեւ համաձայնութիւն կայացնել:

Կոջոնց Սնգօ կը պնդէ Թէ Բէ Սնգօյի տունը պահուած կայ պատրաստ դրամ և Թէ հարկ է բռնի վերցնել այդ գումարը կեղտոտ աղարածի ջովէն, փրկելու համար զիւրը՝ սպառնացող փտանգէն:

Ի հարկէ Սնգօյի առաջարկը ունի լուրջ հիմք և կ'արժէ նկատողութեան առնել: Խեւ Ալօ բացարձակապէս համամիտ է Բէ Սնգօյի տունը Թաւանի տալու և հոն պահուած դրամները գրաւելու մասին: Խնդիրը սկզբունքային տէտակէտով կարելի է խիստ օրինաւոր համարել, իրրեւ մի էրբորփրիացիայի ակտ, ընդհանրելի փրկութեան հրամայողական պահանջքէն իրաւով:

Այս երեկոյ մեր ընդհանուր գումարման մէջ կը ծնծուի այդ հարցը և կը ստրկին վճռական որոշումները:

ձգնաժամային լուպէներուն՝ պէտք է ցոյց տալ որոշ կամք, ազդու գործունէութիւն: Acta, non verba, այս պէտք է լինի մեր նշանաբանը:

Մի վերջին բառ:

Փող ուղարկեցէ՛ք:

ԺԲ.

ՄԱՇԿԵՐՏ, 27 Փետր. 1909

Սիրելի Ընկերներ,

Յարթութիւն, յաղթութիւն, վերջապէս մեր կորովի գաղափարային ազնիւ պայքարը անպայման տարաւ յաղթանակը, անկեղծ յեղափոխական սկզբունքը փրկուեցաւ, Թէեւ Ծապլվար կործանեցաւ, Ախտ՝, Ինչ անել, կարելի չէ ձու ազնիւ եփել առանց հաւկեթ կոտորելու, կ'առէ ֆրանսական առածը: Ծապլվարի աւերակներուն վրայ այժմ կը բարձրանայ մարութիւն իտէալական պայքարի հոյաւ կապ յաղթականարը:

Դա մի շօշափելի արդիւնք է մեզի համար:

Ինչպէս նախորդ նամակով ծանուցած էի՝ մեր վերջին ժողովը կայացաւ մեր բոլոր մարտական գիտակից ոյժերու ներկայութեան: Ընկեր Սեգո մի կրակոտ դասախօսութեամբ առաջարկեց անմիջապէս յարձակիլ Բէա Սերգոյի տան վերայ, և բռնի ոյժով վերցնել հոն պահուած դրամները, կեղտոտ պուրժուադիայի այդ անարգ զէնքերը, և զանոնք վերադարձնել իրենց օրինաւոր տէրերուն. բաւարարութիւն տալով միանգամայն Գոմբաշ գիւղի բրդերու պահանջին:

Ընկեր Սեգոյէն ետք, ես խօսք առի և հարցը միմիայն սկզբունքային իմաստասիրական տէսակէտէն բնական, ցոյց տուի Թէ որքան արդար և օրինաւոր էր մեր ընկերին առաջարկը: Ժողովը միաձայնութեամբ վճռեց հետեւեալ օրն իսկ որոշումը դնել գործնական հողի վրայ:

Այսպէս ուրեմն երկու օր առաջ, Սմենց վարդան, իւր Ափօ, պայտար Մկօ, Կօլօշնեց Սեգօ, Կարօ, ընկերուն Սարա և ես գացինք դիրք գրաւելու Բէա Սէրգոյի բնակարանին շուրջը:

Այդ վատ արարածը նախապէս խմանալով մեր դիտաւորութիւնը, որ արդէն ծածկելու ջանք չէինք ըրած, բանի որ կը գործէինք յեղափոխական որոշ և լէզալ պայմաններու տակ, իր մօտ հաւաքած էր Ծապլվարի բոլոր մօթ ոյժերը:

Հաշիւ Թէ մեր մարտական խումբը երեւցաւ բնակարանի շրջակայքը, ահա տեսանք որ Բէա Սէրգօ և Տէր Սահակ կուգային մեր մօտ: Իսկոյն գուշակեցի Թէ մի յետին խաբէրայութիւն կ'ուզէր փորձել ձեր աղուէսը, բայց բարեբախտաբար ինքնագիտակցութիւնը արդէն զարթնած էր Ծապլվարի մէջ. ընչպէս որ պարզապէս արդար չէր այն ինչ որ էր բռնակալութեան խաւար շրջաններուն և կեղծքիչ պուրժուազիան կարող չէր զայն խաբել իր նենգութիւններով:

Բէա Սէրգօ խոնարհ եւ կեղծաւոր ձեւերով բարեւեց մեզ և աղաչեց որ զընանք իր տունը, փոխանակ դուրսը կենալու: Պատասխանեցի որ մենք եկած էինք իբրեւ անհաշտ թշուառներ, հետեւաբար բռնի պիտի մտնայինք իր բնակարանը:

— Բայց ի՞նչ հարկ բռնի մտնելու, բանի որ դուք բաց պիտի գտնէք, ըստ այս ստրկամիտ սողունը:

— Նոյն իսկ եթէ դուք բաց գտնէք, նախ պիտի խորտակնէք ու յետոյ ներս մտնէք, գոչեցի վճռաբար, այս է ներկայ իրականութեան հրամայողական պահանջը:

Տ. Սահակ ինքն ալ միջամտեց և երկուքը միասին աղաչանքներով ու հազար երդումներով պնդեցին Թէ տանը մէջ ենթադրուած դրամը գոյութիւն չունէր, Թէ այդ Կօլօշնեց Սեգոյի մի տուտ խօսքն էր որ անձնական հակառակութեան հոմար տեսողած էր, Թէ իր մօտ եղած ամբողջ պատրաստի դրամը վեց ոսկի էր և Թէ ինք պատրաստ էր այդ գումարը անմիջապէս մեզ յանձնելու, եթէ չուզէինք:

Պատասխանեցի Թէ հարցը գումարի քանակութեան վրայ չէր, Թէ նոյն իսկ եթէ ոչ մի փող գտնուէր իր մօտ՝ մենք ամէն գնով պիտի յարձակէինք իր բնակարանի վրայ, քանի որ այդ էր ժողովի որոշումը:

Այս բանակցութեան միջոցին՝ Կօլօշնեց Սեգօ յանկարծ վերցուց իր հաստ գաւազանը և ուժգին խիտեց Սէրգոյի գլխին: Գլուխը պատատուեց և արիւնը սկըսաւ հոսիլ: Դա եղաւ կոխի ընդհանուր նշանը:

Կոռնեցէ՛ր, տղերք, կոռնեցէ՛ր քաջ քաջ,

Անվերեք կանգնած Թշնամու առաջ:

սխաւ երգել իւր Ափօ: Ու ահա մէկէն Սէրգոյի տնէն դուրս խուժեցին իր տղաքըն ու փնտնանքը, բիրերով զինուած, նաեւ Սընօ Զան, Փրենց Յարօ ու իր փեսան, և ուրիշ յետադիմական տարրեր: Պայքարը ստացաւ ստակի երկույթ, կռուողներու կատաղութիւնը մէկ կողմէ, կիններու և մանուկներու վայնասունը միւս կողմէ, մի աննկարագրելի տեսարան կը պարզէին: Մեր տղերքը անմիջապէս ցոյց կուտային և անշուշտ վերջնական յաղթանակը կը մնար մեզ, երբ Լուսեց կիններու մի անարեւկ աղաղակ:

— Քրդերը կուգան...

Եւ ահա՝ նշմարեցի տասներկիկ չափ զինեալ ձիաւորներ, որոնց մէջ կ'ընկալային Գոմբաշ գիւղի Կարլ Մառք Կլուրի մի բանի անդամները, իրենց նախագահին ղեկավարութեան տակ:

Մի ուժգին հրացանաձգութիւն լուսեց. Բէա Սէրգօ վատարար փոռեցաւ գետին. մեր քաջ ընկեր Ափօ եւս առիւծի պէս ընկաւ: Երկուքն ալ մտածած էին: Մօմենտը կրկնակական էր. ես շտապեցի դէպի եկեղեցի, մօտայ ներս, դիմնցի դէպի խորանը, որու ետեւ զտայ մի ինչ որ նկուղ. վերջի կախարիչը և ծածկուեցայ հոն, կախարիչը վերտին գոցելով: Քսանըջորս ժամ մնացի այդ տեղ, անխորժ դրութեան մէջ:

Երբ ամէն աղմուկ դադարեցաւ և վստահ եղայ Թէ Քոմբաշի բրդերը մեկնած էին, դուրս ելայ Թաքստոցէն: Եկեղեցին ամբողջ Թաքստուած էր, Թաքստուած էր և Ծապլվար, Բէա Սերգոյի, Սընօ Զանի, Կօլօշնեց Սեգոյի, Տէր Սահակի, Սմենց վարդանի, վերջապէս բոլոր աչքի ընկող տունները կ'այրէին տակաւին, այլաժէր և նորաշէն զարդը: Տեսայ Տէր Սահակի, Սեգոյի, Վարդանի և ուրիշներու դիակները որոնք իրենց արիւնով գետինը կը ներկէին:

Գիւղին մէջ չկար ոչ մի կենդանի շուն. ողջ մնացողները խոյս տուեր էին մօտակայ գիւղերը: Աւերակ և ամառութիւն կը տիրէր ամէն կողմ:

Տեսարանը ցնցող և չափաւորիչ էր:

Պաշտօնն աւարտած համարելով որոշեցի անմիջապէս նեղանալ գիւղէն. ափսոս' որ փոխադրութեան միջոցներ չկային և ստիպուեցայ ոտով գնալ: Բարեբախտաբար մի քանի ժամ քաղելէ ետքը դաշտի մէջ նշմարեցի Րէս Սէրգոյի էջը որ կ'արածէր: Փութացի իր մօտ, նեծայ վրան ու ախպէս հասայ Մաշկերտ գիւղը, ուրիշ կը գրեմ այս նամակը:

Այսպէս ուրեմն զաղախարային աղնիւ կոխը տուաւ իր անդրանիկ զոները, արիւնը հոսեց և ոռոգեց դատակարգային պայքարի դաշտերը, որոնք ի հարկէ պիտի արգասաւորուին ու պիտի տան իրենց արդիւնքը: Մենք կատարելցինք մեր պարտականութիւնը և այժմ խղճի հանդարտութեամբ կ'ապանենք քաղելու մեր շանքերու պատուը:

Այս այժմ մտադիր եմ մնալ Մաշկերտ: Դիւղը աւելի բազմամարդ է քան Երասլիար: Գործունէութեան մի նոր դաշտ կայ հոս. նո՛ր փրփականաւ, նո՛ր կաղմակերպուեցին, նո՛ր պայքար, նո՛ր արդիւնք:

Երևոյթները միմիարական ու բազմաբնիշ են: Պէտք չէ վնասել և պէտք է պատրաստել կոխի նոր ասպարէզ:

Փող ուղարկեցէ՛ք իմ նոր հասցէին:

ԶԻ ԲԱԻԵՐ

ՀԱՅ ԿՕՇԻԿ ՈՒՆԵՆԱՂԸ

ՀԱՅ ՆԵՐԿ ՍԸ ՄԻԱՅՆ

ԿՐԱՅ ԵՐԿԱՐԵԼ

ԶԵՐ ԿՕՇԻԿՆԵՐՈՒՆ ԿԵԱՆԲԸ

ՄԻՆԵԸ ՆՈՒԱՌԻ

ՆԵՐԿԸ ԳՈՐԾԱՆԵՑԻՔ

ԵՒ ՅԱՆՁՆԱՐԱՐԵՑԷՔ ԶԵՐ

ԲՈԼՈՐ ԲԱՐԵԿԱՍՆԵՐՈՒՆ:

ԿԵԴՐՈՆԱՏԵԼԻ

ԶԱՐԷԶ ԶԱԲԱՐԵԱՆ

Պոլիս, Գամանտօ խանի դէմ

Հաճի Բէօշէք փողոց

Թիւ. 68:

— Ձեր ստանկները բանկային մեկտիկ՝ են:

— Ո՛չ, պարոն, առեկապարգ մեկտիկ, միայն թի...

— Հասկաց. սիկին, միայն թի... «սիւպիւֆոր»ով փայլեցուցած եմ:

SUBLIMORով քոյոր մեկտիկները կը փայլին ջուս եւ լաւ:

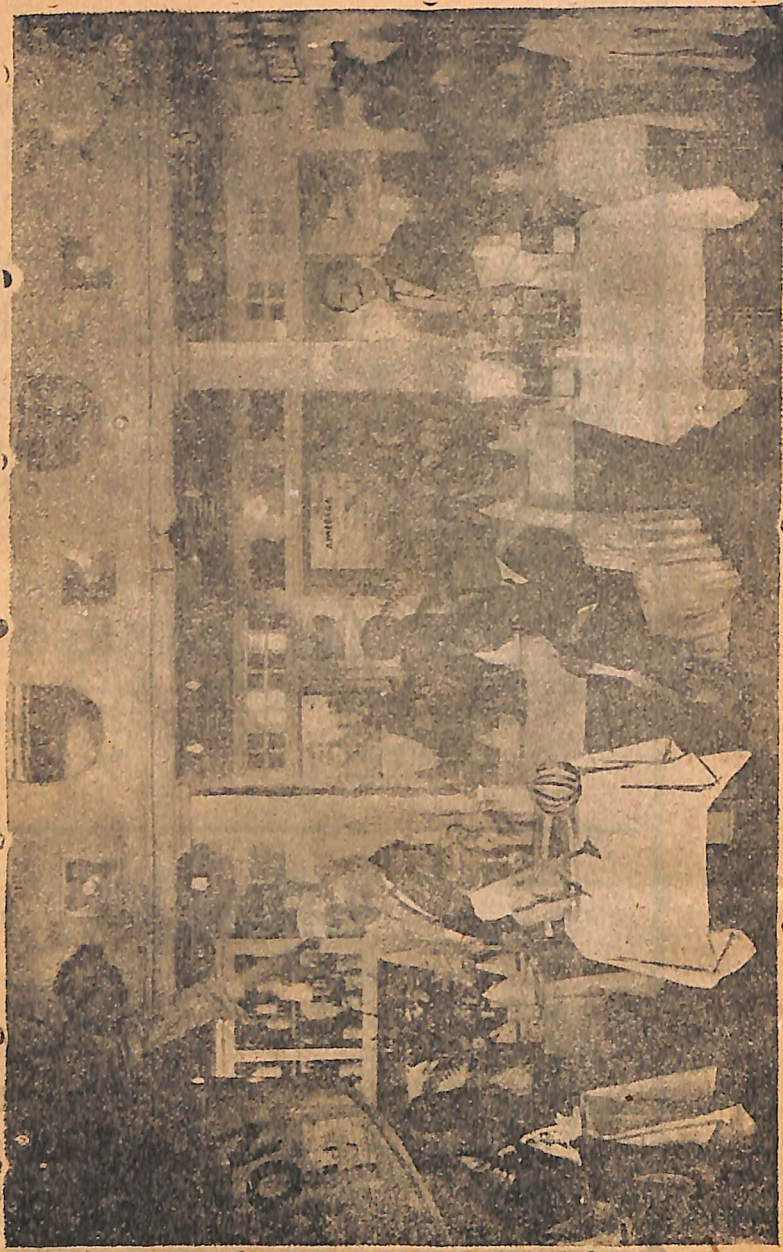
ԿԵԴՐՈՆԱՏԵԼԻ

ԶԱՐԷԶ ԶԱԲԱՐԵԱՆ

Պոլիս, Գամանտօ խանի դէմ

Հաճի Բէօշէք փողոց Թիւ. 68

ՆԱԽԵՐԻԿԱՆ ՀԱՇՎԵՐԱՆ-ԳԱՅԵԶՄԱՏՈՒՆ

ՄԻԱԿ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՔԱՄԱԴՐԱԿԱՅՐԸ

Է ՓԱՓԱԶԱՇԱՆԿՆԵՐՈՒՆ ԽԵՐԷՃԱՃՈՅԱՄԵՐՆԵՐՈՒՆ

ԻՐ ՏԵՄԱԿԻՆ ՄԷՋ ԲԵՐԱՅԻ ՄԻԱԿ ՀԱՅ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

«Ամերիկա» ճաշարան զարկարանը՝ ձմեռան սուրբի վնձմանը պատաստաբաններով հոր վաղ մը՝ տունը եւ այլ հայկական հաստատութեան հաստատելով միակնական զոյնցոյցն օրեակներ։ Բերայի Հայ հաստատութեանը այլ եւս պիտի չէ մտածեք քի՛

ՀԱՄԵՂ ՀԱՇ,

ՄԱՔՈՒՐ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒԹԻՒՆ,

ԴԻԻՐԱՄԱՏՉԵԼԻ ՍԱԿ

ա՛ր կրնայ գտնել, այդ բոլորը մի՛ միայն «Ամերիկա» ճաշարանը — զարկարանն է որ պիտի հայրաց-քի հաստատութեան։ Առաջին այցելութեան մը պիտի հաստատեալ տեղին այդ բոլորը։

Մ. ԱՐԵՎԻԱՆ ԵՒ Ը

ԸՆԴՀ. ԱՊՈՆՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆԷՐ. "1,000 1,0180Ն,,

ՆԵՐԱԾՈՒՄ-ԱՐՏԱԾՈՒՄ

ՏՆՕՐԷՆ

"ՎԱՐՔԱՆ,, ԵՒ "ԱՐԱԳՍ,,

ԱՆԱՆՈՒՆ ԱՊՈՆՈՎԱԳՐ. ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆՑ

ԴՐԱՍԱԳՆՈՒՄ 150.000 ՕՍՏԱՆԵԱՆ ՈՍԿԻ

Սրանպաշ, Սիփիսի Կիփիշ Խան

ՀԵՌԱԶՈՅՆ ՊՈԼԻՍ 2024

ԿՈՊԵՐՆԻԿ ԽԱԶԱՏՈՒՐԵԱՆ

ԱՌԵԻՏՐԱԿԱՆ ՄԵԾ ՏՈՒՆ

ՀԻՄՆՈՒԱԾ 1900ԻՆ

ՍԹԱՍՊՈՒԼ, ՊԱԶԳԷ ԳԱՓՈՒ, ՄԷՅՎԱԽՕՏ ԽԱՆ

ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՍՑԷ : COPERNIC

ՀԵՌԱԶՈՅՆ

Պոլիս	319	Տնօրէնութիւն
"	"	Գօմիսիօնի ճիւղ
"	"	Մագաղանութեան ճիւղ
"	"	Ծովային ճիւղ
"	"	Վաճառման ճիւղ
"	698	Այլանսէրայի միջնակարգ

ՅԱՆՁՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒՄ, ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅՑՈՒԹԻՒՆ, ԱՐՏԱԾՈՒՄ

ԾՈՎԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՔՈՒՄ, ՄԱԳԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆ, ՓՈԽԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԹՐԱՆՋԻԹԻ ՄԹԵՐԱՆՈՑ

ՄԱՍՆԱԲՈՐ ՎԱՅԱՌՄԱՆ ՄԱՍՆԱՅԻՂ

ՄԵՏԱՂԵՂԷՆ ՀԱԳՈՒՍՏԵՂԷՆ ԿՕՏԻԿ ԼԱՍՏԻԿ

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՁԱԿԱՆ ՊԻՏՈՅՔ

ՄԵԾԱՐԱՆԱԿ ԵՒ ՓՈՐՐԱՐԱՆԱԿ

Ն. Մ. ՔԱՌԱԹԵԻԵԱՆ

ՀԱՆՐԱԾԱՆՈԹ,

ՎՍՏԱՀԵԼԻ

ԵՒ ՌԻԴԼԱՄԻՏ

ՇՈԳԵՆԱԻԱՅԻՆ

ԳՈՐԾԱԿԱԼ

ՀԱՄԲՈՐԴՆԵՐ Կ'ԸՆԴՈՒՆԻ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԻ ԲՈԼՈՐ
ՆԱԻԱՀԱՆԳԻԾՏՆԵՐՈՒՆ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՍՅԷ — ՂԱՍԹԻՈՅ ՔԱՐԱՓԻՆ ՎՐԱՅ

ՅԱԼԵՐՈ ԽԱՆ ԹԻԻ 10

ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՁՐԻ ԵՆ ԵՒ ԵՐԱՇԽԱԽՈՐՈՒԱԾ

1860 ԻՆ ՀԻՄՆՈՒԱԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆ Գ. ՄԱԳՈՒԼԵԱՆ ՈՐԴԻՔ

ԺԱՄԱՑՈՑՅԻ

ԵՒ ԳՈՀԱՐԵՂԻՆԱՑ

Ուր կը գտնուին նաև
արժաթեայ ամէն տե-

սակ պայուսակներ

ՍԹԱՆՊՈԼ

Ենի ճամփ, Ծիւ 38, 39, 40

Հեռ. ամայն՝ Պոլիս 1038

ՈՒԷՔՐԱ ԱՄԷՆԵՆ ՃԵԳՐԱՑՈՑՅՈՑ ԺԱՄԱՑՈՑՅՈՑ

Ներկայացուցիչ «Ուէ-Բի-Ա» եւ այլ աշխարհաճակ ժամացույցներու

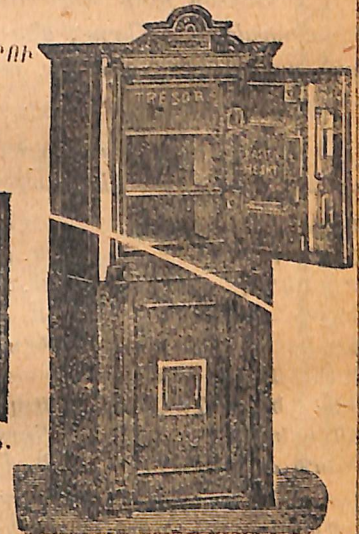
ՆԵՐԿԱՅՈՑՈՒՑԻՉ ԵՒ ՄԹԵՐԱՏԵՐ

ԱՆԳԼԻՍԿԱՆ ԵՒ ԱՌՍՏՐԻԱԿԱՆ

ՀՈԶԱԿԱՆՈՐ ԴՐԱՄԱՐԿՂՆԵՐՈՒ

The Monument Works Co.
LONDON

Wildbad-WIEN

Վաճառատանս մէջ կը գտնուին նաև ամէն տեսակ ջուր զտող գործիքներ
(ֆիլթրէ) և ինքնաշարժի լամպիքներ, Թէ՛ նոր և Թէ՛ քիչ գործածուած

ՎԵՐՋԻՆ ԳԻՆ

Գ Ր Ա Տ ՈՒ Ն Գ. ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Կ Ե Դ Ր ՈՆ Ա Տ Ե Ղ Ի

Կ. ՊՈԼԻՍ ԶԱՔՄԱՔՃԸԼԱՐ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ԽԱՆ

Մ Ա Ս Ն Ա Ճ Ի Ի Ղ Ե Ր

ՍԿԻՏԱՐ, ՅԸՍՏԸՔ ԱՂԱՃ ԹԻԻ 59

ԶՄԻՌՆԻԱ. ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻՆ ԴԷՄ

Ո Ր Ծ Ս. Լ. ՈՒԹ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ԵՐԵՒԱՆԻ, ԹԻՖԼԻՋԻ, ՄԵՐՍԻՆԻ, ԳԱՂԻՐԷԻ, ՆԻԻԵՐՔԻ

ԵՆ զանազան հայաշատ քաղաքներու մէջ

Գրաստեր ունի անիւ մերթ մը ամէն տեսակ միջակայան եւ դպրոցական գրքերու, կ'ստանան եւս զանազան վայրերէ եկած յանձնարարութիւններ շուստիոյ կատարելու պայմանաւ:

ԳՐԱՏԱՆ ՆՇԱՆԱԲԱՆՆ Է ԱՐԱԳ ԵՒ ՃՇԳՐԻՏ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹԻՒՆ

Փոքրիկ զապախար մը կողմէն համար հոս կը ներկայացնենք զուցակ մը հետեւեալ զիններով:

ԱՌԱՆՅ ԴԱՆԱՆԱՆՔԻ	Հէնրիկ Սէնկէվիլ	600	էջ	100	դր.
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ	Կ. Լ. Ն. Տօլստոյ	650	»	100	»
ԹՇՈՒՍԱՆԵՐ	Վ. Հիւլի	10	հատոր	400	»
ՄՕՆԹԷ—ՔՐԻՍՏՈ	Ա. Տիւմա	5	»	300	»
ՖԱՌԻՍ (ողորդութիւն)	Կէօթէ	225	էջ	100	»
ՔԱՄԵԼԻԱԶԱՐԴ ԿԻՆԸ				50	»
ՊԱՏԵՐ. ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ԹՈՂԱՏՈՅ		6	»	140	»
ՏԱՍԵՐՈՐԵԱԿ	Պօքալիօ			50	»
ԵՐԿԻՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ	Ա. Շնէյլեր			75	»

Նաեւ Ահաբնեանի, Շիրվանզադէի, Վ. Փափագեանի, Լեւոն Շանթի, Լ. Թոլստոյի, Վ. Հիւլի, Սենկիեւիլի, Գ. Զօրապի, Գ. Վարուժանի, Նար—Դոսի, Աւետեանի, Շէքսպիրի, Մօլիէրի, Լինչի, Լէօի, Յ. Թու—մանեանի եւ Թրքաշայ Ռուստոյ ու օտար նշանաւոր բոլոր հեղինակներու կտրերը երկերը, ինչպէս նաեւ զանազան բառարաններ եւ զը—րոցատրութիւններ:

Փափաքողաց գրատան ցուցակը ծրի կ'ուղղուի:
Ստանալու համար զիմե՛լ՝ վերագրեալ կեդրոնատեղին

Զ Ա Ր Դ Ա Ր Ե Ա Ն

Գ Ր Ա Տ ՈՒ Ն

— Հ Ի Մ Ն ՈՒ Ա Ծ 1863 ԻՆ —

ՊՈԼԻՍ ԶԱՔՄԱՔՃԸԼԱՐ ԵՐԿՈՒՇՈՒ ԹԻԻ 32

Զարդարեալ գրաստեր իր հնամենի հաստատ—
քեան հանգանակովը կրնայ զոնացնել իր յաճա—
խորդները ամենեւնի սակաւագիտ գրքերու հայրաշ—
քումի կարողութեամբը: Էր րաւեր շարեկալակե—
րուն կը քեզարեւ ունենայ հետեւեալ գրքերը.

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ 3 հատոր կազմուած	500	դր.
ԱՐԳԱՍԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆ Է. Զօր 3 հատոր	100	»
ԹՇՈՒՍԱՆԵՐ Վ. Հիւլի 10 հատոր	500	»
ԻՆԵՍՈՒՆ ԵՐԵՐ Վ. Հիւլի 3 հատոր	100	»
ՏԱՍԵՐՈՐԵԱԿ ՊՕՔԱԶԻՍ 2 հատոր	100	»
ՀԵՂԻՆԷ ԿԱՄ ԳԱՂՏԵՐ ՄԸ 2 հատոր	75	»
ԽՈՐՀՐԴԱՆՈՐ ԱՂԶԻԿ ՄԸ 1 հատոր	50	»
ԴԱՄԷԼԻԱԶԱՐԴ ԿԻՆԸ 1 հատոր	60	»
ԴԵՂԱՆԻՆ ՖՐԱՆՍԻՆ 1 հատոր	25	»
ՊԱՏԵՐԱԶՐ ԵՒ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ԹՈՂԱՏՈՅ 6 հատ.	160	»
ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԷՐԼՈՒ ՀՈՂԱՍ Ե. Օտեան 3 հատ	90	»

Զարդարեալ գրաստն այս տարուան նոր հրատա—
րակութիւններն են.— Դաստասանի օրե՛ր 5 դր.—
Արաւ Լաւա Մահարի 10 դր.— Տիգրեակն Խաղա—
ղութիւն Վ. Հիւլի 5 դր.— Չայնագրուած Երգա—
րուն 40 դր.— Հայերուն գրականեան խօսեղախար—
քիւն 30 դր.— Անգլիերէն խօսեղախարձութիւն 30
դր.— Պաշտօն խոսքիւն Է (կատարեղութիւն) 5 դր.—
— Դիտութիւններ (դասագիրք) 30 դր.— Աշխարհա—
գրութիւն Պապեան 20 դրու:

Տ Պ Ա Ր Ա Ն

Մ. ՏԷՐ-ՍԱՀԱԿԵԱՆ

ՊՈԼԻՍ, Ը ԱԼԻ ԶԱՏՏԷՍԻ ԹԻԻ 43

Տպարանս կ'ստանձնէ անկէ յետոյ տպագրական գործեր: Խիստ մաքուր եւ դիւրամատչելի պայմաններով կը տպագրուին գրքեր, հանդեսներ, պրօշարներ, պատի մեծ ծանուցումներ, հարսանեկան քարտեր, քարտեր եւ այլն եւ այլն: Կ'ստանձնէ նաեւ հրատարակչական գործեր.

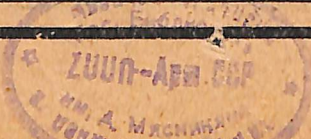
ՄԱՔՈՒՐ,

ՃԱՇԱԿԱԻՈՐ,

ԴԻԻՐԱՄԱՏՅԵԼԻ

Դիմեցիք անգամ մը համոզուելու համար:

ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ ԲԱՅ Է

“ՄԻԿԵՐԱՆ”

“ՄԻԿԵՐԱՆ”

ԲԵՐԱՅԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ՄԻՍԿ

ՀԱՇԱՐԱՆ

ԳԱՐԵՋՐԱՏՈՒՆԸ

ՆՇԱՆԱԴՈՐ Է ՄԱՆԱԴԱՆԴ

ԳՈՅՆՋԳՈՅՆ

ՕԹԵԱԿՆԵՐՈՎ

ԱճՔԵՐԻ ՍՈՎԱՍԱՐԿՈՒՄԻՆ

ԳԻՆ 70 ՂՐԺ.

0011990

2 013

5405

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0021990

